

VAASAN YLIOPISTO
JOHTAMISEN YKSIKKÖ

Marianna Latvala

HUOSTAANOTON LOPETTAMISEN EDELLYTYKSET

Lapsen edun merkitys

Julkisoikeuden
pro gradu -tutkielma

VAASA 2018

SISÄLLYSLUETTELO

	sivu
TIIVISTELMÄ	3
1. JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuskysymys ja aiheen raja	8
1.2 Tutkimuksen metodi ja aineisto	9
1.3 Tutkimuksen eteneminen	11
2. LAPSEN OIKEUDET LASTENSUOJELUSSA	13
2.1 Lapsen oikeudet	13
2.1.1 Perusoikeudet	14
2.1.2 Ihmisoikeudet	16
2.1.3 Lastensuojelulaki	22
2.1.4 Yhteenveto	23
2.2 Lapsen etu	24
2.2.1 Lastensuojelulain mukainen lapsen etu	25
2.2.2 Lapsen edun määrittely muulla tavoin	28
2.3 Lapsen osallisuus	31
2.3.1 Lapsen mielipiteen selvittäminen ja todisteellinen kuuleminen	33
3. HUOSTAANOTTO	37
3.1 Huoltajien ja julkisen vallan tehtävien jako	39
3.2 Toimivaltainen viranomainen	40
3.2.1 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä	42
3.3 Huostaanoton edellytykset	43
3.3.1 Kasvuolosuhteet	46
3.3.2 Lapsen elämäntapa	51
3.4 Asiakassuunnitelma	55
4. HUOSTAANOTON LOPETTAMINEN	58
4.1 Huostaanoton lopettamisen edellytykset	61
4.1.1 Muuttuneet olosuhteet	64

4.1.2 Perheen jälleenyhdistämisen tavoite	67
4.2 Jälkihuolto	71
4.2.1 Itsenäistymisvarat	73
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	76
LÄHDELUETTELO	79

VAASAN YLIOPISTO**Johtamisen yksikkö**

Tekijä:	Marianna Latvala	
Pro gradu -tutkielma:	Huostaanoton lopettamisen edellytykset – Lapsen edun merkitys	
Tutkinto:	Hallintotieteiden maisteri	
Oppiaine:	Julkisoikeus	
Työn ohjaaja:	Niina Mäntylä	
Valmistumisvuosi:	2018	Sivumäärä: 86

TIIVISTELMÄ:

Huostaanottojen määrä on lisääntynyt 1990-luvulta lähtien kuten myös tahdonvastaisten huostaanottojen suhteellinen osuus kaikista huostaanotoista. Media on ottanut tehtäväkseen valvoa julkisen vallan, sosiaaliviranomaisten, toimintaa lastensuojelussa. Lastensuojelua syytetään otsikoihin nousevista ikävistä tapahtumista ymmärtämättä suoraan lainsäädäntöön perustuvaa prosessia huostaanottojen ja huostaanottojen lopettamisen taustalla.

Tässä tutkielmassa tutkitaan huostaanoton lopettamisen edellytyksiä, eli missä tilanteissa huostaanotto voidaan lopettaa ja lapsi palauttaa kotiin asumaan. Lisäksi pyritään selvittämään, mitkä seikat vaikuttavat tämän päätöksen tekemiseen. Tutkielmassa keskitytään erityisesti selvittämään mikä on lapsen etu -periaatteen merkitys tehtäessä lastensuojeluun liittyviä päätöksiä. Tavoitteena on löytää vastaus kysymykseen millä tavoin lapsen etu vaikuttaa päätöksentekoon, kun harkitaan huostaanoton lopettamista ja lapsen palauttamista kotiin.

Metodina tutkielmassa on usein oikeustieteissä käytetty oikeusdogmaattinen tutkimusmenetelmä. Oikeusdogmatiikasta voidaan käyttää myös käsitettä lainoppi ja sillä tarkoitetaan voimassa olevan lainsäädännön systematisointia ja tulkintaa käsillä olevassa tutkimuskysymyksessä. Aineistona tutkielmassa käytetään Suomen lainsäädäntöä, kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, hallituksen esityksiä, oikeustieteellistä kirjallisuutta sekä oikeustapauksia. Tutkielma sijoittuu lapsioikeuden alaan, josta keskitytään erityisesti lastensuojeluun; huostaanottoon ja huostaanoton lopettamiseen.

Tutkielman keskeisimpinä havaintoina voidaan pitää sitä, että huostaanoton lopettamispäätökset perustuvat lainsäädännössä, lastensuojelulaissa, määriteltyihin edellytyksiin. Lisäksi lapsen etu on periaate, joka viime kädessä ohjaa päätöksiä. Huostaanottoa ei voida koskaan lopettaa, jos se on vastoin lapsen etua. Päätäjille laajan harkintavallan ja sitä kautta ongelman tuottaa lapsen etu -käsitteen määrittely. Lapsen etu on mahdoton määrittellä yksiselitteisesti. Lapsen etu tulee arvioida aina tapauskohtaisesti ja siihen vaikuttavat hyvin monet sekä lapseen itseensä että kasvuympäristöön ja vanhempiinsa liittyvät seikat.

AVAINSANAT: lastensuojelu, lapsen etu, huostaanotto, huostaanoton lopettaminen

1. JOHDANTO

”3-vuotiaaseen kohdistunut veriteko sai kauhistumaan lastensuojelun tilasta: Olisi pitänyt tehdä jotain kauan ennen tätä” kuuluu otsikko mtv.fi uutissivustolla 14.11.2017, kun isä on Porvoossa puukottanut kuoliaaksi 3-vuotiaan lapsensa leikkipuistossa ensin kaappattuaan lapsen kotoaan äitinsä luota. Heti otsikoinnissa vaaditaan lastensuojelua ja sosiaalitoimea vastuuseen tapahtuneesta sekä artikkelissa kysytään eikö edellisestä vastaavasta tapahtumasarjasta ole opittu mitään.¹ Porvoon puukotuksen taustalla ainakin mediassa esitettyjen tietojen mukaan oli riitaisa ero vanhempien välillä ja huoltajuuskiista lapsesta. Lapsi asui äitinsä kanssa ja isä asui muualla. Isälle oli haettu lähestymiskieltoa ja perheen tilanteesta tehty lastensuojeluilmoituksia.² Lastensuojelua on helppo syyttää, mutta mitä sosiaalitoimen olisi oikeastaan pitänyt tehdä, jotta lastensuojelua ei voitaisi osoittaa syyttävällä sormella? Ottaa lapsi huostaan äitinsä luota ja sijoittaa muualle asumaan, vaikka äiti ei ollut tässä tapauksessa se, joka lapselle oli vaaraksi? Olisiko äidistä erottaminen ollut lapselle paras ratkaisu ja varmasti estänyt tilannetta eskaloitumasta henkirikokseksi? Kysymyksiin emme saa koskaan vastausta, mutta rohkenen epäillä, että kaikki olisivat olleet mukisematta tyytyväisiä, jos lapsi olisi esimerkiksi otettu huostaan äitinsä luota sillä perusteella, että muualla asuva isä saattaa olla lapselle vaaraksi.

Yhteiskunnassamme lastensuojelu nousee keskeiseksi puheenaiheeksi säännöllisin väliajoin. Yleensä keskustelu alkaa tiedotusvälineissä esitetystä yksittäisestä lastensuojelun tapauksesta, kuten yllä mainittu, joka yleisen mielipiteen mukaan koetaan jollain tavoin epäonnistuneeksi lastensuojeluksi. Keskustelun sävy on erittäin negatiivinen ja niin sanottu jälkiviisaus on pahimmillaan, kun puhutaan epäonnistuneesta lastensuojelusta. Mediassa jopa lietsotaan lastensuojeluvihaa³. Olisi pitänyt toimia toisin: lapsi olisi pitänyt ottaa tai jättää ottamatta huostaan, huostaanotto lopettaa tai olla lopettamatta.⁴ Tiedotusvälineet ovat ottaneet roolikseen valvoa julkista vallankäyttöä lastensuojelus-

¹ Mtv.fi: 3-vuotiaaseen kohdistunut veriteko sai kauhistumaan lastensuojelun tilasta: ”Olisi pitänyt tehdä jotain kauan ennen tätä”

² Mtv.fi: Nämä asiat 3-vuotiaan surmasta tiedetään: Murhasta epäillyn isän veli kehotti äitiä vaihtamaan lukot

³ Pösö 2016: 9–11.

⁴ Ks. Taskinen 2010: 84.

sa⁵. Mielipiteitä esitetään siitä, miten olisi pitänyt toimia ymmärtämättä, että lastensuojeluviranomaisten toiminta perustuu lainsäädäntöön eikä mielivaltaiseen päätöksentekoon, joka olisi riippuvaista yksittäisestä viranhaltijasta.

Mediassa lastensuojelu samaistetaan usein pelkästään huostaanottoon. Lastensuojelun eri toimenpiteillä pyritään varmistamaan hyvän lapsuuden edellytykset kaikille lapsille.⁶ Lastensuojelu voidaan jakaa kolmeen osaan: lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja varsinainen lasten suojelutehtävä. Ehkäiseväksi lastensuojeluksi voidaan lukea esimerkiksi äitiys- ja lastenneuvoloiden tarjoamat palvelut, jotka ovat kaikille saatavissa eivätkä vaadi lastensuojelun asiakkuutta toteutuakseen. Varsinaista lastensuojelua on lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu, jolloin lapsi ja perhe ovat lastensuojelun asiakkaina⁷. Asiakassuunnitelman laatiminen, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto sekä sijaishuollon järjestäminen ja jälkihuolto ovat lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua.⁸

Tässä tutkielmassa lastensuojelun osa-alueista keskitytään erityisesti huostaanottoon sekä sen lopettamiseen. Huostaanotolla tarkoitetaan sitä, että lapsi on otettu sosiaalitoimen huostaan ja hänelle on järjestetty sijaishuolto, koska lapsen huolenpidossa ja kasvuoloissa on puutteita, jotka uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti terveytensä omalla käytöksellään.⁹ Lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon kodin ulkopuolelle ja lapsen hoito ja kasvatusta järjestetään yhteiskunnan toimesta joko perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla tavoin. Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta.¹⁰ Kun vanhemmat eivät syystä tai toisesta halua tai pysty kantamaan kasvatusvastuutaan yhteiskunnan hyväksymällä tavalla, huostaanotto on yksi vakiintuneimmista tavoista järjestää lasten kasvatusta, huolenpito ja hoito¹¹.

⁵ Heino 2016: 79.

⁶ Taskinen 2010: 5, 7.

⁷ Asiakas on sosiaalityössä vakiintunut termi, juridisesti oikeampi käsite olisi asianosainen: henkilö, joka nimissä oikeutta käydään. Pekkarinen 2016: 106.

⁸ THL: Mitä on lastensuojelu.

⁹ Saastamoinen 2010: 23–24.

¹⁰ Kajava 1997: 20; Tuori & Kotkas 2008:496–497. Ks. LSL 45 §, 46 §.

¹¹ Pösö 2016: 8.

Kun lastensuojelulain mukaista sijaishuollon ja huostaanoton tarvetta ei enää ole, eli huostaanoton edellytykset eivät enää ole olemassa, koska kasvuolosuhteet eivät enää vaaranna lapsen terveyttä tai kehitystä, viranhaltijan tulee tehdä päätös huostassapidon lopettamisesta. Huostaanoton edellytysten lakkaamisesta huolimatta huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos huostaanoton lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua.¹²

Huostaanotto herättää aina vahvoja tunteita, sillä siinä on usein kysymys eri osapuolien, yleensä lapsen ja vanhempien, etujen ja mielipiteiden jännitteistä. Vanhemmat saattavat tuntea menettäneensä lapsensa viranomaisille ja toisaalta taas on lapsia, jotka kokevat selvinneensä ainoastaan huostaanoton ansiosta: ”Huostaanotto on järkyttävä, repivä, kauhea ja silti välttämätön asia. On hirvittävää joutua revityksi pois äitinsä luota. On hirvittävää joutua haluamaan sitä. On hirvittävää joutua soittamaan poliisille, jotta nämä veisivät minun äitini pois”.¹³

Miksi joskus sitten lastensuojelussa tehdyt huostaanottoon liittyvät päätökset menevät pieleen ja lopputulos on kaikkea muuta kuin toivottu? Lastensuojelun eri toimenpiteiden on oltava lainmukaisia, mutta lisäksi myös eettisesti ja emotionaalisesti kestäviä, sillä muodollisesti oikea päätös ei riitä takaamaan toimenpiteen onnistumista¹⁴. Päätöksen tekemisen vaikeuden on tiivistänyt Matti Savolainen jo vuonna 1984: ”Vaikka eri vaihtoehtojen vaikutukset ja niiden todennäköisyys olisivatkin määritettävissä, joutuu tuomari vielä tämän jälkeen ratkaisemaan, mikä esillä olevista vaihtoehdoista, ennustettavissa olevat vaikutukset huomioon ottaen, on paras lapsen kannalta.”¹⁵ Tämän lisäksi jokainen perhe ja heidän tilanteensa on aina erilainen. Säädöstekstejä on helppo lukea, mutta niiden sisällön tulkitseminen ja päätöksen tekeminen, niin että se on paras mahdollinen lapselle, on vaikeimpia päätöksiä, joita on olemassa¹⁶. Lastensuojelua ja huostaanottoon liittyvää päätöstä harkitaan kokonaisuutena lainsäädäntöä apuna käyttäen. Ongelmat on johdettavissa varmastikin siitä, että lainsäädännöllä tai muulla ohjeistuksella ei pystytä antamaan aukottomia sääntöjä tai ratkaisumalleja, joita voitaisiin nou-

¹² Saastamoinen 2010: 32–34.

¹³ Taskinen 2010: 84–85.

¹⁴ Taskinen 2010: 173.

¹⁵ Savolainen 1984: 80.

¹⁶ Freeman 2007: 30.

dattaa tilanteissa kuin tilanteissa. Koska jokainen tilanne on erilainen, lastensuojelua koskevia säännöksiä ei voida yleistää yksinkertaiseksi toimintaohjeeksi, vaan kyseessä on laaja joukko toisistaan poikkeavia yksittäistapauksia.

Yksi toimintaohje ja periaate on kuitenkin muita periaatteita selvästi tärkeämpi: lapsen etu. Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklassa todetaan, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskeva lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.¹⁷ Jokaisen on helppo päätellä mitä se saattaa tarkoittaa, mutta mitä lapsen etu tarkoittaa lakia sovellettaessa? Miten lapsen edun periaate vaikuttaa silloin, kun se on ristiriidassa esimerkiksi vanhempien oikeuksien kanssa? Miten ja kuka lapsen edun määrittelee? Lapsen etu toimii yhteiskunnallisena ohjaajana ja moraalisia, toiminnan arvoja kuvaavana periaatteena ilman, että se antaa tarkkoja ohjeita päätöksentekoon¹⁸. Lapsen etu määritellään lapsikohtaisesti ja siihen vaikuttaa muun muassa lapsen ikä, kehitystaso ja elämäntilanne. Hyvin lyhyesti määriteltynä voidaan sanoa, että lapsen etu toteutuu tilanteessa, jossa hän saa hyvää hoitoa ja kasvatusta.¹⁹

1.1 Tutkimuskysymys ja aiheen raja

Tässä tutkielmassa tutkitaan huostaanoton lopettamisen edellytyksiä, eli missä tilanteissa huostaanotto voidaan lopettaa ja lapsi palauttaa kotiin asumaan. Lisäksi pyritään selvittämään, mitkä seikat vaikuttavat tämän päätöksen tekemiseen. Tutkielmassa keskitytään erityisesti selvittämään mikä on lapsen etu -periaatteen merkitys tehtäessä lastensuojeluun liittyviä päätöksiä. Tavoitteena on löytää vastaus kysymykseen miten lapsen etu tulisi huomioida päätöksenteossa, kun harkitaan huostaanoton lopettamista ja lapsen palauttamista kotiin.

Tutkielma on tarpeellinen, sillä huostaanottoa on tutkittu yllättävän vähän huomioiden sen inhimillisesti suuri merkitys, kustannukset julkiselle taloudelle sekä huostaanottoon liittyvän päätöksenteon haastavuus ja monipuolisuus. Tutkimustieto on tärkeää, koska

¹⁷ Salminen 2008: 2–4.

¹⁸ Pösö 2016: 18.

¹⁹ Rätty 2015: 11–12.

huostaanotto koskettaa yksilöiden perustavanlaatuisia oikeuksia ja identiteettiä sekä työskentely sen parissa vaatii jatkuvasti erityistä valppautta, arviointia ja ongelmakoh-
tien ratkaisemista.²⁰ Tutkimuksen vähäisyys koskee kaikkia huostaanoton alueita, niin
sosiaalityöntekijöiden lapsen asioista vastaamisen tehtävää kuin sijaishuoltoon siirty-
mistä ja huostassaolon eri vaiheitakin.²¹

Aiheeseen liittyy mielenkiintoisia kysymyksiä huostaanoton lopettamisen edellytysten
rajanvedosta, missä tilanteessa edellytykset täyttyvät, ja mihin vedetään raja tilanteissa,
jotka eivät ole täysin selkeitä ja käsillä olevassa tilanteessa on seikkoja, jotka tukevat
sekä huostaanoton jatkamista että lopettamista. Lapsen etu – käsitettä on myös hyvin
vaikea määritellä yksiselkoisesti, vaikka yhtäkkiä sen luulisi olevan jopa helppoa. Lap-
sen etua ei voi yksiselitteisesti ja kattavasti määritellä niin, että se pätsisi kaikkiin huos-
taanottotilanteisiin²². Tutkielman haasteeksi voidaan siis nostaa vaikeus vetää rajat
huostaanoton lopettamisen edellytysten täyttymisessä sekä lapsen etu -käsitteen moni-
ulotteisuus. Käsitteiden määrittelemisen vaikeus vaikeuttaa auttamattomasti myös nii-
den soveltamista päätöksenteossa ja käytännön lastensuojelussa.

1.2 Tutkimuksen metodi ja aineisto

Metodina tutkielmassa on usein oikeustieteissä käytetty oikeusdogmaattinen tutkimus-
menetelmä. Oikeusdogmatiikasta voidaan käyttää myös käsitettä lainoppi ja sillä tarkoi-
tetaan voimassa olevan lainsäädännön systematisointia ja tulkintaa käsillä olevassa tut-
kimuskysymyksessä. Käytännössä voimassa olevista normeista pyritään muodostamaan
tulkittavissa oleva kokonaisuus.²³ Tutkielmassa on tavoitteena tulkita voimassaolevaa
lastensuojelun lainsäädäntöä ja oikeustapauksia, jotta löytyisi vastaus kysymykseen,
mikä merkitys lapsen edulla on harkittaessa huostaanoton lopettamisen edellytyksiä.

²⁰ Pösö 2016: 28.

²¹ Helavirta 2016: 188–189.

²² Pösö 2016: 12.

²³ Husa & Pohjolainen 2009: 36.

Tutkielma sijoittuu lapsioikeuden alaan. Lapsioikeus voidaan hahmottaa hyvin laajaksi oikeudenalaksi ja se määritellään sääntelykokonaisuudeksi, joka koskee lasta ajallisesti syntymästä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta siihen saakka, kunnes lapsi tulee täysi-ikäiseksi eli täyttää 18 vuotta. Lapsioikeus katsotaan kuuluvan osaksi perheoikeutta. Lapsioikeuden osa-alueet ovat vanhemmuuden oikeudellinen sääntely, lapsen elatus- ja sen turvaamista koskeva sääntely ja lastensuojelu. Tässä tutkielmassa keskitytään näistä osa-alueista lastensuojeluun.²⁴

Muissakin kuin lapsioikeudellisiksi laskettavissa laeissa on lapsia koskevaa sääntelyä. Vaikka esimerkiksi perus- ja ihmisoikeudet lasketaan kuuluvaksi valtiosääntöoikeuden alaan, perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille, joten lapsen perus- ja ihmisoikeudet voidaan katsoa kuuluvaksi myös lapsioikeuden alaan. Lapsioikeus sijoitetaan sekä yksityisoikeuden että julkisoikeuden alaan. Erityisesti lastensuojelu kuuluu julkisoikeuden alaan, sillä lastensuojelua koskeva lainsäädäntö koskee pääsääntöisesti viranomaisten suhdetta perheisiin ja lapsiin.²⁵

Aineistona tutkielmassa käytetään Suomen lainsäädäntöä, kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, hallituksen esityksiä, oikeustieteellistä kirjallisuutta sekä oikeustapauksia. Oikeustapaukset ovat esimerkkejä tahdonvastaisesta huostaanotosta. Vapaaehtoisuuteen perustuvista huostaanotosta harvoin valitetaan ja siksi oikeuskäytäntö näistä tilanteista on hyvin vähäistä²⁶.

Lasten huostaanottoasioissa Euroopan Unionilla ei ole toimivaltaa²⁷, vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle voi valittaakin valtion tekemistä ihmisoikeusloukkauksista, joten tutkielmassa voidaan keskittyä kansalliseen lainsäädäntöön. Lastensuojelu on teema, jota on käsitelty laajasti myös muussa kirjallisuudessa, kuin oikeustieteellisessä kirjallisuudessa. Tämän vuoksi aineistona käytetään myös jonkun verran sosiaalityöhön tarkoitettua kirjallisuutta.

²⁴ Salminen 2008: 1-3.

²⁵ Salminen 2008: 1-3.

²⁶ Huhtanen 2016: 36-37.

²⁷ Nieminen 2001: 202.

Tutkielmassa ei käytetä huostaanottoon liittyviä tilastotietoja puhtaasti siitä syystä, että tilastoja esimerkiksi huostaanoton syistä ei ole lähestulkoon lainkaan saatavissa. Nykytulkinnan mukaan lainsäädäntökään ei salli huostaanoton asiaperusteisten syiden tilastointia lapsikohtaisiin rekistereihin. Huostaanoton juridisen perusteen kuten esimerkiksi tahdonvastainen huostaanotto, saa tallentaa lastensuojelurekisteriin. Näiden syiden vuoksi tilastotietoa on saatavissa vain sijoitettuna olleiden lasten määrästä sekä käsitteilyajoista.²⁸

1.3 Tutkimuksen eteneminen

Aluksi käsitellään lapsen oikeuksia lastensuojelussa, erityisesti huostaanotto ja huostaanoton lopettamisen tilanteissa. Lapsen oikeudet turvataan laajasti sekä perus- ja ihmisoikeuksilla että tavallisella, kansallisella lainsäädännöllä. Perus- ja ihmisoikeuksista esille nostetaan säännöksiä Suomen perustuslaista (731/1999, PL), Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (SopS 18–19/1990, EIS) ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksesta (SopS 59–60/1991, LOS).

Pääpaino ensimmäisessä kappaleessa on lapsen oikeuksien käsittelyllä, sillä se on tutkielman kannalta merkityksellisempää kuin vanhempien oikeudet. Samat lapsen oikeudet Suomessa turvataan laajasti monessa eri laissa, mutta säännökset eri laeissa ovat lähes samansisältöisiä, joten painopiste tutkielmassa on lastensuojelulailla (417/2007, LSL). Lisäksi on perusteltua keskittyä lastensuojelulakiin, sillä lastensuojelulaki on erityislaki, joten mahdollisessa normiristiriitatilanteessa erityislaki syrjäyttää yleissäännöksen ja lastensuojelulaki on se laki, jota sovelletaan²⁹. Tutkielmassa keskitytään ainoastaan Suomen voimassa olevaan lainsäädäntöön ja käytetään esimerkkeinä suomalais-tuomioistuinten oikeustapauksia sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Suomea koskevia ratkaisuja.

²⁸ Heino 2016: 72–73, 84–85.

²⁹ Husa & Pohjolainen 2009: 20–21.

Seuraavaksi käsitellään yleisesti huostaanottoa ja sen edellytyksiä. Huostaanotolla tarkoitetaan sitä, että lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon kodin ulkopuolelle ja lapsen hoito ja kasvatusta järjestetään yhteiskunnan toimesta³⁰. Tutkielmassa ei käsitellä kiireellistä sijoitusta³¹ eikä avohuollon kautta tapahtuvaa sijoitusta³². Vaikka tutkielma käsittelee huostaanoton lopettamisen edellytyksiä, on erittäin tärkeää ensin ymmärtää huostaanoton edellytykset. Huostaanotto voidaan lopettaa vain silloin, kun huostaanoton edellytykset eivät enää ole olemassa ja lopettaminen on lapsen edun mukaista (LSL 47 §).

Viimeisessä pääkappaleessa käsitellään huostaanoton lopettamista. Kappale alkaa huostaanoton lopettamisen edellytysten määrittelyllä, johon liittyy erityisesti muuttuneet olosuhteet ja perheen jälleenyhdistämisen tavoite, kuitenkin unohtamatta lapsen edun toteutumisen tavoitetta. Kappaleen lopuksi käsitellään yleisesti vielä jälkihuoltoa. Kappaleen tarkoituksena on luoda selkeä kuva siitä, millä edellytyksillä huostaanotto lopetetaan ja lapsi palautetaan kotiin sekä mitä lopettamisen jälkeen jälkihuollossa tapahtuu.

³⁰ Kajava 1997: 20.

³¹ Lyhytaikainen toimenpide, aiemmalta termiltään kiireellinen huostaanotto, jossa lapsi sijoitetaan kiireellisesti kodin ulkopuolelle, koska tämä on välittömässä vaarassa. Huhtanen 2016: 33.

³² Lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle esimerkiksi kuntoutuksen ajaksi. Pekkarinen 2016: 111.

2. LAPSEN OIKEUDET LASTENSUOJELUSSA

Jo YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeuksien julistuksessa (joulukuu 1948) on korostettu lapsen oikeutta erityiseen huolenpitoon, apuun ja yhteiskunnan suojaan. Myös useissa muissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvataan lapselle oikeuksia. Lastensuojelun, varsinkin huostaanotto-prosessin, kannalta tärkeimmät niistä ovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus.³³ Lasten suojelun katsotaan perustuvan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen. Suomi on ratifioinut sopimuksen vuonna 1991 ja se on velvoittaa viranomaisia kuten muukin lainsäädäntö.³⁴ Euroopan ihmisoikeussopimus tuli voimaan vuonna 1953 ja Suomessa sopimus ratifioitiin vuonna 1990.³⁵ Suomessa lasten oikeudet on turvattu kansainvälisten sopimusten lisäksi laajasti kansallisella lainsäädännöllä perustuslaista lähtien. Huostaanoton ja huostaanoton lopettamisen kannalta tärkein erityislaki on lastensuojelulaki.

2.1 Lapsen oikeudet

Perusoikeudet ovat Suomen perustuslaissa turvattuja yksilön oikeuksia, joiden ajatellaan olevan erityisen tärkeitä. Ihmisoikeudet ovat lähes samansisältöisiä kuin perusoikeudet, mutta ne määritellään kansainvälisissä asiakirjoissa. Perusoikeudet turvataan siis kansallisessa lainsäädännössä ja ihmisoikeussopimukset määrittävät kansainvälisesti perusoikeuksille tavoitellun tason.³⁶ Jos perhe ei pysty huolehtimaan lapsesta niin, että hänen perus- ja ihmisoikeutensa toteutuvat, vastuu hänestä siirtyy julkiselle vallalle ja se voi tarkoittaa lopulta huostaanottoa.³⁷

³³ Hallberg, Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori & Viljanen 2011: 265–266; Mäenpää 2001: 1136; Nieminen 2001: 202.

³⁴ Taskinen 2010: 19.

³⁵ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila 2012: 3, 8.

³⁶ Hallberg ym. 2011: 35–41, 63, 67.

³⁷ Nieminen 2006: 103.

2.1.1 Perusoikeudet

Perusoikeudet Suomessa on turvattu jokaiselle oikeudenkäyttöpiirissä olevalle eikä niihin ole liitetty ikärajoihin liittyviä ehtoja. Perusoikeudet kuuluvat luonnollisille henkilöille heidän elinaikanaan, eli henkilö saa kaikki perusoikeudet syntyessään ja säilyttää ne kuolemaansa saakka. Perusoikeuksia voidaan rajoittaa, mutta rajoitusten on aina perustettava lakiin.³⁸ Rajoitukset on perusteltava aina oikeussuojan kannalta hyväksyttävällä tavalla³⁹. Esimerkiksi huostaan otetun lapsen, joka on sijoitettu lastensuojelulaitokseen, perusoikeuksia ei saa rajoittaa pelkästään laitოსvaltaan vetoamalla⁴⁰. Hyväksyttävä syy rajoittaa lapsen perusoikeuksia voi olla esimerkiksi lapsen suojelemisen intressi. Ikärajoja tai vastaavia rajoituksia ei voida kuitenkaan asettaa kaikkiin perusoikeuksiin. Muun muassa jäljempänä käsiteltävä oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen on oikeus, jota ei voida rajoittaa edes toisen henkilön, esimerkiksi huoltajan, perusoikeuteen vedoten.⁴¹

Lapsen huostaanotossa rajoitetaan perus- ja ihmisoikeuksia, varsinkin henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta (PL 7 §) sekä oikeutta yksityis- ja perhe-elämän suojaan (PL 10 §). Toisaalta huostaanotolla myös suojataan perus- ja ihmisoikeuksia kuten oikeutta elämään ja oikeutta välttämättömään huolenpitoon (PL 19 §). Huostaanottopäätöstä tehtäessä joudutaan etsimään tasapaino näille huostaanottotilanteessa toistensa kanssa ristiriidassa oleville perusoikeuksille.⁴²

Perustuslain 7 §:ssä turvataan oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Lisäksi säännös sisältää kuolemanrangaistuksen, kidutuksen ja muun ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kiellon. Perusoikeus suojaa sekä fyysistä vapautta että tahdonvapautta ja itsemääräämisoikeutta. Henkilökohtainen koskemattomuus suojaa muun muassa pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai muita vastaavanlaisia toimenpiteitä vastaan. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuminen

³⁸ Hallberg ym. 2011: 35–41, 56, 114, 163. Ks. myös Arajärvi 2011: 43–45, 70–71.

³⁹ Saraviita 2011: 150.

⁴⁰ Nieminen 2006: 87.

⁴¹ Hallberg ym. 2011: 100–102.

⁴² Huhtanen 2016: 34–35.

edellyttää laissa säädetyn perusteen eikä se saa olla mielivaltainen. Henkilökohtaista koskemattomuutta ei voi rajoittaa esimerkiksi toisen henkilön perusoikeuteen vedoten.⁴³ Kuten aiemmin jo todettiin, lapsen huostaan ottaminen rajoittaa varsinkin lapsen oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, mutta se on sallittua, mikäli laissa määritellyt huostaanoton edellytykset täyttyvät.

Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu (PL 10 §). Säännös sisältää myös oikeuden luottamuksellisen viestin salaisuuteen. Yksilöllä on oikeus elää elämänsä ilman viranomaisen tai muiden aiheutonta puuttumista. Perhe-elämän katsotaan sisältyvän yksityiselämään, vaikka säännöksessä ei sitä sanatarkasti mainitakaan. Maininnan puuttuminen johtuu osittain siitä, että perheen käsite on vaikeasti määriteltävissä eikä ole kiistatonta ketkä kaikki muodostavat perheen⁴⁴. Perusoikeuksia ei voi erottaa selkeästi toisistaan, sillä puuttuminen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen usein merkitsee myös yksityiselämään puuttumista. Huostaanotto on aina sekä lapsen että vanhempien yksityiselämään puuttumista, mutta se ei ole aiheutonta, kun se perustuu lainsäädäntöön. Yksityiselämän suojaa tulee kunnioittaa mahdollisimman pitkälle, myös laitossoloissa, joten jos lapsi otetaan huostaan ja sijoitetaan laitokseen, olosuhteet pitää järjestää niin, että yksityiselämän suoja säilyy mahdollisimman hyvin. Hyväksyttävä tämän perusoikeuden rajoitusperuste voi olla toinen perusoikeus, mutta yhteys toiseen perusoikeuteen tulee olla selvä ja riittävän läheinen ja rajoitustoimenpiteen tulee olla välttämätön.⁴⁵

Perustuslain 19 §:ssä turvataan jokaiselle oikeus ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä edistettävä väestön terveyttä. Lisäksi julkisen vallan on tuettava lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Päävastuu lapsen kasvatuksesta kuuluu perheelle eikä julkisen valta voi puuttua perheen sisäiseen elämään, ellei ole muuta tapaa turvata lapsen oikeuksia. Perusoikeutta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon voidaan rajoittaa tietyin edellytyksin tavallisella lainsäädännöllä, mutta rajoitusten on oltava tarkkara-

⁴³ Hallberg ym. 2011: 43–44, 102, 281.

⁴⁴ Nieminen 1999: 116.

⁴⁵ Hallberg ym. 2011: 389–396, 403–404.

jaisia ja täsmällisiä eikä ne saa ulottua perusoikeuden ydinalueelle.⁴⁶ Huostaanotolla turvataan lapsen oikeus saada huolenpitoa, jos hänen vanhempansa tai muut kasvattajat eivät voi sitä tarjota.

Perusoikeudet kuuluvat myös lapsille, sillä ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan muun muassa ikänsä takia (PL 6.2 §). Tosiasiassa mitä nuoremmasta lapsesta on kyse, sitä enemmän oikeuksien rajoituksia häneen kohdistuu. Lainsäädäntö valtuuttaa vanhemmille määräysvallan lapsen oikeuksista, jotka liittyvät esimerkiksi kulttuuriperinteeseen ja kasvatukseen.⁴⁷ Perustuslaissa korostuu lapsen kuulemisen tärkeys, sillä lain 6.3§ mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin⁴⁸. Kuitenkaan perustuslaissa ei ilmaista selkeästi mistä lähtien alaikäisellä henkilöllä on itsenäinen, huoltajasta riippumaton puhevalta perusoikeuksiaan koskevissa asioissa⁴⁹, mutta lasta on siis kuultava sekä huostaanottopäätöstä että huostaanoton lopettamisen päätöstä tehtäessä. Lapsia tulee kohdella yhdenvertaisina sekä keskenään että verrattuna aikuisväestöön ja heitä tulee kohdella yksilöinä eikä pelkästään toiminnan kohteena. Toisaalta lapset kuitenkin tarvitsevat erityistä suojelua ja huolenpitoa. Kuten on aiemmin todettu, julkisen vallan on tuettava lapsen huolenpidosta vastaavien, yleensä vanhempien, mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (PL 19.3 §).⁵⁰

2.1.2 Ihmisoikeudet

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen tarkoituksena on luoda lapsiystävällinen maailma ja yhteiskunta. Sopimuksen myötä lasten tarve saada esimerkiksi huolenpitoa ja suojelua muuttui lapsen oikeudeksi saada nämä. Sopimus on ratifioitu kaikkialla maailmassa lukuun ottamatta Yhdysvaltoja ja Somaliaa. Sopimus vaikuttaa kansalliseen pää-

⁴⁶ Hallberg ym. 2011: 53–54, 103, 719, 748; Saraviita 2011: 274.

⁴⁷ Saraviita 2011: 127.

⁴⁸ Nieminen 2006: 86.

⁴⁹ Hallberg ym. 2011: 101.

⁵⁰ Hallberg ym. 2011: 227–229, 264–268.

töksentekoon kaikkialla yhä enemmän⁵¹. Sopimuksen soveltamista valvoo YK:ssa lapsen oikeuksien komitea, johon kuuluu sopimusmaiden valitsevat 18 jäsentä.⁵² Sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan ja edistämään yleissopimuksessa määriteltyjä lapsen oikeuksia.⁵³ Yleissopimus on Suomessa voimassa lain tasoisena ja normihierarkiasa samalla tasolla kuin esimerkiksi jäljempänä käsiteltävä Euroopan ihmisoikeussopimus⁵⁴.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa turvataan monia huostaanoton ja huostaanoton päättämisen kannalta tärkeitä oikeuksia. Sopimuksesta löytyy muun muassa lapsen edun huomioimisen vaatimus (artikla 3), lapsen oikeus elää vanhempansa kanssa (artikla 9), velvollisuus kunnioittaa lapsen näkemystä (artikla 12), vanhempien yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta ja valtion velvollisuus tukea tätä (artikla 18) sekä lapsen oikeus hoitonsa ajoittaiseen tarkistamiseen (artikla 25).

Artikla 3 on yksi sopimuksen peruseriaatteista ja sen mukaan lapsen etua on harkittava kaikissa lapsia koskevissa toimissa ja sekä julkisen että yksityisten toimijoiden tulee selvittää toimintojensa vaikutus lapseen. Artikla ei velvoita lapsen vanhempia⁵⁵. Vaikka lapsen etu on yksi peruseriaatteista, se ei saa kuitenkaan syrjäyttää muita sopimuksen takaamia oikeuksia. Yleissopimuksen mukaisilla lapsen oikeuksilla ei ole hierarkiaa, vaan lapsen etu muodostuu kaikista sopimuksen oikeuksista⁵⁶. Valtion on taattava lapsen hyvinvoinnille välttämätön suojelu kaikissa olosuhteissa, mutta samalla kunnioittaa vanhempien oikeuksia ja velvollisuuksia.⁵⁷

Artikla 9 turvataan lapsen oikeus elää vanhempansa kanssa. Lasta ei saa erottaa vanhemmistaan, ellei se ole välttämätöntä lapsen edun vuoksi ja jos lapsi erotetaan vanhemmistaan, kaikkien prosessien tulee olla oikeudenmukaisia. Asianosaisille on annettava mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ja ilmaista mielipiteensä⁵⁸ Lisäksi lapsella

⁵¹ Archard 2013:56.

⁵² UNISEF Suomi 2011: 5–6.

⁵³ Suomen YK-liitto ry 2000: 36.

⁵⁴ Pajulammi 2014: 164–165.

⁵⁵ Hakalehto-Wainio 2011: 515.

⁵⁶ Yleiskommentti nro 14 lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon: 3.

⁵⁷ UNISEF Suomi 2011: 37–38.

⁵⁸ Aer 2012:11.

on oikeus ylläpitää suhteita vanhempiinsa ja valtiolla on velvollisuus kertoa vanhemmalle ja lapselle kummankin olinpaikat, jos heidät on erotettu esimerkiksi huostaanoton vuoksi.⁵⁹

Artikla 12 on myös yksi sopimuksen peruseriaaiteista ja sillä velvoitetaan valtiota kunnioittamaan lapsen omaa näkemystä häntä koskevissa asioissa. Velvollisuus kuulla lapsen mielipide koskee myös huoltajia⁶⁰. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja häntä on pidettävä aktiivisena oikeuksien haltijana, jolla on omat näkemyksensä ja tunteensa. Lapsella ei kuitenkaan ole velvollisuutta esittää näkemystään⁶¹. Tavallisimman lasta kuullaan asianosaisena eli henkilönä, jonka omaa oikeutta asia koskee.⁶² Huostaanotto ja huostaanoton lopettaminen ovat hyviä esimerkkejä tällaisesta tilanteesta.

Artikla 18 koskee vanhempien kasvatusvastuuta ja valtion vastuuta tukea lapsen vanhempia kasvatustehtävissään. Vanhemmilla ensisijainen vastuu turvata lapsen edun toteutuminen ja valtio täytyy ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin auttaakseen vanhempia tässä tehtävässä. Jos vanhemmat eivät pysty kantamaan kasvatusvastuutaan, tulee valtion puuttua asiaan turvatakseen lapsen oikeudet esimerkiksi huostaanottamalla lapsi ja sijoittamalla sijaishoitoon.⁶³

Artikla 25 mukaan lapsen hoito ja olosuhteet pitää ajoittain tarkistaa, jos viranomaiset ovat sijoittaneet hänet kodin ulkopuolelle kuten huostaan otettaessa. Tarkastuksessa tulee huomioida sijoituksen tarkoituksenmukaisuus sekä hoidon ja huolenpidon edistyminen.⁶⁴

Lapsen oikeuksien yleissopimus velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksen oikeuksien toteuttamiseksi. Koko kansallisen lainsäädännön tulee olla sopusoinnussa yleissopimuksen kanssa, jotta yleissopimuksen periaatteet ja määräykset ovat suoraan sovellettavissa

⁵⁹ UNISEF Suomi 2011: 97.

⁶⁰ Hakalehto-Wainio 2011: 521.

⁶¹ Suomen YK-liitto ry 2000: 52; Archard 2013: 60.

⁶² UNISEF Suomi 2011: 119–120, 137.

⁶³ UNISEF Suomi 2011: 179.

⁶⁴ UNISEF Suomi 2011: 286; Aer 2012: 12.

kansallisissa viranomaisissa ja niihin voidaan vedota suoraan tuomioistuimissa. Kaikilla käsitellyt huostaanoton ja huostaanoton kannalta merkityksellisimmät artikkelit on sisällytetty lastansuojelulakiin ja siten tulevat suoraan sovellettavaksi ja kansallisen lainsäädännön kautta.⁶⁵

Suomi on ratifioinut myös Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan valitusmenettelystä (SopS 4–5/2016). Pöytäkirjalla perustettiin yksilövalitusmenettely, jolla lapsen oikeuksien komitealle annetaan toimivalta käsitellä yksityisten henkilöiden tekemiä valituksia lapsen oikeuksien sopimuksen loukkauksista. Ennen valituksen tekemistä tulee käyttää kaikki kansalliset valituskeinot. Komitea antaa yksilövalituksen seurauksena kannanottonsa ja suosituksensa. Sopimusvaltion tulee ilmoittaa mihin toimenpiteisiin on kannanoton perusteella ryhtynyt.⁶⁶

Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeudet eivät ole vain tavoitteellisia päämääriä, vaan edellyttää sopimuksen ratifioineelta maalta sopimuksessa luvattujen oikeuksien välitöntä turvaamista jokaiselle sopimusvaltion lainkäyttövallan alaiselle henkilölle. Valtio vastaa viranomaistensa, kuten tuomioistuimet ja kunnan viranomaiset, teoista ja mahdollista laiminlyönneistä. Valitus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle valtion tekemistä ihmisoikeusloukkauksista edellyttää kuitenkin ensin kansallisiin oikeuskeinoin turvautumista. Euroopan ihmisoikeussopimus on voimassa Suomessa lainsäätösena, joten mahdollisessa ristiriitatilanteessa kansallisen lain kanssa, lakia on tulkittava mahdollisuuksien mukaan ihmisoikeusmyönteisesti, koska sopimus ei ole hierarkkisesti tavallista lakia ylempi, mutta Suomi on silti velvoitettu noudattamaan sopimusta.⁶⁷

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla turvaa oikeuden nauttia yksityis- ja perhelämän kunnioitusta. Sen mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhelämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen paitsi silloin, kun laki sen sallii ja se on vält-

⁶⁵ UNISEF Suomi 2011: 43, 45, 61, 104, 137, 191, 291.

⁶⁶ Valituksen tekeminen YK:n lapsen oikeuksien komitealle.

⁶⁷ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila 2012: 15, 24–25, 64.

tämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa muun muassa terveyden, moraalien tai henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Artikla myös edellyttää valtiolta positiivisia toimenpiteitä oikeuksien turvaamiseksi.⁶⁸

Perhe tulkitaan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa laajemmin kuin vain molempien vanhempien ja heidän biologisten lastensa muodostamaksi⁶⁹. Artiklassa 8 ”perhe” käsittää vanhemmista ja lapsista koostuvan yhdessä asuvan perheen lisäksi myös muunlaiset perheyhteydet. Perhe-elämän suojan piiriin voi kuulua esimerkiksi lapsen ja isovanhemman välinen suhde ainakin, jos he ovat asuneet yhdessä tai sijoitetun lapsen ja sijaisperheen välinen suhde. Perhe-elämän suoja voi koskea myös lasta ja henkilöä, joka on lapselle erityisen läheinen⁷⁰. Lisäksi avioliitossa syntyneelle lapselle katsotaan muodostuvan perheyhteys molempiin vanhempiinsa, vaikka nämä eivät asuisikaan yhdessä lapsen syntyessä. Samaa sukupuolta olevien perhesuhteille suoja ei ole yhtä pitkälle menevää, mutta 2010 alkaen Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että perhe-elämän suoja ulottuu myös samaan sukupuolta olevien vakiintuneisiin parisuhteisiin.⁷¹

Kansallisella viranomaisella on laaja harkintavalta huostaanottopäätösten suhteen ja tämä aiheuttaa monia Euroopan ihmisoikeussopimuksen artikla 8:n tulkintaongelmia.⁷² Lastensuojelulainsäädäntöön perustuva huostaanotto ja siten perheen hajottaminen on puuttumista perhe-elämään, sillä vanhempien ja lasten yhdessäolo on keskeinen osa perhe-elämää. Huostaanoton on aina perustuttava lapsen etuun sekä painaviin syihin. Tapauksissa kysymys on siis siitä, onko perhe-elämään puuttuminen pysynyt lain sallimissa rajoissa.⁷³

⁶⁸ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila 2012: 652.

⁶⁹ Nieminen 1999: 123.

⁷⁰ Erityisen läheisellä ihmisellä voidaan tarkoittaa esimerkiksi isovanhempia, sijaisvanhempia tai vanhemman entistä puolisoa, jolla katsotaan muodostuneen lapsen erityisen läheinen, lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava suhde. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2007. Lapsenhuoltolain uudistaminen – Työryhmän mietintö: 32.

⁷¹ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila 2012: 670–672.

⁷² Nieminen 1999: 124.

⁷³ Pellonpää, Gullans, Pölönen & Tapanila 2012: 674; Rätty 2007: 234, 331.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien totesi tapauksessa K. ja T. vastaan Suomi, että perhe-elämän suojaaja on loukattu ja viranomaisen toimivalta ylitetty otettaessa perheen kaksi lasta kiireellisesti ja perusteettomasti huostaan.

EIT tapaus K. ja T v. Suomi 27.4.2000 (FINLEX). Tapauksessa oli kysymys siitä, olivatko lasten huostaanotto, huostaanoton jatkaminen ja yhteydenpidon rajoitukset rikkoneet oikeutta perhe-elämän suojaan. Perheen vastasyntynyt J otettiin kiireellisesti huostaan välittömästi synnytyksen jälkeen. Muutaman vuoden vanhempi M oli lyhytaikaisesti sijoitettuna lastenkotiin, kun huostaanottopäätös tehtiin.

J:n huostaanottopäätöksessä viitattiin siihen, että äidin mielentila oli tasapainoton raskauden loppupuolella ja äidin oli todettu kärsivän vakavasta skitsofreniasta. Vauvan terveys saattaisi olla vaarassa äidin vakavan mielenterveyshäiriön vuoksi. Lisäksi lapsen isän ei katsottu voivan varmistaa lapsen kehitystä ja terveyttä ja pidettiin mahdollisena asettaa J:n kehitys isän vastuulle. Avohuollon toimenpiteiden todettiin olevan riittämättömiä. Vanhempia ei kuultu ennen päätöksen tekemistä. Myös M:n kiireellistä huostaanottoa perusteltiin pääosin samoilla syillä. Kaikenlainen valvoton yhteydenpito kiellettiin.

Varsinaiset huostaanottopäätökset tehtiin samoin perusteluin ja yhteydenpitorajoituksia jatkettiin. Vanhemmat valittivat huostaanottopäätöksistä, mutta lääninoikeus (nykyisin hallinto-oikeus) vahvisti huostaanottopäätökset. Korkein hallinto-oikeus hylkäsi myöhemmin huostaanotoista tehdyt valitukset.

Molemmat lapset sijoitettiin samaan sijaisperheeseen ja viranomaisen ilmoitti jo tässä vaiheessa sijaisvanhemmille sijoituksen jatkuvan useita vuosia. Yhteydenpitorajoituksia jatkettiin edelleen ja vanhemmat valittivat useita kertoja tuloksetta.

EIT totesi, että vanhempien ja lasten oikeus nauttia toistensa seurasta muodostaa perhe-elämän olennaisen osan. Puuttuminen perhe-elämän suojaan on mahdollista, jos laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä. Huostaanotto perustui kansalliseen lakiin ja laki tähtäsi lasten terveyden, moraalin sekä oikeuksien ja vapauksien turvaamiseen. Huostaanotto ei kuitenkaan ollut ainoa mahdollinen vaihtoehto lasten turvallisuuden varmistamiseksi ja muita keinoja olisi pitänyt kokeilla ensin. Huostaanottopäätökset olivat olleet mielivaltaisia ja epäoikeutettuja. Vanhemmille ei missään vaiheessa annettu mahdollisuutta aloittaa perhe-elämää J:n kanssa. M puolestaan oli jo turvallisuudessa ympäristössä lastenkodissa eikä hänen turvallisuutensa ollut vaarassa. Lisäksi vanhemmille olisi tullut tiedottaa etukäteen huostaanottojen valmistelusta. EIT katsoi, että huostaanotoille ei ollut riittäviä perusteita ja toimenpiteet olivat ylimitoitettuja. Huostaanotot rikkoivat oikeutta perhe-elämän suojaan.⁷⁴

Viranomaiset toimivat väärin huostaanottoa toteutettaessa todetessaan huostaanoton jatkuvan vuosia ja jättäessään perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimatta. Lisäksi ankarat yhteydenpitorajoitukset vaikuttavat tapauksesta annettujen tietojen perusteella kohtuuttomilta, sillä tapauksesta ei selviä miten äidin sairaus ilmenee ja vaikuttaa

⁷⁴ Ks. myös Nieminen 2006: 81–84; Huhtanen Raija: Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen lopullinen tuomio 12.7.2001. K. & T. v. Suomi. Lakimies 2001/6–7 s. 1151–1163; Valjakka, Eeva: Lasten huostaanotto. Oikeustieto 2000/3 s. 21–23.

negatiivisesti lapsiin eikä millä perusteilla isälle ei voitaisi antaa vastuuta lapsien kasvatuksesta ja kehityksestä. Annettujen tietojen perusteella huostaanotot näyttävät perustuneen oletuksiin ilman varsinaista näyttöä lapsien kehityksen vaarantumisesta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin korostaa ratkaisussaan perhe-elämän kunnioituksen tärkeyttä ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta. Perhe-elämän suojaa loukattiin ottamalla lapset perusteettomasti huostaan ja jättämällä perheen jälleenyhdistämisen tavoite huomiomatta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiot sitovat oikeudellisesti ihmisoikeussopimukseen liittyneitä valtioita, siis myös Suomea. Tuomioissa vahvistetaan, onko valtio rikkonut ihmisoikeussopimusta vai ei ja langettavat tuomiot voivat johtaa lainsäädännön ja viranomaiskäytäntöjen muuttamiseen. Lisäksi tuomio voi olla perusteena lainvoiman saaneen päätöksen purkamiselle.⁷⁵ Suomen lastensuojelulainsäädäntö ei kuitenkaan ole ristiriidassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa kyseessä olevassa tapauksessa, vaan kyse on enemmänkin lainsäädännön ristiriitaisesta soveltamisesta yksittäisessä tapauksessa⁷⁶.

2.1.3 Lastensuojelulaki

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lapsen etu tulee ottaa huomioon kaikessa viranomaisen toiminnassa, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä tai muita lapsen elämään ja hyvinvointiin liittyviä ratkaisuja. Esimerkiksi arvioitaessa huostaanoton tai huostaanoton lopettamisen perusteita, kiinnitetään huomiota siihen millaista hoitoa ja huolenpitoa lapsi tarvitsee. Laissa korostetaan lapsen oikeutta saada hyvää hoitoa ja huolenpitoa vanhemmiltaan, mutta jos vanhemmat eivät kykene tätä antamaan, julkisen vallan on velvollisuus puuttua perheen tilanteeseen. Lastensuojelulain mukaan viranomaisen pitää noudattaa lievimmän toimenpiteen periaatetta.⁷⁷

⁷⁵ Ojanen 2016: 10.

⁷⁶ Nieminen 2006: 83.

⁷⁷ Rätty 2015: 1–3.

Lastensuojelulaissa säädetään kaikista lastensuojelun toimenpiteistä huostaanotto ja huostaanoton lopettaminen mukaan lukien. Osa lastensuojelun toimenpiteistä perustuu vapaaehtoisuuteen, kun taas osa toteutetaan tahdonvastaisesti. Vapaaehtoisuuteen perustuvat esimerkiksi sosiaalipalveluihin verrattavat avohuollon tukitoimet⁷⁸. Lapsen huostaanotto tai kiireellinen sijoitus ei vaadi kohteena olevien henkilöiden suostumusta ja niihin voidaan ryhtyä tarvittaessa vastustuksesta huolimatta.⁷⁹ Lastensuojelulain tavoitteena on puuttua riittävän varhain perheen ongelmiin, jos lapsen asema perheessä vaarantuu esimerkiksi kasvuolosuhteiden, lapsen oman tai vanhempien käyttäytymisen johdosta. Lasta tulee suojata kaltoin kohtelulta ja lapsen edun niin vaatiessa, ottaa lapsi huostaan.⁸⁰

2.1.4 Yhteenveto

Yhteenvetona lapsen oikeuksista lastensuojelussa voidaan todeta, että kaikki oikeudet yhdessä takaavat sen, että lapsella on oikeus vanhempiensa kasvatukseen ja elämään vanhempiensa kanssa ilman aiheetonta puuttumista. Puuttumisen, eli tässä tutkielmassa huostaanoton, on aina perustuttava lakiin ja sen tulee turvata lapsen etu. Vanhempien oikeuksia rajoitetaan huostaanotossa pyrkimyksenä vahvistaa lapsen oikeuksia⁸¹. Tavoitteena on aina perheen jälleenyhdistäminen ja huostaanoton lopettaminen ja viranomaisella on velvollisuus aktiivisesti pyrkiä siihen, jos se on lapsen edun kannalta paras mahdollinen vaihtoehto. Vanhempien etu ja intressit ovat siis toissijaisia lapsen etuun verrattuna⁸². Lisäksi lapsen mielipidettä tulee kunnioittaa huostaanottoprosessin jokaisessa vaiheessa. Missään ei kuitenkaan määritellä tarkasti esimerkiksi sitä mikä lapsen etu on tai kuinka paljon painoarvoa lapsen mielipiteelle tulee antaa, joten jokainen tapaus on harkittava erikseen.

⁷⁸ Avohuollon tukitoimia ovat muun muassa taloudellinen tuki ja asumisen turvaaminen, avohuollon palvelut kuten lasten päivähoito, lapsiperheiden kotipalvelu, tukihenkilö tai -perhe, hoitopalvelut ja terapia, perhetyö, koko perheen sijoitus laitoshuoltoon, vertaisryhmät, loma- ja virkistystoiminta, läheisneuvonpito, kriisipäivystys, tukiasunnot ja turvakodit. Taskinen 2010: 70; Arajärvi: 324.

⁷⁹ Huhtanen 2016: 33.

⁸⁰ Rätty 2015: 8–9.

⁸¹ Pösö 2016: 11.

⁸² Pösö 2016: 12.

Suomi kuuluu kansainvälisesti vertaillen maihin, joissa lastensuojelun lapsikeskeisyys on vahva ja lasten oikeuksia korostetaan erityisen paljon lainsäädännössä, varsinkin huostaanottoa ja sen lopettamista määrittävässä lastensuojelulaissa. Moniin muihin maihin verrattuna Suomen lainsäädännössä esimerkiksi myöhemmin tässä tutkielmassa käsiteltävä lapsen osallisuuden sekä lapsen mielipiteen suuren merkityksen korostaminen on poikkeuksellista.⁸³

2.2 Lapsen etu

Lapsen edun merkitys lastensuojelussa liittyy ensisijaisesti siihen, että lapsen oikeuksien yleissopimuksessa tämä käsite on yksi sopimuksen pääperiaatteista⁸⁴. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklassa 3 todetaan, että lapsen etu on otettava huomioon kaikissa lapsia koskevissa sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelimien toimissa. Lapsen edun määrittelemine on sidoksissa sopimuksen muihin artikloihin, kuten lapsen edun huomioimisen vaatimus (artikla 3), lapsen oikeus elää vanhempansa kanssa (artikla 9) ja velvollisuus kunnioittaa lapsen näkemystä (artikla 12), sillä lapsen edun mukaista on, että hänelle sopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisinä⁸⁵.

Lapsen edun periaatteen ensisijaisuus omaksuttiin Suomen lainsäädännössä ensimmäisenä vuoden 1984 laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Jokaisessa tilanteessa tulee ratkaiseva merkitys antaa sille seikalle, mitä lapsen edun katsotaan tapauksessa vaativan. Tämä koskee sekä lapsen huoltajia heidän huolehtiessa lapsesta että viranomaisia niiden tehdessä päätöksiä lapsen huoltoon liittyvissä asioissa.⁸⁶ Lapsen edun käsitteellä ei ole itsenäistä aineellista sisältöä, vaan se on pääasiassa muodollinen normatiivinen käsite, joka tarkoittaa sitä, että lapsen edun käsite saa erilaisia merkityksiä lain tulkinnassa sen mukaan millaisista intresseistä on kulloinkin kysymys. Lapsen edun

⁸³ Pösö 2016: 26; Freeman 2007: 31.

⁸⁴ Aer 2012: 26. Ks. myös Skivenes 2010: 339–340.

⁸⁵ Hakalehto-Wainio 2011: 516.

⁸⁶ Savolainen 1984: 16.

käsitteestä ei suoraan voida johtaa oikeusseuraamuksia, vaan lapsen edusta puhuttaessa tulee täsmentää mitä lapsen edulla tarkoitetaan.⁸⁷

2.2.1 Lastensuojelulain mukainen lapsen etu

Lapsen etu on otettava huomioon kaikissa lastensuojelulain mukaisissa ratkaisuisa riippumatta siitä, onko lastensuojelulain lainkohdassa viitattu lapsen edun arviointiin. Lastensuojelulain 4 §:n lisäksi muissakin säännöksissä on viitattu lapsen etuun, mutta 4 § sisältää periaatteet joiden maksimoimiseen on lastensuojelussa pyrittävä ja samalla se pyrkii määrittelemään lapsen edun. Muihin pykäliin ei sisälly lapsen edun käsitteen kannalta täydentävää sisältöä.⁸⁸

Lastensuojeluasioita toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut takaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, itenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen (LSL 4 §). Nämä lastensuojelulaista löytyvät lapsen edun määrittelyssä huomioon otettavat seikat on jaettavissa viiteen ryhmään ja ne käsitellään seuraavaksi ryhmittelyn mukaisesti yksi kerrallaan.

Tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet

Lapsen etua arvioitaessa tulee selvittää lapsen ja vanhempien sekä muiden lapsen läheisten ihmiset keskinäiset suhteet ja suhteiden merkittävyys lapsen elämässä. Lapsen eduksi voi olla, että vanhempia ohjataan hakemaan apua kasvatukseen ja heitä autetaan esimerkiksi palveluilla ja tukitoimilla. Jos lapsi joudutaan huostaanottamaan, se tulee

⁸⁷ Aer 2012: 24–25.

⁸⁸ Aer 2012: 31–32.

toteuttaa niin, että lapsen etu ja oikeudet huomioidaan, mutta myös niin, että vanhempien halu tavata ja olla yhteydessä lapseensa toteutuisi mahdollisimman hyvin eikä tuleduttaisi vaikeaa tilannetta sen enempää.⁸⁹ Myös sisaruksiin yhteyden säilyminen on tärkeää, sillä huostaanoton kaltaisessa kriisitilanteessa sisarusten keskinäinen tuki voi olla tavallista tärkeämpää⁹⁰.

Oikeus saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa

Arvioitaessa lapsen etua, huomio pitää kiinnittää vanhempien henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja kykyyn antaa ymmärtämystä ja hellyyttä sekä huolenpitoa ja valvontaa. Esimerkiksi korkea koulutus tai varallisuus ei auta takaamaan tätä automaattisesti. Lapsen oikeus hyvään kasvatukseen pitää ottaa huomioon aina, sillä se on todennäköisesti tärkein hänen elämäänsä ja tulevaisuuteensa vaikuttava seikka. Siksi myös huostaan otetun lapsen sijaishuoltopaikkaa valitessa pitää kiinnittää huomiota lapsen ominaisuuksiin ja sijaishuoltopaikan tarjoomiin mahdollisuuksiin. Esimerkiksi epäsosiaalisesti käyttäytyvän lapsen paras sijoituspaikka ei ole laitos tai pienelle lapselle perhehoito voi olla paras mahdollinen vaihtoehto.⁹¹

Oikeus taipumuksia ja toiveita vastaavaan koulutukseen sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen

Lapsen koulunkäynnin järjestämisellä on merkittävä vaikutus sekä huostaanotetun lapsen sijoituspaikan valinnassa sekä tukiessa lasta tai vanhempia avohuollon tukitoimilla. Lapsen kieli, kulttuuri, uskonnollinen tausta sekä lapsen kehitystaso ja ikä sekä lapsen oma mielipide ja toivomukset tulee myös ottaa huomioon järjestettäessä koulunkäyntiä sekä sijaishuoltoa tai avohuollon tukitoimia.⁹²

⁸⁹ Rätty 2015: 16.

⁹⁰ Taskinen 2010: 29.

⁹¹ Rätty 2015: 16–17.

⁹² Rätty 2015: 17–18.

Oikeus turvalliseen kasvuympäristöön ja ruumiilliseen sekä henkiseen koskemattomuuteen

Lapsen kasvuympäristöllä on tietenkin suuri merkitys lapsen elämässä ja sen radikaalilla muuttumisella voi olla haitallisia vaikutuksia. Esimerkiksi kaupungissa kasvaneen lapsen sijoittaminen maaseudulle voi vaikuttaa negatiivisesti lapsen kehitykseen sekä asenteeseen sijoitusta kohtaan. Lapsen kasvatuskeinona ei saa käyttää alistamista, loukkaavaa kohtelua tai ruumiillista kuritusta.⁹³ Lapsen kasvuympäristö tulee olla turvallinen myös niiltä osin, että lapsi ei joudu näkemään esimerkiksi muihin perheenjäseniin kohdistuvaa väkivaltaa.⁹⁴

Oikeus itsenäistymiseen ja kasvamiseen vastuullisuuteen sekä mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omissa asioissaan

Lapsen toivomuksiin ja mielipiteisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, häntä koskevaa päätöstä tehtäessä sekä lastensuojelua toteutettaessa.⁹⁵ Lapsen edun mukaista on, että hän saa osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon, vaikka se ei aina vastaisikaan lapsen omia mielipiteitä. Tärkeintä on, että lapsi saa mahdollisuuden esittää oman näkemyksensä asiasta. Tätä oikeutta tulee sekä vanhempien että mahdollisen sijaishuollon toteuttaa. Lapselle pitää antaa mahdollisuus myös tehdä väärinä ratkaisuja, joista hän voi oppia ja ottaa vastuuta valinnoistaan. Lasta pitää kuitenkin auttaa punnitsemaan eri vaihtoehtoja. Lapselle ei saa kuitenkaan asettaa liikaa vastuuta, vaan lapsen tulee saada olla lapsi⁹⁶. Lapsen etua arvioitaessa lapsen mielipiteen lisäksi myös vanhempien ja muiden läheisten ihmisten mielipiteillä on merkitystä.⁹⁷

Kuten huomataan, termit kuten hyvä hoito tai tasapainoinen kehitys eivät ole yksiselitteisesti määriteltävissä, joten laista ei ole saatavissa suoraa vastausta mikä vaihtoehto tulee valita, jos toisessa vaihtoehdossa lapsi saa harmonisen sekä turvallisen kasvuym-

⁹³ Rätty 2015: 17.

⁹⁴ Taskinen 2010: 29.

⁹⁵ Tuori & Kotkas 2016: 603.

⁹⁶ Taskinen 2010: 29.

⁹⁷ Rätty 2015: 18.

päristön ja toisessa vaihtoehdossa monipuolisia virikkeitä ja paremmat koulutusmahdollisuudet⁹⁸. Kun pohditaan huostaanottoa tai sen lopettamista ja lapsen etua yksittäisessä tapauksessa, jokaiseen yllämainittuun kohtaan on otettava kantaa, sillä niiden yhdessä ajatellaan muodostavan lapsen edun.⁹⁹

2.2.2 Lapsen edun määrittely muulla tavoin

Lapsen edun käsite on lapsioikeuden johtava periaate ja sille on annettava ristiriitatilanteissa etusija muihin periaatteisiin nähden. Lapsen ja vanhempien edut ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa, mutta joskus lapsen edun nimissä joudutaan rajoittamaan vanhempien oikeuksia.¹⁰⁰ Lapsen etuun vetoaminen ei kuitenkaan oikeuta itsestään selvästi rajoittamaan muiden ihmisten oikeuksia, vaan lapsen etu on aina sovittava yhteen sekä lapsen että vanhempien oikeuksien kanssa.¹⁰¹ Lapsen etu ja sen toteutuminen on keskeinen arviointiperuste kaikissa lastensuojeluasioissa. Lapsen etua käsitteenä ei voida tyhjentävästi määrittellä, sillä käsite on sisällöltään erilainen riippuen muun muassa lapsen iästä, kehitystasosta, elämäntilanteesta ja asuinpaikasta.¹⁰² Lisäksi eri-ikäisten lasten kohdalla painotetaan eri asioita. Esimerkiksi vauvan fyysisen hoidon puutteet ovat vakavampia kuin isomman lapsen, joka osaa jo ainakin jonkin verran huolehtia itsestään.¹⁰³ Iästä riippumatta lapsi tarvitsee muun muassa lämpimiä ihmissuhteita, rakkautta ja kiintymystä, hyvää hoitoa ja huolenpitoa sekä fyysisen ja henkisen itsemääräämisoikeuden.¹⁰⁴

Lapsen etua voidaan arvioida myös siitä näkökulmasta, mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista. Tällöin pohdittavaksi tulevat ne seikat, jotka vaarantavat lapsen hyvinvointia tai hoitoa. Näitä voivat olla esimerkiksi rakkauden ja empatian puuttuminen, huolenpidon laiminlyönti tai lapsen fyysinen tai henkinen kaltoin kohtelu.¹⁰⁵ Voidaan

⁹⁸ Savolainen 1984: 81. Ks. myös Skivenes 2010: 342.

⁹⁹ Mahkonen 2010: 96.

¹⁰⁰ Suomen YK-liitto ry 2000: 42.

¹⁰¹ Nieminen 2006: 103. Ks. Archard 2013: 59–60.

¹⁰² Rätty 2010: 11–17. Ks. Oulasmaa 1994: 108–110; Mahkonen 2003: 43–49; Rätty 2007: 24–25.

¹⁰³ Taskinen 2010: 29.

¹⁰⁴ Rätty 2015: 15.

¹⁰⁵ Rätty 2015: 14.

myös epäilemättä sanoa, että köyhyys tai kodittomuus ei ole lapsen edun mukaista¹⁰⁶. Esitetyn perusteella voisi kuitenkin sanoa, että lapsen etua harkittaessa tulee huomioida aina vallitsevien olosuhteiden molemmat puolet. Ei riitä, että arvioidaan ainoastaan seikkoja, jotka ovat lapsen edun mukaisia, kuten ei myöskään riitä arvio siitä mikä ei ole lapsen edun mukaista. Ainoastaan molempia arvioimalla saadaan kokonaisvaltainen kuva siitä, miten lapsen etu saadaan turvattua parhaalla mahdollisella tavalla.

Lapsen edun määrittely voi alkaa joko perhekeskeisestä tai lapsikeskeisestä arvioinnista. Perhekeskeisessä arvioinnissa mietitään toisaalta vanhempien oikeuksia ja toisaalta velvollisuutta toteuttaa lapsen etua. Arviointi ei voi kuitenkaan lähteä vanhempien tarpeista tai vaatimuksista, mutta ne on otettava huomioon. Lapsikeskeinen arviointi perustuu pelkästään lapsen näkökulmasta tehtyyn arvioon. Vaikka lähtökohtana olisi lapsen tarpeiden perusteella lapsen edun määrittely, perhesuhteet on otettava huomioon, sillä niillä on vaikutusta lapsen etuun. Perhesuhteiden huomiotta jättäminen voi johtaa jopa lapsen edun vastakkaiseen lopputulokseen.¹⁰⁷

Lainvalmisteluaineistossa korostetaan, että lapsen etua turvattaessa ensisijaista on, että lapsen vanhempia tai muita huoltajia autetaan ymmärtämään lapsen sekä fyysisiä, psyykkisiä että sosiaalisia tarpeita. Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä ja sen tulee tapahtua lapsen edun mukaisesti. Lastensuojelun tuettava vanhempia lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa (LSL 4 §, LOS artikla 18). Lapselle tulee turvata jatkuvat, läheiset ihmissuhteet, joissa hän kokee olevansa toivottu, hyväksytty ja rakastettu. Lapsen edun toteutuminen edellyttää, että häntä hoitavilla vanhemmilla on myönteinen asenne lapseen sekä tarpeeksi tietoja ja taitoja lasten kasvatukseen.¹⁰⁸

Lastensuojelun tarkoituksena on vanhemmuuden tukeminen ja perheen yhdistäminen, kuitenkin turvaten lapselle hyvän hoidon ja kasvatuksen. Lastensuojeluasioissa kyse on eri olosuhteiden ja ratkaisuvaihtoehtojen syiden ja seurauksien punnitsemisesta, niin että

¹⁰⁶ Freeman 2007: 28.

¹⁰⁷ Rätty 2015: 11–12.

¹⁰⁸ HE 252/2006 vp s. 12.

lapsen etu toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla.¹⁰⁹ Säännöksistä ei ole löydettävissä vastausta myöskään siihen pitääkö lapsen edun toteutua paremmin lyhyellä vai pitkällä aikavälillä, turvataanko lapselle onnellinen varhaislapsuus vai ulotetaanko arvio turvaamaan se, että lapsi kehittyy vastuuntuntoiseksi ja menestyväksi aikuiseksi¹¹⁰. Tapauksissa on löydettävä siis oikeudenmukainen tasapaino toisaalta lapsen intressissä tapahtuvan huostassapidon ja toisaalta vanhempien intressissä olevan perheen jälleenyhdistämisen välillä¹¹¹.

Huostaanottoa ja huostaanoton lopettamista koskevassa päätöksenteossa on aina kyse valinnasta käytettävissä olevien vaihtoehtojen välillä. Päätöstä tehtäessä mietitään mikä näistä vaihtoehdoista, ottaen huomioon vaikutukset, jotka vaihtoehtoon oletettavasti liittyvät, on paras ottaen huomioon lapsen etu. Päätöksenteon pohjana pitäisi olla käytettävissä tiedot kaikkien vaihtoehtojen toteuttamiseen liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Näiden tietojen perusteella olisi periaatteessa tehtävä jokaisen vaihtoehdon kohdalla ennuste siitä, mitä lapselle tulee olettavasti tapahtumaan, jos vaihtoehto toteutetaan. Kysymys on prognoosiennusteesta eli päätöksestä, jonka sisältö määräytyy sen perusteella millaisia vaikutuksia päätöksellä ja sen toteutumisella oletetaan olevan. Ongelmaksi nousee se, että ei ole löydettävissä mitään sellaista menetelmää, jonka pohjalta voitaisiin luotettavasti tehdä yksittäisiä tapauksia koskevia kehitysenusteita. Tuomioistuimien ratkaisuilla ei siten voi olla samanlaisia ennakkotapausarvoa kuin tavanomaisessa ratkaisutoiminnassa. Jokainen ratkaisu on ainutkertainen yksittäistapauksessa annettu päätös, joka jää välttämättömästi epäluotettavaksi olettamaksi.¹¹²

EIT tapaus J.R. v. Suomi 25.1.2001 (FINLEX). Tapauksessa oli kysymys siitä, oliko välttämätöntä sijoittaa lapset sijaiskotiin ja rajoittaa yhteydenpitoa vanhempiin. Vuonna 1991 syntynyt A ja vuonna 1992 syntynyt J otettiin huostaan vuonna 1993 molempien vanhempien ollessa suorittamassa vankeusrangaistusta. Vanhemmat suostuivat huostaanottoon ja rajoitettuun yhteydenpitoon siksi aikaa, kun vanhemmat suorittivat rangaistuksiin.

¹⁰⁹ Rätty 2010: 11–17. Ks. Mahkonen 2010: 95–96; Mahkonen 2003: 43–49; Rätty 2007: 21.

¹¹⁰ Savolainen 1984: 81.

¹¹¹ Nieminen 2004: 603.

¹¹² Savolainen 1984: 79–80. Ks. myös Skivenes 2010: 340.

Vuonna 1996 molemmat vanhemmat olivat suorittaneet rangaistuksensa ja he halusivat tavata lapsia useammin. Tähän perusturvalautakunta ei suostunut, sillä A:n todettiin oireilevan negatiivisesti yhteydenpidosta. Läänioikeus (nykyisin hallinto-oikeus) kumosi lautakunnan päätöksen ja antoi vanhemmille luvan tavata useammin lapsia, sillä ei ollut näyttöä, että A:n oireilu johtui tapaamisista.

Vuonna 2000 vanhemmat hakivat huostaanoton päättämistä, mutta perusturvalautakunta hylkäsi hakemuksen vedoten lasten etuun, omaan tahtoon, sijaishuollon kestoon ja lapsien ja sijaisvanhempien väliseen suhteeseen. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen pääosin samoin perusteluin.

EIT totesi, että huostaanottoa tuli normaalisti pitää väliaikaisena toimenpiteenä, joka on päätettävä heti, kun olosuhteet sen sallivat. Tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. Tässä tapauksessa vastakkain ovat lapsien edut sekä perheen jälleenyhdistämistä toivovien vanhempien edut. EIT pani erityistä merkitystä lapsen edulle ja totesi, että vanhemmilla ei ole perhe-elämän suojaan vedoten oikeutta sellaisiin toimenpiteisiin, jotka vahingoittavat lapsien terveyttä ja kehitystä. EIT totesi, että lasten sijoittaminen sijaisperheeseen ja tapaamisrajoitukset oli perustettu lastensuojelulakiin. Toimenpiteillä oli pyritty suojaamaan heidän terveyttään ja oikeuksiaan, joten EIT jätti yksimielisesti valituksen tutkimatta.

Tapauksessa tulee hyvin esille lapsen edun periaatteen ensisijaisuus. EIT totesi lapsien edun olevan vastakkain vanhempien etujen kanssa. Vanhemmat toivoivat perheen jälleenyhdistämistä, mutta se ei olisi tässä tapauksessa lapsien edun mukaista vaan vahingoittaisi lasten terveyttä ja kehitystä. Tällaisessa selkeässä ristiriitatilanteessa lapsen etu menee vanhemman edun edelle. Huostaanoton lopettamisen todettiin olevan lapsen edun vastaista, jolloin huostaanottoa ei voitu lopettaa.

2.3 Lapsen osallisuus

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaisesti lapselle on annettava mahdollisuus ilmaista mielipiteensä vapaasti ja se on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Saman sisältöinen säännös on myös Suomen perustuslaissa (PL 6.3 §). Lapsen etu ei voi toteutua, ellei noudateta lapsen oikeutta tulla kuulluksi. Aina, kun lapsi päätetään erottaa perheestään, lapsen mielipide tulee ottaa huomioon.¹¹³

Seuraavaksi käsiteltävässä tapauksessa ei ole kyse lastensuojelusta, mutta se on merkittävä, koska korkein hallinto-oikeus käytti perustelunaan Suomen perustuslain, tavalli-

¹¹³ Yleiskommentti nro 12 – Lapsen oikeus tulla kuulluksi: 14, 16.

sen lainsäädännön ja Euroopan Unionin perusoikeuskirjan lisäksi Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimusta ja sen yleiskommentteja. Erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean 12. artiklan yleiskommenttien käyttö on uutta suomalaisessa oikeuskäytännössä. Tapauksessa todetaan, että 12 vuotta täyttäneitä lasta olisi tullut kuulla häntä koskevassa asiassa.

KHO:2017:81 15.5.2017/2277 (FINLEX). Tapauksessa oli kysymys siitä, oliko maahanmuuttovirasto voinut tehdä päätöksen kansainvälistä suojelua koskevassa asiassa kuulematta asiassa 12 vuotta täyttäneitä lasta.

Korkein hallinto-oikeus totesi, että ulkomaalaislaissa ja sitä koskevissa esitöissä 12 vuotta täyttäneen lapsen kuuleminen turvapaikkatutkinnassa on määritelty selkeäksi pääsäännöksi. Maahanmuuttovirasto oli menetellyt virheellisesti, kun lapselle ei ollut ennen päätöstä varattu tilaisuutta tulla kuulluksi. Näin ollen lapsen mielipide kansainvälistä suojelua koskevassa asiassa oli jäänyt selvittämättä ja huomioon ottamatta hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Maahanmuuttoviraston ja hallinto-oikeuden päätökset kumottiin ja asia palautettiin Maahanmuuttovirastolle uudelleen käsiteltäväksi.

Lapselle tulee antaa mahdollisimman aktiivinen rooli oman asiansa käsittelyssä sekä lastenhuollon järjestämisen aikana että sijaishuollon aikana, toisin sanoen tehtäessä päätöksiä huostaanotosta ja huostaanoton lopettamisesta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on selostettava lapselle tämän iän ja kehitystason mukaisesti mihin toimiin on ryhdytty ja mihin aiotaan ryhtyä (LSL 53 §). Lapselle on aina selostettava toimenpiteiden syyt ja seuraukset, kun kyse on lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä¹¹⁴.

Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla (LSL 5 §, 20.1 §). Lapsen osallisuus on yksi tärkeimmistä lastensuojelun periaatteista. Lapsi on aina asianosainen häntä koskevassa lastensuojeluasiassa eikä kuulemiselle ole asetettu erityistä ikärajaa.¹¹⁵ Kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 21 §).

Helsingin HAO 23.3.2011 11/0318/2 (FINLEX). Viranhaltija oli päättänyt ottaa 12 vuotta täyttäneen lapsen huostaan ja sijoittaa hänet sijaishuoltoon. Lapsi valitti päätöksestä hal-

¹¹⁴ Rätty 2015: 11.

¹¹⁵ Saastamoinen 2010: 65–67. Ks. Mahkonen 2010: 112; Taskinen 2010: 95; Rätty 2010: 19.

linto-oikeuteen ja ilmoitti koko ajan vastustaneensa lastensuojelun tukitoimia ja sijoitusta. Lapsi ei ollut saapunut hänelle varattuun kuulemistilaisuuteen eikä muutenkaan ilmaissut suostuvansa huostaanottoon. Hallinto-oikeus katsoi, että lapsen toiminta oli ollut enemmän huostaanottoa vastustavaa kuin hyväksyvää. Viranhaltijalla ei ollut toimivaltaa päättää lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta, vaan asia olisi kuulunut ratkaista hallinto-oikeudessa.

Tapauksessa lapsen mielipiteelle annettiin paljon painoarvoa, vaikka lapsi ei saapunutkaan hänelle varattuun kuulemistilaisuuteen. Mielipiteen ilmaiseminen valituksen tekemisen yhteydessä riitti osoittamaan, että lapsi on käyttänyt puhevaltaansa häntä koskevassa asiassa. Mielenkiintoista olisi tietää oliko lapsi ilmaissut muutoin sosiaalitoimelle vastustavansa huostaanottoa, vaikka ei ollutkaan saapunut hänelle varattuun kuulemistilaisuuteen. Oletettavasti lapsi oli kuitenkin usein tavannut sosiaalitoimen työntekijöitä ennen huostaanottopäätöksen tekemistä ja mahdollisesti samalla myös ilmaissut mielipiteensä huostaanotosta.

2.3.1 Lapsen mielipiteen selvittäminen ja todisteellinen kuuleminen

Kuuleminen voi olla joko lapsen mielipiteen selvittämistä tai todisteellista kuulemistä. Todisteellisella kuulemisella tarkoitetaan hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaista muutosidonnaista kuulemistä, jonka voi suorittaa lastensuojeluasioissa kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle (LSL 20.2 §). Alle kaksitoistavuotiaista kuullaan hallintotuomioistuimessa vain, jos se on välttämätöntä (LSL 86 §). Lastensuojelulain valmisteluaineistosta selviää, että vaikka lainsäädännön tarkoituksena onkin turvata lapsen kuuleminen ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen, kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään¹¹⁶. Mutta silti kuulemisen yhteydessä lapselle tulee kuitenkin antaa tietoa häntä koskevista suunnitelmista, toimenpiteistä ja niiden aikatauluista¹¹⁷. Lapsen mielipidettä selvitettäessä tulee varmistua siitä, että lapsella on riittävästi tietoa käsiteltävästi asiasta mielipiteensä rakentamiseksi¹¹⁸.

¹¹⁶ HE 225/2009 vp s. 39. Ks. Pelastakaa lapset ry 2010: 61–62.

¹¹⁷ HE 252/2006 vp s. 83. Ks. Rätty 2010: 19.

¹¹⁸ Rätty 2007: 25, 31. Ks. Saastamoinen 2010: 67–70.

Lapselle ei saa antaa tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai on vastoin erittäin tärkeää yksityistä etua. Lapsen kehitystä vaarantavia tietoja ei ole laissa säännelty, joten jokainen tapaus on harkittava erikseen. Lapselle ei saa antaa tietoja, joiden vastaanottamiseen hän ei ole riittävän kehittynyt tai tietoja, jotka vaarantavat lapsen ja hänen läheisensä suhteen.¹¹⁹ Tietojen antamista harkittaessa tulee huomioida, että asiakirjoissa harvoin tulee esille asioita, joista varsinkin vanhemmat lapset eivät ole jo tietoisia kokemustensa kautta¹²⁰. Lapselta kuitenkin salattavia tietoja voi olla esimerkiksi perhehistoria, mielenterveydenhäiriöt, perheväkivalta, päihderiippuvuudet tai muut tiedot, joiden paljastaminen voi tuottaa lapselle erityistä mielipahaa. Tietojen antaminen ei perustu lapsen biologiseen ikään vaan ratkaisevaa on lapsen psyko-sosiaalinen kehitysvaihe. Vaikka lapsi olisi tiedollisesti ja taidollisesti aikuisen veroinen, hän on silti emotionaalisesti lapsi.¹²¹

Kuuleminen tulee järjestää olosuhteiltaan lapsen edun mukaisesti. Lapsen mielipiteen selvittämiseksi ei ole asetettu alaikäraja, joten vaikka lapsi ei pysty tai halua puhua, voidaan havainnoida hänen tekojaan ja käyttäytymistään¹²². Hallituksen esityksen mukaan lasta voidaan kuulla tuomioistuinsalin sijasta esimerkiksi ympäristössä, johon hänet on sillä hetkellä sijoitettu. Esimerkiksi huostaanoton lopettamista harkittaessa lasta voidaan kuulla sijaisperheen kodissa. Lapsen mielipiteen selvittämistapa riippuu paljolti lapsen iästä. Pienten lasten kohdalla voidaan havainnoida käyttäytymistä, kun taas jo kouluikäisten kohdalla yleisimpänä tapana on keskustelu lapsen kanssa.¹²³ Mitä vanhemmasta ja kypsemmästä lapsesta on kyse, sitä suurempi merkitys on annettava lapsen itsemääräämisoikeudelle, varsinkin kun kyse on näin tärkeästä asiasta lapsen elämässä kuin huostaanotto ja huostaanoton lopettaminen¹²⁴. Lapsen mielipiteen huomioonottaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsella on päätösvalta asiassa, mutta jos lapsen mielipidettä ei voida noudattaa, se on perusteltava¹²⁵.

¹¹⁹ Saastamoinen 2010: 122–123; Rätty 2010: 158.

¹²⁰ Mäenpää 2001: 1140.

¹²¹ Mahkonen 2010: 117–119.

¹²² Nieminen 2001: 1140.

¹²³ HE 252/2006 vp. s.83; Saastamoinen 2010: 67–70; Rätty 2010: 158. Ks. de Godzinsky 2012b: 93.

¹²⁴ Rätty 2010: 19, 158.

¹²⁵ Tuori & Kotkas 2008: 479; Hakalehto-Wainio 2011: 522.

Alla olevassa tapauksessa ei ole kyse lastensuojelusta vaan huolto- ja tapaamisoikeusasiasta, mutta tapausta voidaan käyttää hyvänä esimerkkinä, kun puhutaan lapsen mielipiteen huomioimisesta.

KKO:2004:118 (FINLEX). 4-vuotiaan lapsen huolto oli uskottu äidille ja isälle myönnetty tapaamisoikeus. Tapaamiset eivät sujuneet aina hyvin, joten äiti vaati tapaamisoikeuden poistamista. Isä taas vaati tapaamisten lisäämistä. Lapsen etua korostaen hovioikeus päätti, että lapsi saa tavata isäänsä, jos niin tahtoo, mutta ei ole velvoitettu siihen. Korkein oikeus kumosi hovioikeuden päätöksen ja palautti asian hovioikeuteen uudelleen käsiteltäväksi perusteluinaan ettei ole lapsen edun mukaista jättää päätösvaltaa lapselle itselleen.

Aiemmin on todettu, että lapsen mielipiteen selvittämiseksi ja kuulemiselle ei ole asetettu ikärajaa. Lainsäädännössä perustuslaista lähtien turvataan lapsen mielipiteen huomioon ottaminen iästä riippumatta, mutta silti korkeimman oikeuden perusteluissa mainitaan yhtenä seikkana, että näin nuoren lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin ei voida normaalisti kiinnittää huomiota harkittaessa mikä on lapsen edun mukaista. Tapauksessa ei tule ilmi, mikä lapsen oma mielipide asiassa on, mutta se sivuutetaan täysin päätöksenteossa ja lapsen etu toteutetaan muilla perusteilla. Täytyy kuitenkin sanoa, että hovioikeuden alkuperäinen päätös, jonka mukaan lapsi saisi tavata isäänsä, jos haluaa, on erikoinen, sillä lapsi on tapauksessa vasta 4-vuotias. Jokainen lasten kanssa tekemisissä ollut tietää, että 4-vuotiaalla lapsella ei ole kykyä tehdä tämän tasoisia päätöksiä. Olisi mielenkiintoista tietää millaisen päätöksen hovioikeus on tehnyt käsitellessään asian uudelleen, sillä korkein oikeus kieltää päätösvalan jättämisen lapselle itselleen.

Lapsen mielipidettä selvitetessä voidaan joutua kokoamaan hyvin laajoja asiakirja-aineistoja, sillä lapsi on voinut kertoa esimerkiksi sijaisperheessä eri mielipiteen kuin sosiaalityöntekijälle. Lapsen vastaus saattaa muuttua myös riippuen kysyjästä. Lapsi saattaa haluta suojella sekä biologisia vanhempiaan että sijaisvanhempiaan, jolloin lapsen puheet saattavat muuttua kysyjän muuttuessa. Lapsen aito mielipide tulee selvittää kaikesta aineistosta ja ratkaista asia lapsen edun mukaisesti, kuitenkin huomioiden lapsen oma mielipide.¹²⁶

¹²⁶ Rätty 2010: 159.

Kuten perustuslaissa tai ihmisoikeussopimuksissa, myöskään kansallisessa lainsäädännössä ei ole tarkasti määritelty lapsen mielipiteen merkittävyyttä päätöksenteossa. Lainsäädännössä käytettävä ilmaisu ”lapsen mielipide tulee huomioida lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla” on erittäin tulkinnanvarainen ja jättää päätöksentekijälle paljon harkintavaltaa.

Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta (LSL 20.3 §). Lainvalmisteluaineiston mukaan lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä esimerkiksi tilanteessa, jossa huoltajat hakevat toistuvasti huostaanoton lopettamista, vaikka olosuhteissa ei ole tapahtunut muutoksia¹²⁷. Lisäksi todetaan, että kuulluksi tuleminen on lapsen oikeus, mutta lasta ei voi myöskään pakottaa ilmaisemaan mielipidettään, sillä se voi aiheuttaa ahdistusta ja olla vastoin lapsen etua¹²⁸.

¹²⁷ HE 252/2006 vp. s131; Saastamoinen 2010: 68; Rätty 2010: 161; Tuori & Kotkas 2008: 480.

¹²⁸ HE 252/2006 vp s. 199. Ks. de Godzinsky 2012b: 98; Saastamoinen 2010: 69; Rätty 2010: 159.

3. HUOSTAANOTTO

Huostaanotolla puututaan lapsen perusoikeuksiin muun muassa henkilökohtaiseen vapauteen sekä toisaalta Euroopan ihmisoikeussopimuksessa taattuun perhe-elämän suojaan. Toisaalta kysymys on yhtä lailla perusoikeuksissa turvatusta lapsen oikeudesta suojeluun ja lapsen edun mukaiseen hoitoon ja huolenpitoon.¹²⁹

Kun vanhemmat eivät syystä tai toisesta halua tai pysty kantamaan lapsen kasvatustuutaan yhteiskunnan hyväksymällä tavalla, huostaanotto on yksi vakiintuneimmista tavoista järjestää lasten kasvatusta, huolenpito ja hoito¹³⁰. Huostaanotolla tarkoitetaan sitä, että lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon kodin ulkopuolelle ja lapsen hoito ja kasvatusta järjestetään yhteiskunnan toimesta. Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta.¹³¹

Vaikka lapsen kasvatustuuta siirtyy huostaanoton myötä pääosin sosiaalihuollon toimielimelle, huostaanotto ei lakkautta huoltajien huoltajuutta ja huoltajilla säilyy muun muassa oikeus päättää lapsen nimestä ja uskontokunnasta sekä kansalaisuudesta. Julkisella vallalla ja lapsen vanhemmilla on lapsesta ikään kuin yhteishuoltajuus huostaanoton aikana. Huoltajille kuuluvat tehtävät siirtyvät toimielimen hoidettavaksi vain siinä määrin kuin on huostaanoton kannalta tarkoituksenmukaista.¹³²

Huostaanotto voi perustua joko vapaaehtoisuuteen tai pakkoon. Päätösvalta vapaaehtoisissa huostaanotoissa on kunnan sosiaalihuollon viranhaltijalla, tahdonvastaisesta huostaanotosta päättää hallinto-oikeus.¹³³ Menettelyn hallinto-oikeudessa katsotaan turvaavan paremmin yksilön oikeussuojan, sillä se takaa puolueettomuuden paremmin kuin käsittely sosiaalitoimessa¹³⁴. Lastensuojelulaissa ei ole säännelty missä ajassa päätös huostaanotosta tulee tehdä, mutta lain mukaan sijaishuolto on järjestettävä viivytyksettä.

¹²⁹ Rätty 2015: 359.

¹³⁰ Pösö 2016: 8.

¹³¹ Kajava 1997: 20; Tuori & Kotkas 2008:496–497. Ks. LSL 45 §, 46 §.

¹³² Helavirta 2016: 191–192.

¹³³ Huhtanen 2016: 35, 38.

¹³⁴ de Godzinsky 2012a: 92–93.

Huostaanottojen määrä on lisääntynyt 1990 luvulta lähtien kuten myös tahdonvastaisten huostaanottojen suhteellinen osuus kaikista huostaanotoista.¹³⁵ Huostaanoton laillisuus on mahdollista saattaa hallinto-oikeuden käsittelyyn ja päätökseen voi hakea muutosta korkeimmasta hallinto-oikeudesta. Tarvittaessa asia voidaan käsitellä vielä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa.¹³⁶ Huostaanottoasioissa asianosaisilla on valitusoikeus kaikissa oikeusasteissa riippumatta siitä onko valitusoikeutta alemmissa asteissa käytetty.¹³⁷ 12 vuotta täyttänyt lapsi tai vanhempi voi siis esimerkiksi valittaa huostaanotosta hallinto-oikeuteen, vaikka huostaanottoa ei olisikaan vastustettu ja päätöksen on tehnyt sosiaalitoimen viranhaltija. Asianosaisilla on oikeus käyttää oikeudellista avustajaa, jonka päätehtävä on huolehtia oikeusturvan toteutumisesta. Avustajien käyttö huostaanottoasioissa on lisääntynyt, yleensä avustajaa käyttävät vanhemmat.¹³⁸

Huostaanoton edellytyksistä säädetään lastensuojelulaissa: lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Lisäksi vaaditaan, että huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.¹³⁹

Huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen voidaan nähdä lapsen subjektiivisina oikeuksina, jotka on toteutettava lapsen edun niin vaatiessa. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on otettava lapsi huostaan, mikäli laissa säädetyt edellytykset täyttyvät eikä voi jättää tekemättä sitä esimerkiksi siksi, että lastensuojeluun tarkoitettut määrärahat ovat vähissä. Lapsen sijaishuoltopaikkaa ei saa valita määrärahojen perusteella, vaan se

¹³⁵ Tuori & Kotkas 2016: 601, 625.

¹³⁶ Nieminen 2006: 80.

¹³⁷ Rätty 2015: 459.

¹³⁸ de Godzinsky 2012a: 92, 94, 97.

¹³⁹ Saastamoinen 2010: 23–24; Taskinen 2010: 89.

pitää tehdä lapsen tarpeen mukaisesti.¹⁴⁰ Toisaalta taas huostaanotto on viime kädessä viranomaisaloitteinen pakkotoimi, jota lapsi tai hänen huoltajansa ei voi vastustaa, niin että sitä ei voitaisi toteuttaa, eikä subjektiivisena oikeutena ei voida pitää etuutta, jonka toteuttaminen tapahtuu ilman oikeutetun tahtoa.¹⁴¹

3.1 Huoltajien ja julkisen vallan tehtävien jako

Huostaanotto ei lakkauta huoltajien huoltajuutta. Huoltajilla on edelleen oikeus päättää muun muassa lapsen uskontokunnasta ja nimestä sekä kansalaisuudesta.¹⁴² Myös lapsen taloudellisten asioiden hoito eli lapsen edunvalvonnan tehtävä säilyy huoltajilla.¹⁴³ Huoltaja edustaa pääsääntöisesti lasta tätä koskevissa asioissa ja voi käyttää myös lapsen puhevaltaa, vaikka 12 vuotta täyttäneellä lapsella onkin rinnakkainen oikeus käyttää puhevaltaansa kaikissa häntä itseään koskevissa asioissa. Huoltajan puhevaltaa voidaan rajoittaa, esimerkiksi hankkimalla lapselle edunvalvoja, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua tai se on muuten tarpeen lapsen edun turvaamiseksi. Eturistiriita ei synny pelkästään sillä perusteella, että lapsi ja huoltaja ovat eri mieltä asioista tai huoltaja ja sosiaaliviranomainen ovat eri mieltä huostaanoton perusteista.¹⁴⁴ Lapsella on myös oikeus avustajaan, jolla on velvollisuus toimia päämiehensä, tässä tapauksessa lapsen, tahdon mukaan. Edunvalvojan on toimittava lapsen edun mukaisesti.¹⁴⁵

Huoltajien ja julkisen vallan välillä jakaantuvat tehtävät ovat kuitenkin lapsikohtaisesti päätettäviä. Lastensuojelulain 45 §:n mukaan huoltajille kuuluvien tehtävien hoito siirtyy sosiaalihuollon toimielimelle siinä laajuudessa kuin huostaanoton toteuttamiseksi on tarpeellista. Sosiaalihuollon tulee toimia yhteistyössä huoltajien kanssa myös niissä asioissa, joissa päätösvalta on siirtynyt sosiaalihuollolle sekä tiedottaa huoltajia lasta koskevista päätöksistä. Sosiaalihuolto vastaa lapsen oikeuksien turvaamisesta, mutta myös

¹⁴⁰ Rätty 2015: 52.

¹⁴¹ Aer 2012: 39.

¹⁴² HE 252/2006 vp s. 23. Ks. Tuori & Kotkas 2008: 496–497.

¹⁴³ Helavirta 2016: 191–192.

¹⁴⁴ Taskinen 2010: 65–66.

¹⁴⁵ de Godzinsky 2012a: 101–102.

huolehtii lapsen huoltajien oikeuksien tunnistamisesta. Huostaanotto muuttaa aina sekä lapsen että vanhempien oikeudellista asemaa ja sillä on merkitystä sekä lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen sekä huoltajan, lapsen ja julkisen vallan oikeudellisiin asemiin. Vaikka lapsi huostaanotetaan ja vastuu lapsesta siirtyy julkiselle vallalle, ei se poissulje vanhempien ja lapsen oikeuksien merkitystä.¹⁴⁶

3.2 Toimivaltainen viranomainen

Lastensuojelulain 43 §:n mukaan huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoa koskevan päätöksen tekee sosiaalihuollon viranhaltija, jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi ei vastusta huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista. Jos lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, asian ratkaisee hallinto-oikeus viranhaltijan hakemuksesta. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei voi päättää lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta eikä myöskään tehdä hakemusta hallinto-oikeudelle, vaan päätöksen sekä hakemuksen tekee johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä viranhaltija¹⁴⁷.

KHO 22.8.2016/3458 (FINLEX). Sosiaalitoimen hallinto-oikeudelle tekemän huostaanotto hakemuksen mukaan kuulemisia ei voitu suorittaa, koska perheen olinpaikka ei ollut tiedossa eikä heihin saatu yhteyttä. Toinen huoltaja toimitti hallinto-oikeudelle kirjallisen selvityksen, jossa vastusti huostaanottoa. Hallinto-oikeus hylkäsi sosiaalitoimen hakemuksen, koska kunnan viranhaltija oli toimivaltainen tekemään päätöksen huostaanotosta, vaikka huoltajia ei oltu voitu kuulla. Hallinto-oikeus katsoi, että vasta hallinto-oikeudelle esitetty huostaanoton vastustaminen ei korjannut tätä hallinto-oikeudessa käsittelyn edellytyksen puuttumista.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että koska lapsen huoltaja selityksessään hallinto-oikeudelle vastusti huostaanottoa, toimivalta huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevan asian ratkaisemiseen oli siirtynyt hallinto-oikeudelle. Sillä, olisiko viranhaltija ollut toimivaltainen päättämään asiasta ennen lapsen huoltajan hallinto-oikeudelle antamaa selitystä, ei ollut merkitystä. Hallinto-oikeus ei voinut hylätä siellä vireillä ollutta huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevaa hakemusta, joten hallinto-oikeuden päätös oli kumottava ja asia palautettava hallinto-oikeudelle uudelleen käsiteltäväksi.

¹⁴⁶ Helavirta 2016: 191–192.

¹⁴⁷ Rätty 2015: 67.

Tapauksessa ei oteta kantaa siihen, olisiko sosiaalitoimi ollut toimivaltainen päättämään huostaanotosta, vaikka huoltajia ei oltu kuultu. Tapauksesta ei voi siis tehdä päätelmiä siitä, kenellä on toimivalta päättää lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta, kun on epäselvää, vastustetaanko huostaanottoa vai ei. Uskon kuitenkin, että tilanteet, joissa perheeseen ei saada yhteyttä ja on epäselvää onko huostaanotto vapaaehtoinen vai tahdonvastainen, ovat harvassa.

Huostaanotto voi siis perustua joko vapaaehtoisuuteen tai pakkoon. Pakkoon perustuva eli tahdonvastainen huostaanotto on käsillä silloin, kun huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa. Muissa tapauksissa huostaanotto on vapaaehtoinen. Päätösvalta vapaaehtoisissa huostaanotoissa on kunnan sosiaalihuollon viranhaltijalla, tahdonvastaisesta huostaanotosta päättää hallinto-oikeus sosiaalitoimen hakemuksesta. Suomessa suurin osa huostaanotoista perustuu vapaaehtoisuuteen. Tahdonvastainen ja vapaaehtoinen huostaanotto perustuvat samoihin laillisiin edellytyksiin sekä oikeusvaikutukset ovat kummassakin samat.¹⁴⁸ Voi olla tilanteita, joissa huostaanottoa vastustaa lapsi, mutta huostaanotto on vanhempien tahdon mukainen tai toisinpäin. Lisäksi huostaanottoon saatetaan suostua, mutta silti pitää sitä epäoikeudenmukaisena ja vääränä ratkaisuna.¹⁴⁹ Huostaanoton laillisuus on mahdollista saattaa hallinto-oikeuden käsitteilyyn ja päätökseen voi hakea muutosta korkeimmasta hallinto-oikeudesta. Tarvittaessa asia voidaan käsitellä vielä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa.¹⁵⁰

Turun HAO 26.03.2014 14/0175/2 (FINLEX). Lapset muuttivat toukokuussa 2013 isänsä luokse asumaan ja vanhempi lapsista sijoitettiin kiireellisesti joulukuussa 2013. Lasten huostaanottoa valmistelevalle tapaamiselle tammikuussa 2014 isä ilmoitti muuttavansa paikkakunnalta lastensuojelun toimenpiteiden vuoksi. Huostaanoton kuulemistilaisuus järjestettiin 28.1.2014 ja huostaanoton hakemus laitettiin vireille hallinto-oikeuteen 30.1.2014. Perhe muutti paikkakunnalta 23.1.2014.

Hallinto-oikeus tutki aiemman kotikunnan tekemän huostaanottohakemuksen, koska huostaanoton tarve oli syntynyt lasten asuessa kyseisessä kunnassa ja vanhempi lapsi oli sijoitettu kiireellisesti perheen asuessa kunnassa. Hakemuksen tehnyt kunta oli toimivaltainen huostaanottohakemusasiassa.

Tapauksessa edellisen kotikunnan sosiaaliviranomainen oli toimivaltainen hakemaan huostaanottoa, koska huostaanoton tarve oli ilmentynyt perheen asuessa kunnassa ja

¹⁴⁸ Huhtanen 2016: 35, 38.

¹⁴⁹ Kuokka & Pösö 2016: 52–53.

¹⁵⁰ Nieminen 2006: 80.

huostaanottoa oli alettu valmistelemaan. Vaikka kunnan sosiaalitoimi on yleensä toimivaltainen viranomaisen ainoastaan oman kuntansa alueella, huostaanotolta ei voi kuitenkaan siis välttyä muuttamalla kunnasta toiseen aina huostaanottotarpeen ilmentyessä, sillä huostaanottoa voi hakea sen kunnan sosiaaliviranomaisen, jossa huostaanoton tarve on ilmennyt.

Itä-Suomen HAO 29.03.2017 17/0116/2 (FINLEX). Kunnan viranhaltija vaati, että lapsi otetaan huostaan ja sijoitetaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitokseen. Lapsi ja vanhemmat vastustivat huostaanottoa ja toissijaisesti vaativat, että jos lapsi otetaan huostaan, lapsi sijoitetaan asumaan kotiinsa vanhempiensa luokse.

Hallinto-oikeuden päätöksellä lapsi otettiin huostaan ja sijoitettiin lastensuojelulaitokseen. Hallinto-oikeus katsoi, että vain poikkeustapauksissa lapsi voidaan sijoittaa omaan kotiinsa, kun esimerkiksi valmistellaan huostaanoton lopettamista. Hallinto-oikeus arvioi, että lastensuojelulaitos pystyy vastaamaan lapsen huostaanoton kannalta keskeisiin vaatimuksiin ja on lapsen edun mukainen sijaishuoltopaikka.

Tapauksessa on kysymys tahdonvastaisesta huostaanotosta, sillä molemmat sekä lapsi että vanhemmat vastustivat huostaanottoa. Näin ollen huostaanottopäätöstä ei voinut tehdä kunnan sosiaalitoimen viranhaltija, vaan asia tuli saattaa hallinto-oikeuden ratkaistavaksi. Päätökseen on haettu muutosta, mutta ratkaisua ei ole vielä tullut tätä tutkielmaa kirjoittaessa. Muutoksenhaku ei muuta kuitenkaan sitä, että kysymyksessä on tahdonvastainen huostaanotto joka tapauksessa.

3.2.1 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä

Lastensuojelussa lapselle tulee nimetä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, jonka tehtävä on huolehtia, että lapsi saa tarvitsemansa tuet ja palvelut (LSL 13 §). Sosiaalityöntekijä valvoo lapsen edun toteutumista, avustaa lasta tarvittaessa puhevallan käytössä ja oikeusavun piiriin hakeutumisessa (LSL 24 §). Lisäksi sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu huolehtia, että lasta kuullaan ja lapsen mielipide selvitetään. Koska huostaanotossa julkiselle vallalle siirtyy suuri osa huoltajille kuuluvista velvollisuuksista ja oikeuksista, sosiaalihuollon edustajana lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voidaan nähdä lapsen julkisena huoltajana.¹⁵¹

¹⁵¹ Helavirta 2016: 188, 190–191.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee suorittaa tehtävänsä asianmukaisesti, viivytyksettömästi sekä olla puolueeton työskennellessään yhdessä lapsen ja lapsen huoltajien sekä muiden läheisten kanssa. Erimielisyydet sosiaalityöntekijän ja vanhempien välillä ei automaattisesti johda työntekijän vaihtamiseen, vaikka vanhemmat sitä vaativatkin. Jos erimielisyydet haittaavat merkittävästi yhteistyötä eikä lapsen etu enää toteudu, sosiaalihuollosta vastaava toimielin voi tehdä päätöksen sosiaalityöntekijän vaihtamisesta. Kuten aiemmin on todettu, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei saa kuitenkaan päättää lapsen huostaanottamisesta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta eikä myöskään huostaanoton lopettamisesta.¹⁵²

3.3 Huostaanoton edellytykset

Huostaanotto on radikaali tapa puuttua lapsen kasvatukseen ja se vaikuttaa suuresti lapsen perhe-elämään. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla turvaa perhe-elämän kunnioituksen ja suojaa viranomaisten aiheettomalta puuttumiselta. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 9 artiklan mukaan lasta ei saa erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti, ellei se ole laissa sallittua ja lapsen edun mukaista. Molemmat sopimukset on ratifioitu Suomen lainsäädäntöön, joten niitä ei tarvitse erikseen käsitellä tässä, vaan huostaanoton edellytyksiä voidaan tarkastella kansallisen lainsäädännön näkökulmasta.

Lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai jos sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä saa tietää mahdollisesti lastensuojelutarpeesta olevasta lapsesta lastensuojeluilmoituksella. Sosiaalityöntekijän on arvioitava välittömästi lastensuojelun tarve joko kiireellisesti tai muuten palveluntarpeen arvioinnilla. Tarpeen arvioinnissa sosiaalityöntekijä arvioi lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien mahdollisuuksia huolehtia lapsen kasvatuksesta. Arviointi tehdään kunkin tapauksen olosuhteiden vaatimassa laajuudessa. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun sosiaalityöntekijä toteaa, että lapsi on lastensuojelun tarpeessa.¹⁵³

¹⁵² Rätty 2015: 67, 75.

¹⁵³ Tuori & Kotkas 2016: 607–610.

Huostaanoton edellytyksistä säädetään lastensuojelulain 40 §:ssä. Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Lisäksi vaaditaan, että huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.¹⁵⁴ Huostaanottoa ei voida ratkaista kokonaisharkinnan perusteella, vaan tunnusmerkistön on täytyttävä, jotta lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen on mahdollista.¹⁵⁵

Vaikka avohuollon tukitoimet ja muut mahdolliset järjestelyt ovat ensisijaisia, sen vaatimuksella ei voida ohittaa lapsen etua. Avohuollon tukitoimia ei tarvitse eikä saa keilla, jos lapsen etu vaatii huostaanottoa ja sijaishuollon järjestämistä. Toimenpiteet on valittava niin, että lapsen etu toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. Avohuollon tukitoimet eivät välttämättä sovellu aina esimerkiksi lapsen iän vuoksi. Syvästi päihdeongelmaisia vanhempia ei välttämättä voida tukea tarpeeksi vauvaikäisen lapsen hoidossa, sillä lapsi tarvitsee ympärivuorokautista hoitoa ja huolenpitoa. Avohuollon toimenpiteet voivat osoittautua myös mahdottomiksi toteuttaa esimerkiksi perheen vastustuksen vuoksi. Riittämättömäksi avohuollon toimenpiteiden voivaan katsoa osoittautuneeksi, jos niitä on yritetty, mutta niillä ei ole saavutettu positiivisia tuloksia.¹⁵⁶

KHO 19.5.1987/1907 (FINLEX). Äiti jätti vastasyntyneet lapsensa synnytyssairaalaan ja poistui. Lapset tuli ottaa huostaan.

Tapauksessa avohuollon tukitoimet olisivat olleet mahdottomia toteuttaa, sillä lasten äiti jätti lapset sairaalaan ja poistui. Avohuollon tukitoimia ei voida järjestää, jos huoltajaa ei tavoiteta¹⁵⁷. Mielenkiintoista olisi tietää, millainen asiakassuunnitelma ja tavoite per-

¹⁵⁴ Saastamoinen 2010: 23–24; Taskinen 2010: 89.

¹⁵⁵ Aer 2012: 35.

¹⁵⁶ Rätty 2015: 9, 366.

¹⁵⁷ Rätty 2015: 366.

heen jälleenyhdistämisestä tehdään lapsille, joiden vanhemmat eivät ole tavoitettavissa tai olinpaikka ei ole tiedossa. Huostaanotto on tarkoitettu vain väliaikaiseksi toimenpiteeksi ja se tulee lopettaa heti, kun huostaanoton edellytykset ei ole enää voimassa. Tästä voisi päätellä, että huostaanotto lopetettaisiin, jos vanhemmat palaisivat. Asiakas-suunnitelmaa ja huostaanoton lopettamista käsitellään myöhemmissä kappaleissa enemmän.

Avohuollon tukitoimien lisäksi tulee harkita muitakin keinoja, jos niillä voitaisiin välttää lapsen huostaanotto. Muita harkittavia keinoja ovat esimerkiksi oheishuoltajan määrääminen, perheen aikuisen pakkohoito esimerkiksi päihteiden käytön vuoksi, perheen sisäinen lähestymiskielto tai koko perheen laitoshuolto ja kuntoutus.¹⁵⁸

Huostaanotto on viimesijainen toimenpide ja siihen tulee ryhtyä vain, jos mikään muu ei auta. Huostaanottopäätöksen tekeminen on osittain spekulatiivista ja perustuu todennäköisyyksiin, sillä päätöksellä arvioidaan ennakkoon onko tuleva sijaishuolto lapsen edun mukaista.¹⁵⁹ Huostaanoton perusteena voi siis olla puutteet kasvuolosuhteissa tai lapsen oma käyttäytyminen, mutta perusteena voi olla myös molemmat yhdessä¹⁶⁰. Huostaanottojen taustalla on usein yhteen kietoutuneita ongelmia, jolloin lapsen kasvuolosuhteet vaarantuvat sekä vanhempien vaikeuksien että lapsen käytöksen vuoksi. Ongelmat ovat saattaneet jatkua jopa vuosia ja huostaanottoa edeltävät useat avohuollon toimenpiteet.¹⁶¹

Pienet puutteet lapsen kasvuoloissa tai lapsen epäsosiaalinen käytös ei yksin aiheuta perusteita huostaanotolle, vaan sen tulee olla vakavaa¹⁶². Huostaanottokynnyksen ylittävän uhkan lapsen terveydelle ja hyvinvoinnille tulee olla todellinen ja konkreettinen. Uhkan esiintyminen lapsen kasvuolosuhteissa pitää olla näytettävissä, jotta todennäköisin syin voidaan olettaa sen vaarantavan lapsen terveyttä tai kehitystä. Huostaanoton perusteen ja lapsen käytöksen tai oireiden välille edellytetään syy-yhteys, jolloin huostaanottoa harkittaessa tulee selvittää mistä lapsen pahoinvointi johtuu ja miten nämä puutteet vai-

¹⁵⁸ Taskinen 2010: 95.

¹⁵⁹ Pösö 2016: 12–13, 16.

¹⁶⁰ Rätty 2010: 296.

¹⁶¹ Pekkarinen 2016: 123.

¹⁶² Saastamoinen 2010: 23–24.

kuttavat lapsen tai hänen terveyteensä ja kehitykseensä. Huostaanotto voidaan tehdä kuitenkin ennen kuin lapsen terveys ja kehitys on jo todellisuudessa vaarantunut. Vaarantumisen riskin tulee olla ilmeinen lapsen kehityksen ja terveyden kannalta¹⁶³. Huostaanottopäätöksessä tai huostaanottoa koskevassa hakemuksessa tulee perustella millä tavalla huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen vastaan lapsen tuen tarpeisiin ja on parempi vaihtoehto kuin kotiin jääminen. Lisäksi on selvitettävä mitkä ovat ne asiat, jotka vaikuttavat kyseessä olevassa tapauksessa lapsen edun toteutumiseen.¹⁶⁴

Huostaanotto on viimesijainen toimenpide myös muuten kuin lastensuojelulain sääntelyalalla. Huostaanottoon ei voida ryhtyä, jos tilanne on ratkaistavissa jollain muulla tavalla. Jos lapsen kodin ulkopuolisen sijoituksen syy on pääasiassa lapsen mielenterveyden häiriöt, sovelletaan ensisijaisesti mielenterveyslakia. Lapsi voidaan ottaa huostaan ja sijoittaa sairaalaan kiireellisten ja välttämättömien hoitotoimenpiteiden vuoksi. Jos lapsi on jo sairaalassa ja vanhemmat vastustavat kiireellisesti annettavaa hoitoa, huostaanotto ei ole mahdollinen, vaan sovellettavaksi tulee potilaslaki. Alla oleva tapaus on selvä esimerkki siitä, että huostaanotto on viimesijainen toimenpide ja asia ratkaistaan muulla tavoin, jos se on mahdollista.

Hämeenlinnan HAO 06.06.2012 12/0212/4 (FINLEX). Sosiaalitoimen hakemuksessa vaadittiin, että lapsi on otettava huostaan äidin luota ja sijoitettava sijaishuoltoon isän luokse. Vanhempien väliset ristiriidat sekä asuminen vuorotellen isän ja äidin luona vaaransivat lapsen kehitystä. Sosiaalilautakunta ei ollut pannut käräjäoikeudessa vireille hakemusta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 9 §:ssä tarkoitetun päätöksen saamiseksi.

Hallinto-oikeus hylkäsi hakemuksen, koska lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukainen tuomioistuimen määräys lapsen huollosta ja asumisesta on ensisijainen toimenpide suhteessa lastensuojelulain 40 §:n mukaiseen huostaanottoon.

Tapauksessa sosiaalitoimen olisi ensisijaisesti pitänyt hakea isälle lapsen huoltajuutta, jotta lapsi voisi muuttaa pysyvästi isänsä luokse. Koska tätä ei oltu tehty, hallinto-oikeus hylkäsi hakemuksen huostaanotosta sillä perusteella, että huostaanotto on viimesijainen toimenpide.

¹⁶³ Aer 2012: 39.

¹⁶⁴ Rätty 2015: 362, 370.

3.3.1 Kasvuolosuhteet

Vanhemmilla on vastuu lapsistaan ja kuten aiemmin on todettu, perustuslaissa on turvattu jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha. Koska perhe-elämä on turvattu ja vanhemmilla on lapsiensa kasvatustavuu, on vanhemmilla myös oikeus toteuttaa omia kasvatuskäsityksiään ja arvojaan, kunhan ne edistävät lapsen kasvua ja kehitystä. Sitä ulkopuolisilla ei ole oikeutta puuttua perheen kasvatustavuuksiin ilman selkeitä perusteita.¹⁶⁵

Perheen kulttuuritausta ja perinteet

Lapsien erilaiset taustat on otettava huomioon lastensuojelussa. Esimerkiksi perheellä saattaa olla oman kulttuurinsa hyväksymiä tapoja ja kasvatustavuuksia, jotka ovat suomalaisessa kulttuurissa ei-hyväksytyjä. Vaikka kasvatustavuuksia ei voitaisikaan hyväksyä, ne on pyrittävä huomioimaan järjestettävässä lastensuojelussa, sillä lapsella on oikeus ”juuriinsa”.¹⁶⁶ On tärkeää huomioida lapsen asema ja rooli sekä velvollisuudet omassa kulttuurissaan. Traditiot ovat tärkeitä, mutta joillain traditioilla on vahingoittava vaikutus lapsiin eikä niitä tule hyväksyä.¹⁶⁷

KHO 10.3.2000/530 (FINLEX). Jehovien todistajien imusolmukekyöpää sairastava lapsi otettiin sosiaalilautakunnan päätöksellä huostaan, sillä syövän hoito vaati verituotteiden antamista ja vanhemmat halusivat lasta hoidettavan muulla tavoin ilman verituotteita. Vanhemmat valittivat päätöksestä lääninoikeuteen (nykyisin hallinto-oikeus). Lääninoikeus hylkäsi valituksen ja vahvisti huostaanoton.

Lääninoikeuden päätöksessä todetaan seuraavaa: potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain nojalla voidaan puuttua tilanteisiin, joissa alaikäisen potilaan huoltaja on kieltänyt potilaan henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi annettavan tarpeellisen hoidon. Alaikäisen potilaan edustajalla ei ole kuitenkaan rajatonta valtaa päättää hoitoon ryhtymisestä tai hoidosta luopumisesta. Tässä tapauksessa lapsen hoidossa ei kuitenkaan ole kyse vain kertaluontoisesta päätöksestä, vaan hänen hoidontarpeensa tulee kestämään ainakin kaksi vuotta. Sairaalahoidon jälkeen lapsen hoitoa jatketaan päivittäisillä sairaaläkäynneillä, joiden toteutumisen turvaaminen on lapsen sairauden hoitamiseksi välttämätöntä. Lääninoikeus katsoo, että ei ole varmuutta, että vanhemmat suostuvat tuomaan lapsen päivittäin verituotteiden antamista varten. Puutteet lapsen huolenpidossa uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä, joten huostaanotto on lapsen edun mukaista.

¹⁶⁵ Taskinen 2010: 24.

¹⁶⁶ Rätty 2015: 15.

¹⁶⁷ Suomen YK-liitto ry 2000: 20–21.

Korkein hallinto-oikeus ei muuttanut lääninoikeuden päätöstä.

Tapauksessa vanhemmat kielsivät verituotteiden käytön lapsen sairauden hoidossa uskontonsa perusteella. Se vaaransi lapsen terveyden, sillä KHO:n hankkiman selvityksen mukaan lapsen sairauteen ei ollut käytettävissä muuta lääketieteellisesti hyväksyttävää hoitomuotoa kuin tapauksessa valittu verituotteiden antaminen. Lapsi tuli ottaa huostaan, jotta voidaan varmistaa, että lapsi saa tarvitsemansa hoidon. Kyse ei ollut kerta-luonteisesta hoidosta, joka olisi voitu toteuttaa potilaslain nojalla, vaan hoito jatkuisi jopa vuosia eikä lapsi olisi sairaalassa koko hoitonsa ajan.

Puutteet kasvuolosuhteissa

Kasvuolosuhteilla tarkoitetaan lapsen kotia tai siihen rinnastettavia olosuhteita eikä kyse ole lapsen yleisestä elinympäristöstä. Kasvuolosuhteina ei pidetä mitä tahansa lapsen elinympäristön tekijöitä, jotka voivat vaarantaa hänen terveytensä tai kehityksensä, kuten vaarallinen koulutie. Lapsissa on eroja, toinen lapsi selviää vaikeimmissakin olosuhteissa kehityksen häiriintymättä, kun taas toinen on herkempi jopa pienille puutteille huolenpidossa. Kasvuolosuhteet eivät pelkästään ole peruste lastensuojelutoimille, vaan seuraukset joita olosuhteet voivat aiheuttaa lapsen terveydelle ja kehitykselle, tulevat arvioitavaksi tapauskohtaisesti. Usein ei ole kyse vain yhdestä tekijästä kasvuolosuhteissa, vaan useammasta samaan suuntaan vaikuttavista tekijöistä, jotka yksinään eivät välttämättä herättäisi lastensuojelun tarvetta.¹⁶⁸

Hallituksen esityksessä todetaan, että puutteet lapsen kasvuolosuhteissa voivat ilmetä esimerkiksi puutteellisena turvallisuutena, fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen huolenpidon laiminlyöntinä tai jopa pahoinpitelynä¹⁶⁹. Arvioidessa lapsen kasvuolosuhteita ensiksi huomio kohdistuu perushoittoon. Perushoittoon kuuluu riittävä lepo, säännöllinen vuorokausirytmä, monipuolinen ravinto, puhtaus, ulkoilu ja säänmukaiset vaatteet. Perushoidosta huolehtiminen on sitä tärkeämpää, mitä nuorempi lapsi on. Lisäksi lapsi tarvitsee ymmärtämistä, tukea ja vastavuoroisen suhteen kasvattajansa kanssa. Lapsen

¹⁶⁸ Aer 2012: 42–43.

¹⁶⁹ HE 252/2006 vp s. 20.

kasvatus ei saa olla liian ankaraa, muttei myöskään välinpitämätöntä. Lapsen kasvuympäristön tulee olla kaikin puolin tasapainoinen sekä iän ja kehitystason mukaista.¹⁷⁰

Kasvuolosuhteita, jotka yleensä voivat johtaa lapsen huostaan ottamiseen voivat olla esimerkiksi huoltajien uupumus, kasvatusvaikeudet, huoltajien mielenterveyden häiriöt, sairaudet ja päihdeongelmat sekä näistä seuraavat vaikeudet elämänhallinnassa.¹⁷¹ Myös toimeentulovaikeudet ovat yhteydessä lastensuojelun tarpeeseen, mutta yhteys ei ole suoraviivainen eivätkä kaikki köyhät perheet tarvitse lastensuojelua. Yhtä lailla taloudellisesti hyvin toimeentulevissa perheissä saattaa esiintyä vaikeuksia. Useimmiten talousvaikeuksia on monilapsisilla perheillä, yksinhuoltajilla sekä alle 3-vuotiaden vanhemmilla.¹⁷²

Lapsen kohdistunut väkivalta voi olla huostaanoton peruste, mutta todennettu väkivalta ei silti välttämättä johda suoraan huostaanottoon. Yhteiskunnan on selvitettävä tilanne ja puututtava siihen, mutta Pohjoismaisessa palvelujärjestelmässä, Suomessakin, uskotaan, että lapsen kohdistuvaan väkivaltaan voidaan vaikuttaa muillakin tavoilla kuin huostaanotolla. Lapsiin kohdistuva fyysinen väkivalta on kuitenkin kriminalisoitu ja voi johtaa rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, vaikka huostaanottoon ei johtaisikaan. Lastensuojelun ilmoitusvelvollisilla on lakiin perustuva velvollisuus ilmoittaa poliisille lapsen kohdistuvasta väkivaltaepäilystä, myös, vaikka kyseessä olisi niin sanottu perheen sisäinen kuritusväkivalta (LSL 25 §).¹⁷³ Joissain tapauksissa luottamus huoltajan kykyyn huolehtia lapsen turvallisesta kasvuympäristöstä voi olennaisesti heikentyä, niin että lapsi joudutaan ottamaan huostaan, vaikka vanhempi ei itse olisikaan syyllistynyt lapsen pahoinpitelyyn, mutta on kuitenkin sallinut sen tapahtua.¹⁷⁴

KHO 16.12.2013/3920 2013:196 (FINLEX). Tapauksessa 2-vuotiaalla lapsella todettiin kallonmurtuma. Lasta hoitaneiden lääkäreiden arvion mukaan vamma oli aiheutunut voimakkaasta iskusta päähän päivänä, jolloin lapsi oli ollut ensin päivähoidossa ja sitten äidin avopuolison hoidettavana kotonaan äidin ollessa illalla töissä. Lasta hoitaneet lääkärit olivat todenneet, ettei vamma ollut voinut aiheutua lapsen omasta toiminnasta kuten kaatumisesta tai putoamisesta.

¹⁷⁰ Taskinen 2010: 29, 89–92.

¹⁷¹ Pekkarinen 2016: 109.

¹⁷² Taskinen 2010: 8, 10.

¹⁷³ Julin 2016: 143–145.

¹⁷⁴ Aer 2012: 44.

Aiemmin lapsella oli todettu olevan normaalia enemmän mustelmia eikä lapselta löydetty sairautta, joka selittäisi niiden aiheutumisen. Lääkärin arvion mukaan kuitenkin voisi olla mahdollista, että lapsella on veren hyytymisessä ongelmia, mutta sairautta ei näy testeissä. Tämän lisäksi lapsella oli päässään kohtia, josta hiuksia oli lähtenyt runsaasti.

Lääkäri teki kallonmurtumasta ilmoituksen pahoinpitelyn epäilyksestä ja sosiaalihuolto haki huostaanottoa hallinto-oikeudelta. Hallinto-oikeuden päätöksessä todetaan, että lapsen huolenpidossa äitinsä luona asuessaan on ollut puutteita tai hänen kasvuolosuhteensa ovat muutoin vakavasti vaarantaneet hänen terveyttään ja kehitystään. Kun otetaan huomioon, että lapselle on kasvuolosuhteissaan syntynyt vakava vamma, avohuollon tukitoimia ei voida pitää hänen turvallisuutensa kannalta riittävinä. Näin ollen lapsen huostaanottaminen ja sijaishuoltoon sijoittaminen on välttämätöntä hänen kasvunsa, kehityksensä ja huolenpitonsa turvaamiseksi ja se on hänen etunsa mukaista.

Korkein hallinto-oikeus pysytti hallinto-oikeuden päätöksen.

Tapauksessa lapsen kohdistunut väkivalta vaaransi vakavasti lapsen kehityksen ja terveyden, joten on lapsen edun mukaista ottaa lapsi huostaan ja sijoittaa sijaishuoltoon. Lapsen kohdistunut väkivalta oli peruste huostaanotolle, vaikka ei voitukaan kiistattomasti osoittaa, että lapsen vammat johtuivat häneen kohdistuneesta väkivallasta eikä esimerkiksi kaatumisesta. Vanhempien olisi pitänyt pystyä näyttämään, että lapsen vammat johtuvat jostain muusta kuin väkivallasta. Tilanne on tavallaan mahdoton vanhemmille, sillä miten he voisivat todistaa vammojen johtuvan jostain muusta, jos eivät olleet paikalla vammojen syntyessä. Asiantuntijalausuntojen perusteella väkivallan epäily oli niin vahva, että lapsi voitiin pelkästään sen perusteella ottaa huostaan.

Helsingin HAO 07/0741/2. 8-vuotias poika otettiin huostaan 12.10.2006 sillä kasvuolosuhteet vaarantavat vakavasti hänen kasvunsa ja kehityksensä puutteellisen huolenpidon, vakavien käytöshäiriöiden ja psyykkisen oireilun vuoksi. Vanhemmat olivat eronneet, mutta ennen eroa lapsi asui äitinsä kanssa muutaman kerran turvakodissa isän huumeidenkäytön ja väkivaltaisuuden vuoksi. Perheen kaksi vanhempaa lasta oli otettu huostaan aiemmin. Äiti kielsi lasta tapaamasta isoveljeään sekä muita sukulaisia.

Koulu teki lastensuojeluilmoituksen toukokuussa 2006, sillä poika oli likainen ja jätti läkysyt tekemättä. Äiti oli myöntänyt lyöneensä poikaa, koska tämä oli kuriton ja käytöshäiriöinen ja syytti tästä pojan kaveripiiriä. Poika oli kertonut olevansa usein kotiarestissa ja lukittuna huoneeseensa sekä yksin kotona pitkiäkin aikoja. Lapsen suhde äitiinsä ja isäpuoleensa vaikuttivat kylmiltä.

Perhe on ollut mukana perhetyön piirissä ja he ovat tavanneet sekä sosiaalityöntekijöitä että terapeutteja. Äiti on usein perunut tapaamisia.

Hallinto-oikeus vahvistaa huostaanoton perusteinaan perushuolenpidossa on ollut vakavia puutteita, lapselta vaaditaan liikaa ikätasoonsa nähden, kuten omasta puhtaudestaan yksin huolehtiminen, lapsi kokee turvattomuutta ja pelkoa kotonaan sekä lapsen yhteydenpitoa hänelle tärkeisiin ihmisiin on rajoitettu. Esitetyn johdosta voidaan todeta, että kasvuolo-

suhteet vaarantavat lapsen kehityksen ja terveyden, avohuollon toimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja osin mahdottomiksi, joten hallinto-oikeus vahvistaa huostaanoton.

Tapauksessa kodin olosuhteet kokonaisuudessaan arvioitiin olevan lapselle sopimattomat ja turvattomat. Lisäksi lapselta vaadittiin liikaa vastuuta ikätasoonsa nähden. Hallinto-oikeuden perusteluissa ei näy erikseen lapseen kohdistunut väkivalta, jonka äitikin myönsi. Kodin olosuhteita arvioitiin kokonaisuudessaan. Lapsi oli välittömästi huostaanoton jälkeen alkanut muuttua iloisemmaksi ja rohkeammaksi ja huonot käytöstavat jäivät pois. Hallinto-oikeus totesi, että huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen on selvästi lapsen edun mukaista.

Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä ei ole enää kysymys varsinaisesti kasvuolosuhteista, vaan vanhemman tai muun henkilön tekemästä rikoksesta, mutta se luetaan silti lapsen kehitystä ja terveyttä vaarantavaksi kasvuolosuhteeksi.¹⁷⁵ Vanhemman loukkaava käyttäytyminen lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta kohtaan ei välttämättä aina ole oikeudellisesti rikos. Lapsi voi altistua kotona esimerkiksi näkemään aikuisviihdettä tai aikuisten välistä seksuaalista kanssakäymistä. Kyseessä ei ole rikos, mutta voi edellyttää lastensuojelun puuttumista asiaan, sillä lapsen henkinen kehitys voi olla vaarassa. Lapsen tiettyihin ikävaiheisiin liittyy myös luonnollisesti kiinnostusta omaan seksuaalisuuteen ja lapsi voi käyttäytyä seksuaalisävytteisesti ilman, että kyseessä on lapseen kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö. Hyväksikäyttöä selvitettäessä ja arvioitaessa on pyrittävä välttämään ylireagointia.¹⁷⁶

3.3.2 Lapsen elämäntapa

Lapsi voidaan ottaa huostaan lapsen oman käytöksensä johdosta, mutta vain jos se vaarantaa vakavasti hänen terveyttään tai kehitystään. Yksittäinen lapsen moitittava teko ei siis anna perustetta huostaanotolle. Perusteita huostaanotolle voi olla muun muassa lap-

¹⁷⁵ Aer 2012: 44.

¹⁷⁶ Rätty 2015: 229–230.

sen päihteiden käyttö, rikollinen elämäntapa, väkivaltaisuus, koulunkäynnin laiminlyönti ja epäsosiaalinen elämäntapa, itsetuhoisen käyttäytyminen tai prostituutio.¹⁷⁷

Päihteillä tarkoitetaan muun muassa alkoholia, lääkkeitä, huumausaineita sekä liuotimia. Arvioitaessa, vaarantuuko lapsen terveys ja kehitys vakavasti päihteiden käytöllä, kiinnitetään huomiota lapsen ikään, siihen aineeseen, jota hän käyttää sekä väärinkäytön laajuuteen.¹⁷⁸ Päihdeongelmiin liittyy usein rikollisuutta kuten varkauksia, tappeluja, ryöstöjä tai huumausainerikoksia. Yksittäinen rikollinen teko on harvoin peruste huostaanotolle, vaikka se olisi kuinka törkeä, mutta silloin tulee kyseeseen lastensuojelun muut toimenpiteet avohuollon tukitoimina¹⁷⁹. Muu kuin vähäisenä pidettävä rikollinen teko on teko, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa tai 6 kuukautta vankeutta. Teko on vähäinen myös silloin kun rangaistusuhka on korkeampi, mutta tekoon ei liity muuta epäasiallisuutta tai moitittavuutta. Teon rikollisuuden aste harkitaan kussakin tapauksessa erikseen ja samalla suhteutetaan sitä lapsen muuhun elämäntilanteeseen.¹⁸⁰ Esimerkiksi liikenne rikkomuksessa enimmäisrangaistus voi olla enemmän kuin 6 kuukautta vankeutta, mutta sitä voitaisiin silti pitää vähäisenä rikoksena muut olosuhteet huomioon ottaen.¹⁸¹

Päihteiden käyttö alaikäisenä ja muu rikollisuus ovat luonnollisesti vastoin lakia, mutta huostaanoton perusteena voi olla myös muuten yhteiskunnallisesti tuomittava käytös, jota pyritään selkeästi rajoittamaan. Esimerkkinä voidaan käyttää seksin myymistä, joka ei ole laitonta, mutta yhteiskunnassamme seksin ostaminen on säädetty laittomaksi myymisen rajoittamiseksi.¹⁸²

Käytösongelmien taustalla voi olla esimerkiksi vanhempien avioero, jossa lapsi kokee jäävänsä vanhempien ongelmien jalkoihin. Myös lasten ja nuorten mielenterveysongelmat voivat johtaa huostaanottoon. Ennen huostaanottoa lapsi on saattanut olla psykiatri-

¹⁷⁷ Rätty 2010: 299–301; Taskinen 2010: 92–93.

¹⁷⁸ Aer 2012: 45.

¹⁷⁹ Rätty 2015: 364.

¹⁸⁰ Aer 2012: 45.

¹⁸¹ Tuori & Kotkas 2016: 617.

¹⁸² Aer 2012: 45.

sella tutkimus- tai hoitojaksolla.¹⁸³ Täytyy kuitenkin muistaa, että huostaanotto on viimesijainen keino, joten lapsen mielenterveysongelmat tulisi ensisijaisesti hoitaa terveydenhuollossa, mikäli se on mahdollista.

Kuopion HAO 16.12.2010 10/0589/2 (FINLEX). Huostaanottohakemuksen perusteena esitettiin koulunkäynnin laiminlyönti, siitä johtuva syrjäytymisriski ja avohuollon tukitoimien riittämättömyys. Avohuollon tukitoimina oli yritetty muun muassa koulunkäynnin tukitoimia sekä avohuollon sijoitusta, mutta ne eivät olleet toimineet. Laiminlyönnin arveltiin johtuvan lapsella todetun kilpirauhasen vajaatoiminnan diagnoosista. Lapsella ei ollut rikollista tai epäsosiaalista käyttäytymistä eikä päihteidenkäyttöä.

Hallinto-oikeus katsoi, että koulunkäynnin laiminlyöminen ei voi olla ainoa peruste huostaanotolle varsinkaan tilanteessa, jossa kaikkia avohuollon toimenpiteitä ei ole yritetty. Asiassa ei esitetty riittävää selvitystä siitä, että avohuollon tukitoimet olisivat riittämättömiä tai etteivät ne olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi mahdollisia tai sopivia. Lastensuojelulain mukaisia edellytyksiä huostaanotolle ei ollut ja hakemus oli hylättävä.

Hallinto-oikeuden perusteluiden mukaan koulunkäynnin laiminlyöminen ei voi olla peruste huostaanotolle. Tämä on ihan ymmärrettävää, jos kotiolot ovat muuten lapsen kehitystä tukevia. Vastuu lapsen koulunkäynnistä ei voi olla ainoastaan yksin huoltajilla. Vanhemmat eivät voi olla lapsen mukana koulussa pitämässä huolta, että lapsi ensinnäkin pysyy koulun alueella eikä karkaa muualle ja toisekseen vahtimassa, että lapsi opiskelee oppitunneilla asianmukaisesti. Koulunkäyntiin liittyvät ongelmat tulisi ensisijaisesti ratkaista oppilashuollon tai muilla opetustoimen keinoilla kuten erityisopetuksella¹⁸⁴.

KHO 28.12.2004/3391 2004:121 (FINLEX). Sosiaalilautakunta otti vuonna 2003 vuonna 1989 syntyneen tytön huostaan ja sijoitti hänet lastenkotiin. Tyttö käytti päihteitä, laiminlöi koulunkäyntiään, oli väkivaltainen äitiään kohtaan ja karkaili kotoa. Sosiaalihuolto seurasi tilannetta ja avohuollon toimenpiteinä koitettiin perhetyöntekijän kotikäyntejä, keskusteluja ja neuvotteluja sekä taloudellista tukea, mutta tilanne ei muuttunut. Hallinto-oikeus katsoi edellä esitettyjen seikkojen tarkoittavan sitä, että kodin olosuhteet ja tytön käyttäytyminen uhkaavat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään ja kehitystään. Lisäksi järjestetyt avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Sijaishuolto on lapsen edun mukaista ja lapsi on otettava huostaan.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että sosiaalilautakunta ei ole asianmukaisesti selvittänyt mahdollisuutta muiden avohuollon tukitoimien käyttämiseen. Asiassa ei siten ole riittävää selvitystä siitä, että avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi tai etteivät

¹⁸³ Taskinen 2010: 8–9.

¹⁸⁴ Rätty 2015: 364.

ne ole tarkoituksenmukaisia tai muuten mahdollisia. Hallinto-oikeuden ja sosiaalilautakunnan päätökset on syytä kumota ja palauttaa asia sosiaalilautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi. Äänestys 4–1.

Tapauksessa lapsi koulunkäynnin laiminlyömisensä lisäksi käytti päihteitä, oli väkivaltainen ja karkaili kotoaan. Silti perusteet eivät olleet riittävät huostaanotolle, vaan avoimuuden tukitoimien käyttämisen mahdollisuus tuli selvittää.

Helsingin HAO 07/0294/2. 17-vuotias nuori otettiin huostaan 12.10.2006 ja sijoitettiin päihdehoitoon. Vanhemmat hyväksyivät huostaanoton, mutta nuori itse vastusti huostaanottoa. Nuori oli tullut ensimmäisen kerran lastensuojelun asiakkaaksi vuonna 2003 syynä näpistely ja rajojen noudattamatta jättäminen sekä koulussa että kotona. Ongelmat jatkuivat ja nuori tapasi psykologia syksystä 2004 lähtien ja osallistui nuorisotyön projektiin, jolla tuettiin koulunkäyntiä.

Nuori tuomittiin 13.6.2006 pahoinpitelystä ja laittomasta uhkauksesta 7kk nuorisorangaistukseen. Hänestä oli tehty aiemmin useita rikosilmoituksia liittyen pahoinpitelyihin. Nuori oli käyttänyt huumeita päivittäin vuoden 2006 alusta lähtien ja kesällä 2006 hän oli useita päiviä poissa kotoa. Nuorella on vaikeuksia hillitä itseään riitatilanteissa ja hän rikoi tavaroita sekä uhkaili väkivallalla.

Nuori otettiin kiireellisesti huostaan 14.8.2006 ja hänet sijoitettiin päihdehuoltoon, jossa huumeuseulan tulokset olivat positiivisia. Nuori karkasi ensimmäisen kotilomansa aikana eikä palannut päihdehuoltoon.

Edellä mainittujen seikkojen johdosta hallinto-oikeus vahvisti huostaanoton ja totesi, että vaarantaa vakavasti itse omalla käytöksellään terveyttään ja kehitystään. Avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuolto on nuoren edun mukaista.

Tapauksessa nuori laiminlöi koulunkäyntiä, käytti päihteitä, oli poissa kotoa aivan kuten edellisessäkin tapauksessa, mutta ilmeisesti ainakin väkivalta ja päihteiden käyttö oli vakavampaa kuin edellisessä tapauksessa. Lisäksi nuori oli tuomittu pahoinpitelystä ja laittomasta uhkauksesta. Tässä tapauksessa nuoren käytöshäiriöt olivat niin vakavia, että huostaanoton edellytykset täyttyivät. Aiemmin tässä tutkielmassa todettiin, että huostaanoton edellytyksenä voi olla lapsen tai nuoren tekemä rikos, jos sitä ei pidetä vähäisenä ja käytös on muullakin tavoin moitittavaa. Tässä tapauksessa näitä kriteerejä näytetään noudatetun.

Yllämainittujen oikeustapausten perusteella vaikuttaa siltä, että lapsen oman käyttäytymisen täytyy olla erittäin vakavaa ja vaarallista hänen terveytensä ja kehityksensä kannalta ennen kuin pelkästään lapsen oma käytös riittää huostaanoton perusteeksi. Kahden edellä mainitun tapauksen, joissa nuori käytti päihteitä, erona on, että ensimmäisessä

tapauksessa kaikkia avohuollon toimenpiteitä ei ole yritetty kuten jälkimmäisessä tapauksessa, jossa huostaanoton siten todettiin olevan lapsen edun mukaista. Pohdinnan kohteena päätöksenteossa on se, että pystytäänkö lapselle turvaamaan parhaat mahdolliset kasvuolosuhteet kotona vai toteutuuko lapsen etu paremmin kodin ulkopuolisella sijoituksella. Tapaukset osoittavat, että päävastuu lapsen kasvatuksesta on vanhemmilla, avohuollon toimenpiteet ovat ensisijaisia ja huostaanotto on vasta viimeinen keino auttaa lasta tai nuorta.

Kun mietitään lapsen ottamista huostaan, tilanteesta täytyy aina tehdä kokonaisarvio. Lapsen yksittäinen menettely ei välttämättä luo perusteita huostaanotolle. Tilanteeseen vaikuttaa myös muun muassa lapsen ikä ja vanhempien suhtautuminen asiaan. Jos vanhemmat eivät välitä lapsen terveyttään tai kehitystään vaarantavasta käytöksestä, kyse on silloin myös vanhempien kasvatuskyvyn puutteista.¹⁸⁵

3.4 Asiakassuunnitelma

Lastensuojeluasiakkaalle on laadittava asiakassuunnitelma, johon kirjataan käytettävien tukitoimien ja palveluiden suunnitelmat, toteuttamistapa ja tavoitteet (LSL 30 §). Asiakassuunnitelma on suunnitelma lapsen ja hänen perheensä tarvitsemista tukitoimista ja palveluista ja sillä pyritään arvioimaan tilannetta ja niitä asioita, joihin sosiaalityöllä pyritään vaikuttamaan. Suunnitelmaan tulee määritellä missä ajassa ja miten palvelut toteutetaan, miten toteutumista seurataan ja milloin suunnitelma tarkistetaan. Aika-arvio on tärkeä perheen jälleenyhdistämisen kannalta, sen perusteella voidaan arvioida kuinka pitkäksi ajaksi huostaanotto on suunniteltu ja millä edellytyksillä huostaanotto voidaan lopettaa¹⁸⁶. Asiakassuunnitelma on laadittava niissäkin tilanteissa, joissa lapsi tai vanhemmat vastustavat sen laatimista. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan kirjataan sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, yhteydenpito vanhempiin sekä erityisen tuen ja

¹⁸⁵ Rätty: 2015: 366.

¹⁸⁶ Aer 2012: 113.

avun järjestäminen sekä lapselle että vanhemmille tai muille lapsen kasvatuksesta vastaaville.¹⁸⁷

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 25 artiklan mukaan lapsella on oikeus hänen hoitonsa ja sijoitukseensa liittyvien olosuhteiden ajoittaiseen tarkistamiseen. Lastensuojelulain 30 § mukaan asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa tai vähintään kerran vuodessa huomioiden perheen jälleenyhdistämisen tavoite. Suunnitelmaa voidaan myös tarvittaessa täydentää. Asiakassuunnitelmasta tulee ilmetä ajankohta, jolloin suunnitelma tulee tarkastaa. Suunnitelman tarkistaminen tulee kuitenkin tapahtua joustavasti, jotta tarvittaessa tarkistus voidaan ajoittaa esimerkiksi hoitojakson päätteeksi.¹⁸⁸

Asiakassuunnitelma on laadittava yhteistyössä lapsen ja huoltajan kanssa.¹⁸⁹ Asiakassuunnitelman tarkoituksena on arvioida lapsen ja vanhempien tilanne ja turvata riittävän pitkäkestoinen tuki. Suunnitelman tarkistamisen tarkoituksena on turvata lapsen etu, sillä joissain tilanteissa sijaishuollon tarve jatkuu pitkään tai olosuhteet muuttuvat jossain vaiheessa olennaisesti.¹⁹⁰ Asiakassuunnitelmaan voidaan määritellä erilaisia tarkastuspisteitä esimerkiksi terapiajakson jälkeen, jolloin arvioidaan onko hoito vaikuttanut perheen tai lapsen tilanteeseen. Lisäksi suunnitelmaan voidaan kirjata lapsen kotiuttamisen ja huostaanoton lopettamisen edellytyksiä kuten vanhempien päihteettömyys tai mielenterveyspalveluiden käyttäminen.¹⁹¹ Suunnitelman tulee olla selkeä ja asetettujen tavoitteiden tulee olla konkreettisia sekä toteuttamiskelpoisia, jotta lapsi ja vanhemmat tai muut läheiset pystyvät niihin sitoutumaan. Lisäksi lapsen ja vanhempien sekä sosiaalityöntekijän roolit ja vastuut kunkin tavoitteen toteuttamisessa ja niiden saavuttamisessa tulisi olla selkeät.¹⁹²

Suunnitelmaan on kirjattava asianomaisten eriävät mielipiteet tuen tarpeesta sekä palvelujen järjestämisestä, mutta eriävät mielipiteet eivät estä asiakassuunnitelman täytäntöönpanoa. Asiakassuunnitelmaa voidaan täydentää erillisillä hoito- ja kasvatussuunni-

¹⁸⁷ Rätty 2015: 272–273, 281.

¹⁸⁸ Rätty 2015: 278.

¹⁸⁹ Taskinen 2010: 64.

¹⁹⁰ Saastamoinen 2010: 81–84.

¹⁹¹ Rätty 2010: 238–239.

¹⁹² Rätty 2015: 277.

telmilla.¹⁹³ Hoito- ja kasvatussuunnitelmia käytetään lähinnä kartoittamaan laitokseen sijoitetun lapsen hoitoa ja hoidon sisältöä. Lapsen vanhemmille tulee tarvittaessa laatia erillinen asiakassuunnitelma vanhemmuuden tukemiseksi. Suunnitelma voi sisältää esimerkiksi päihdekuntoutuksen järjestämisen.¹⁹⁴ Vanhempia koskeva asiakassuunnitelma voidaan laatia vain heidän kanssaan yhteistyössä, koska lastensuojelutoimenpiteitä ei voida lain mukaan kohdistaa yli 18-vuotiaisiin.¹⁹⁵

Asiakassuunnitelma ei kuitenkaan ole kuntaa sitova asiakirja eikä siitä tehdä hallintopäätöstä. Asiakassuunnitelman perusteella asiakas ei voi vaatia tiettyjä palveluita toteutettaviksi eikä siihen voi hakea muutosta. Asiakassuunnitelma on kuitenkin merkityksellinen apuväline päätöksenteossa, sillä siinä on suunniteltu lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömiä sosiaalihuollon palveluja. Jos viranomainen poikkeaa asiakassuunnitelmasta sovitusta toiminnasta, poikkeava toiminta on perusteltava.¹⁹⁶

¹⁹³ Taskinen 2010: 64.

¹⁹⁴ Rätty 2015: 279–280.

¹⁹⁵ Aer 2012: 114.

¹⁹⁶ Rätty 2015: 272–273, 281; Aer 2012: 69.

4. HUOSTAANOTON LOPETTAMINEN

Huostaanoton kestosta ja lakkaamisesta säädellään lastensuojelulain 47 §:ssä. Huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi, määräaikaisten huostaanottojen tekeminen ei ole mahdollista. Kun lastensuojelulain 40 §:n mukaista sijaishuollon ja huostaanoton tarvetta ei enää ole, viranhaltijan tulee tehdä päätös huostassapidon lopettamisesta. Huostaanoton edellytysten lakkaamisesta huolimatta huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua.¹⁹⁷

Huostaanoton lopettamisen päätöstä tehtäessä viranomaisella on laaja harkintavalta, sillä kuten aiemmin on todettu, lapsen etua ei voi yksiselkoisesti määritellä kuten ei myöskään huostaanoton edellytyksien tarkkaa sisältöä. Laaja harkintavalta tarkoittaa sitä, että lainsäädännös on niin väljä, että ratkaisun sisältö ja lopputulos riippuvat pääosin tai joskus kokonaan viranomaisen harkinnasta. Laajan harkintavallan käyttö on kuitenkin sidottu hallinnon oikeusperiaatteisiin.¹⁹⁸

Harkintavaltaan vaikuttavia oikeusperiaatteita on viisi. Ensimmäinen niistä on tasapuolisen kohtelun vaatimus, jonka tavoitteena on turvata kaikille hallinnossa asioiville yhdenvertaiset mahdollisuudet asioidensa hoitamiseen ja oikeuksiensa valvomiseen sekä harkinnan kohteena olevia tosiseikkoja arvioidaan samankaltaisissa tapauksissa samoin perustein. Huostaanottoa lopettaessa esimerkiksi asianosaisia voidaan ohjata hakemaan oikeusapua tai jos yksi lapsi monilapsisesta perheestä on huostaan otettu, myös muiden perheen lasten huostaanoton edellytykset selvitetään. Toinen periaate on tarkoitussidonnaisuuden periaate eli viranomaisen tulee käyttää toimivaltaansa vain lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Lastensuojelussa tämä tarkoittaa sitä, että viranomaisen toimivaltaa saa käyttää vain tarkoituksenaan turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun niin, että lapsen etu toteutuu. Kolmantena viranomaisen tulee noudattaa objektiiviperiaatetta eli toimia puolueettomasti. Lastensuojeluasioissa ei saa esimerkiksi suosia ketään asianosaisista eikä valita sijaishuoltopaikkaa määrärahojen perusteella. Neljäntenä on suh-

¹⁹⁷ Saastamoinen 2010: 32–34.

¹⁹⁸ Mäenpää 2017: 285.

teellisuusperiaate, eli viranomaisen toimen on oltava asianmukainen, tarpeellinen ja oikein mitoitettu sen tavoitteen kannalta. Esimerkiksi vanhempien oikeuksia pitää yhteyttä huostaan otettuun lapseensa ei saa rajoittaa enempää kuin on tarpeen. Viimeisenä tulee luottamuksensuojan periaate, jonka mukaan viranomaisen toimien on suojattava yksilön oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia. Luottamuksensuojaan liittyy läheisesti oikeusvarmuus, jolla tarkoitetaan muun muassa päätöksen ennakoitavuutta¹⁹⁹. Luottamuksensuojan periaate voi lastensuojelussa toteutua täysimääräisesti ainoastaan siten, että kaikki toimijat noudattavat tarkoin lakia, johon asiaan osallisten viranomaisen toimintaan kohdistuvat oikeutetut odotukset perustuvat.²⁰⁰

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi eli toisin sanoen, huostaanotto on voimassa kunnes tehdään päätös sen lopettamisesta. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus tarkistaa huostassa pidon edellytysten olemassaolo säännöllisesti asiakassuunnitelman tarkastamisen yhteydessä. Jos huostaanottoon johtaneissa syissä ja olosuhteissa ei ole tapahtunut merkittäviä ja pysyviä muutoksia, sosiaalityöntekijän ei tarvitse ryhtyä asian laajaan selvittämiseen²⁰¹. Huostassa pidon jatkamisesta ei tehdä erillistä päätöstä.²⁰² Viranomaisen tulee oma-aloitteisesti lakkauttaa huostaanotto, jos edellytyksiä siihen ei enää ole. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei saa päättää huostassa pidon lopettamisesta, vaan päätöksen tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelusta ja esityksestä. Jos vanhemmat tai lapsi haluavat huostaanoton lopettamista, mutta lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on eri mieltä, sosiaalityöntekijän on neuvottava heitä hakemaan huostaanoton lopettamista. Hakemuksen jälkeen asiasta on tehtävä valituskelpoinen päätös.²⁰³

Turun ja Porin LO 7.5.1997 207/2 (FINLEX). Huostassapidon tarve ei olosuhteiden muuttumisen myötä ollut enää perusteltavissa samalla syillä kuin huostaanoton tapahtuessa. Lapsi oli vanhempiensa yhteishuollossa ja hän asui äidin luona. Hänet oli 5-vuotiaana otettu huostaan ja sijoitettu sijaisperheeseen äidin sairastumisen takia. Sijoitus oli jatkunut jo yli kuusi vuotta.

¹⁹⁹ Mäenpää 2017: 171.

²⁰⁰ Araneva 2016: 410–414.

²⁰¹ Araneva 2016: 464.

²⁰² Aer 2012: 91.

²⁰³ Rätty 2015: 67, 454, 457.

Isä vaati huostassapidon lopettamista ja lapsen palauttamista asumaan äitinsä luokse. Äiti oli parantunut sairaudesta ja kahden muun lapsen huostaanotto oli lopetettu. Näillä lapsilla oli eri isä. Äiti piti sijoituksen jatkamista lapsen edun mukaisena.

Asiantuntijalausuntojen mukaan lapsen psyykinen tila oli poikkeava ja hän tarvitsi tavanomaista enemmän huolenpitoa, säännöllistä ja rajat asettavaa kasvatusta ja ohjausta. Lapselle oli neljä vuotta annettu edelleen jatkuvaa yksilöterapiaa.

Asuin- ja elinolosuhteiden muuttuminen uhkasi vakavasti vaarantaa hänen psyykkistä kehitystään. Lähestymässä oleva ja alkava murrosikä on joka tapauksessa vaikea kehitysvaihe ja vakaiden olojen muuttaminen tässä vaiheessa olisi haitaksi. Huostassapidon lopettaminen aiheuttaisi lähikasvattajien ja asuinpaikan muutoksen lisäksi paikkakunnan, koulun ja koulutovereiden vaihtumisen. Lääninoikeus katsoi, että huostassapidon lopettaminen olisi selvästi vastoin lapsen etua.

Tapauksessa huostaanoton edellytykset eivät olleet enää voimassa samalla tavalla kuin huostaanoton tapahtuessa. Lapsen psyykinen tila oli kuitenkin poikkeava ja vaati tavanomaista enemmän huolenpitoa ja lapsen kasvattaminen vaati muutenkin huoltajalta tavanomaista enemmän. Huostaanoton lopettamisen katsottiin olevan vastoin lapsen etua. Lienee turvallista olettaa, että jos kyseessä olisi ollut lapsi, jonka psyykinen kehitys ei ole poikkeavaa, huostaanotto olisi lopetettu sillä perusteella, että huostaanoton edellytykset eivät ole enää voimassa.

Jos huostassapidon edellytyksiä ei enää ole, mutta sijaishuoltoa jatketaan lapsen edun perusteella, sijaishuollon peruste muuttuu. Lapsi ei ole enää huostaanotettu hänen kehityksensä tai terveytensä vakavan vaarantumisen perusteella, vaan ainoastaan lapsen edun vuoksi. Sijaishuolto jatkuu silloinkin toistaiseksi ja voidaan lakkauttaa, jos lapsen etu ei enää sitä vaadi. Jos lapsi tai vanhempi vastustaa huostaanoton lopettamista, se ei ole este huostaanoton lopettamiselle, mutta silloin tulee miettiä erityisen tarkasti, onko huostaanoton lopettaminen lapsen edun mukaista. Huoltajaa ei voi pakottaa ottamaan lasta hoitoonsa, joten vanhemman kielteinen suhtautuminen huostaanoton lopettamiseen käytännössä estää lapsen palaamisen kotiin.²⁰⁴

Huostassapito lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta (LSL 47.4 §). Huostaanoton lopettaminen ja lakkaaminen on erotettava huostaanottopäätöksen raukeamisesta. Päätös huostaanotosta raukeaa, jos päätöstä ei ole pantu täytäntöön kolmessa kuukaudessa päätök-

²⁰⁴ Aer 2012: 94.

sen voimaantulosta (LSL 48 §). Päätös ei raukea, jos huostaanottoa on yritetty panna täytäntöön, mutta siinä ei ole onnistuttu esimerkiksi lapsen pakoillessa²⁰⁵.

4.1 Huostaanoton lopettamisen edellytykset

Kuten aiemmin on jo todettu, huostaanoton lopettamisen edellytykset täyttyvät silloin kun huostaanoton edellytykset eivät ole enää olemassa. Huostaanottoa ei saa kuitenkaan lopettaa, jos se on lapsen edun vastaista. Kysymys on siitä, ovatko olosuhteet muuttaneet tarpeeksi, jotta lapsi voi turvallisesti palata kotiin ja onko kotiin palaaminen lapselle se paras vaihtoehto.

Huostassapidon jatkamisen edellytykset on arvioitava asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä. Asiakassuunnitelma on tarkistettava vähintään kerran vuodessa. Edellytykset on arvioitava myös kun 12 vuotta täyttänyt lapsi tai huoltaja hakee huostassapidon lopettamista tai kun se muutoin osoittautuu tarpeelliseksi, kuten esimerkiksi terapia- tai kuntoutusjakson jälkeen. Jos huostaanoton edellytyksiä ei enää ole, viranomaisen on aina aloitettava huostaanoton lopettamista koskeva valmistelu muutoinkin kuin asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä²⁰⁶.

Jos lapsi tai huoltaja hakee huostaanoton lopettamista, hakemuksesta tulee tehdä päätös, mutta sijaishuolto perustuu edelleen alkuperäiseen päätökseen, jolla lapsi on otettu huostaan²⁰⁷. Asiakassuunnitelman toteutumista on tärkeää seurata, sillä lapsen kotiuttamisen edellytykset liittyvät usein vanhempien kuntoutukseen ja olosuhteiden pysyvyyteen. Harkittaessa lapsen etua ja huostassapidon lopettamista on otettava huomioon sijaishuollon kesto aika, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide.²⁰⁸ Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos se on ilmeisen tarpeetonta ja lapsen mielipide on jo selkeästi sosiaalitoimen tiedossa. Vanhemmilla ei myöskään ole

²⁰⁵ Rätty 2010: 374–375.

²⁰⁶ Araneva 2016: 464.

²⁰⁷ Aer 2012: 91.

²⁰⁸ Saastamoinen 2010: 32–34; Rätty 2010: 369–374.

oikeutta vaatia lapsen mielipiteen toistuvaa selvittämistä, jos sosiaalitoimessa katsotaan, että lapsen mielipide huostaanoton lopettamisesta on jo selvillä.²⁰⁹

Periaatteessa kuitenkin, mikäli yksikin lastensuojelulain 40 §:ssä määritelty huostaanoton edellytys on poistunut, sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee arvioida lapsen ja vanhempien ajankohtainen tilanne ja verrata sitä kokonaisuutena tilanteeseen, josta lapsi otettiin huostaan²¹⁰. Kuten aiemmin on todettu, huostaanoton edellytyksiä ovat lapsen terveyden ja kehityksen vaarantuminen joko kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käytöksen vuoksi, avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä ja huostaanotto on lapsen edun mukaista²¹¹. Huostaanoton lopettamista harkittaessa tulee miettiä vaarantaako kasvuolosuhde tai lapsen käyttäytyminen hänen terveyttään tai kehitystään edelleen vakavasti vai onko tilanne muuttunut siten, että avohuollon tukitoimet voisivat riittää turvaamaan lapsen turvalliset kasvuolosuhteet. Huostaanoton perusteena olevat tekijät voivat myös olla luonteeltaan sellaisia, että niiden merkitys vähenee lapsen kasvaessa vanhemmaksi.²¹² Jos huostaanoton syytä on ollut useita, tulee jokaista syytä ja niiden muutosta tarkastella erikseen ja arvioida kunkin syyän vaikutus kokonaisuuteen.²¹³

Huostaanoton lopettamista on valmisteltava ja arvioitava yhtä huolellisesti kuin huostaanottoakin.²¹⁴ Huostaanoton lopettamista koskeva päätöksenteko on käytännössä samanlainen prosessi käänteisesti kuin huostaanotosta päättäminenkin, mutta suppeammassa muodossa.²¹⁵ Lapsen kasvuolosuhteiden arvioimisen tulee tapahtua lähtökohtaisesti samalla tavoin ennen ja jälkeen huostaanottopäätöksen eikä huostaanotto sinänsä oikeuta vaatimaan perheeltä lapsen kasvuolosuhteiden korjaamista enempää kuin sen verran, jolla ne vaarantavat vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Huostassapidon lopettamista ei voida pakottavasti kytkeä asiakassuunnitelman tavoitteiden toteutumiseen ja vanhempien sitoutumiseen suunnitelmaan ja yhteistyöhön viranomaisten kanssa. Lap-

²⁰⁹ Aer 2012: 204–205.

²¹⁰ Araneva 2016: 367–368.

²¹¹ Tuori & Kotkas 2016: 614–615.

²¹² Aer 2012: 91–92.

²¹³ Araneva 2016: 369.

²¹⁴ Tuori & Kotkas 2016: 637.

²¹⁵ Araneva 2016: 464.

sen kotiin palaamisen ehdoilla painostaminen ei ole sallittu keino perheen olosuhteiden muuttamiseen tarvittavaa enempää. Vanhemmilta ei voida esimerkiksi vaatia täydellistä päihteettömyyttä lapsen kotiuttamisen ehtona, koska tavanomainen päihteiden käyttö ei ole riittävä peruste huostaanottoon.²¹⁶ Mielenkiintoista olisi tietää, miten tämä toteutuu todellisuudessa. Sanotaan vaikka, että lapsi on otettu huostaan vanhempien alkoholismivuoksi. Tuntuu suorastaan oudolta ajatukselta, että lapsi voitaisiin palauttaa kotiin, jos vanhemmat ovat vain vähentäneet alkoholin käyttöä. Tällaisessa tapauksessa varmasti kokonaistilannetta arvioitaisiin lapsen edun kannalta ja voi olla, että huostaanottoa ei voitaisi sen perusteella lopettaa. Kysymys on siis tasapainottelusta toisaalta lapsen edun välillä ja toisaalta sen välillä mitä vanhemmilta voidaan vaatia lapsen kotiin palaamisen mahdollistamiseksi.

Huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen on oltava aina lapsen edun mukaista. Vaikka huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen on huostaanotosta päätettäessä arvioitu olevan lapsen edun mukaista, kyse on kuitenkin aina pelkästään arviosta. Käytännössä voi tulla ilmi, ettei sijaishuolto toimikaan odotetulla tavalla eikä lapsi hyödy siitä. Lapsen haitallinen käyttäytyminen saattaa jatkua sijaishuollossa eikä sijaishuoltopaikan vaihtaminenkaan välttämättä auttaisi²¹⁷. Lapsi ei myöskään aina sopeudu sijaishuoltoon ja hän voi kokea sijaishuoltopaikan vastenmielisenä. Jos arvioidaan, ettei sijaishuolto ole lapsen edun mukaista, tulee sijaishuoltopaikkaa vaihtaa tai lakkauttaa sijaishuolto.²¹⁸

Usein ennen huostaanoton lopettamista lapsi palaa väliaikaisesti kotiin. Koekotiuttamisella lapsi voidaan sijoittaa enintään puoleksi vuodeksi vanhempansa tai muun huoltajansa hoidettavaksi, kun valmistellaan lapsen kotiin palaamista (LSL 49.3 §). Huostaanottoa ei lakkauteta välittömästi, vaan tilannetta seurataan asiakassuunnitelmassa määritellyn ajan²¹⁹. Lapsen kotiuttaminen tulee tapahtua vähitellen ja se voidaan aloittaa esimerkiksi lisäämällä ja pidentämällä kotilomia²²⁰. Hallituksen esityksen mukaan tarkoituksena on arvioida lapsen ja kodin tilannetta sekä ratkaista voidaanko lapsen sijaishuol-

²¹⁶ Aer 2012: 92.

²¹⁷ Araneva 2016: 371.

²¹⁸ Aer 2012: 93.

²¹⁹ Rätty 2015: 463–464.

²²⁰ Araneva 2016: 372.

to lopettaa. Jos olot ovat parantuneet ja huostaanoton edellytykset lakanneet, tulee tehdä päätös huostaanoton lopettamisesta, ellei se ole selkeästi vastoin lapsen etua.²²¹

4.1.1 Muuttuneet olosuhteet

Turvalliset ja pysyvät ihmissuhteet ovat huostaanotetulle lapselle erityisen tärkeitä, sillä usein huostaanotetulla lapsella on historiassaan epävakaita ihmissuhteita. Huostaan otetun lapsen muutoksensietokyky on heikompi kuin normaalioloissa kasvaneella lapsella, siksi huostaanoton lopettamista harkittaessa huomioitava, että jos lapsi on jo tottunut uuteen ympäristöönsä sijaishuollossa, luonut kiintymyssuhteita häntä hoitaviin ja hänen kasvuolosuhteensa ovat vakiintuneet, huostassapitoa ei voida lopettaa ainoastaan sillä perusteella, että lapsen vanhempien olot ovat parantuneet.²²²

Se, että lapsi on ollut pitkään sijaishuollossa, ei kuitenkaan automaattisesti ole huostassapidon jatkamista puoltava seikka²²³. Huostassapidon lopettaminen edellyttää kasvuolosuhteiden olennaista parantumista ja niiden luonteen pysyvyyttä²²⁴. Jos vanhemmat hakevat huostaanoton lopettamista, heidän tulee hakemuksessaan perustella miten olosuhteet ovat muuttuneet niin, että huostassapito tulisi lopettaa.²²⁵ Jos vanhemmat eivät pysty osoittamaan olosuhteiden muuttuneen, esimerkiksi huostaanoton syynä ollut päihteiden käyttö on selkeästi jatkunut, laajaa selvitystä tilanteesta ei tarvitse tehdä. Jos taas vanhempien päihteiden käyttö on loppunut, asiantuntijanlausunto vanhemman jo pidempään jatkuneesta päihteettömyydestä osoittaisi, että huostaanoton syy on poistunut.²²⁶

Lapsen edun vastaista on palauttaa hänet olosuhteisiin, joista hänet otettaisiin huostaan uudelleen. Huostaanoton edellytyksiä on arvioitava sen kannalta, onko edelleen olemassa selvä riski siitä, että hänen terveytensä tai kehityksensä vakavasti vaarantuu, jos hän palaa vanhempiensa luokse. Arvio on tehtävä vanhempien ja lapsen sen hetkisistä olo-

²²¹ HE 252/2006 vp s. 176; Saastamoinen 2010: 14, 34–35. Ks. Rätty 2010: 379–380.

²²² HE 252/2006 s. 24, 163, 174.

²²³ Araneva 2016: 465.

²²⁴ Saastamoinen 2010: 33.

²²⁵ Rätty 2015: 454.

²²⁶ Araneva 2016: 464, 565.

suhteista saaduilla tiedoilla. Huomioon tulee ottaa myös uudet mahdolliset riskitekijät, kuten vanhemman uusi puoliso. Lapselle tulee taata, ettei hän joudu uudelleen saman uhan kohteeksi, josta hänet on jo aiemmin jouduttu ottamaan huostaan.²²⁷ Epävarmoissa tilanteissa ennenaikainen huostaanoton lopettaminen on lapselle haitallisempaa kuin sijaishuollon jatkaminen siihen saakka, kunnes kasvuolosuhteet ovat muuttuneet turvallisiksi ja pysyviksi.²²⁸

EIT tapaus E. ja S v. Suomi 7.9.2000 (FINLEX). Tapauksessa oli kysymys siitä olisiko lapsen huostassapito tullut lopettaa, kun vanhemmat vuosia myöhemmin vetosivat olojen parantumiseen. Lapsi oli otettu sijoitettu tukitoimena sijaisperheeseen äidin skitsofrenian ja isän osoittaman lapsesta huolehtimisen haluttomuuden vuoksi, kun lapsi oli 2kk vanha. Lapsesta tehtiin muutaman kuukauden päästä huostaanottopäätös ja hänet sijoitettiin toiseen sijaisperheeseen. Yhteydenpidolle ei asetettu rajoituksia.

Neljä vuotta myöhemmin vanhemmat pyysivät huostaanoton lopettamista. Äiti oli pitänyt yhteyttä lapseen jonkin verran sekä puhelimitse että tapaamalla lasta 6–8 viikon välein. Isä ei ollut pitänyt lapseen yhteyttä ennen huostaanoton lopettamisen pyytämistä. Sosiaalilautakunta hylkäsi pyynnön perusteenaan äidin henkinen häiriintyminen ja isän kykenemättömyys huolehtia lapsesta. Lapsen huolto jäisi pääosin äidin tehtäväksi. Lisäksi lapsi oli asunut sijaisperheessä lähes koko elämänsä ajan ja piti sijaisvanhempia vanhempinaan. Lautakunta katsoi, että huostaanoton lopettaminen olisi vastoin lapsen etua. Lääninoikeus (nykyisin hallinto-oikeus) hylkäsi vanhempien valituksen ja perusteli päätöksensä pääosin samoin kuin sosiaalilautakunta. Korkein hallinto-oikeus hylkäsi myös vanhempien valituksen.

EIT totesi, että vanhempien ja lasten oikeus nauttia toistensa seurasta muodostaa perhe-elämän olennaisen osan. Puuttuminen perhe-elämän suojaan on mahdollista, jos laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä. Tapauksessa huostaanotolla ja huostaanoton päättämättä jättämisellä oli selvästi puututtu perhe-elämän suojaan, mutta päätökset perustuivat lastensuojelulakiin ja sillä pyrittiin suojaamaan lapsen terveyttä ja oikeuksia. Sosiaaliviranomaiset tai hallinto-oikeudet eivät ylittäneet harkintamarginaalia. EIT painotti sitä, että lapsi oli ollut sijaisperheessä koko elämänsä ajan, vanhemmat hakivat huostaanoton päättämistä ensimmäisen kerran vasta 4 vuoden kuluttua ja tapauksia oli ollut harvoin, vaikka yhteydenpitoa ei ollut rajoitettu. Huostaanoton jatkaminen oli perusteltua eikä perhe-elämän suojaa rikottu. EIT jätti valituksen tutkimatta.

Tapauksessa lapsi oli ollut samassa sijaisperheessä koko elämänsä ja hänen kasvuolosuhteensa olivat vakiintuneet. Lapsi piti sijaisvanhempia vanhempinaan, vaikka lapsen biologinen äiti oli ajoittain tavannut lasta. Lisäksi olosuhteiden ei voitu katsoa muuttuneen tarpeeksi, jotta huostaanotto voitaisiin päättää, vaikka äidin mielenterveys olikin tasapainoisempi kuin ennen. Lisäksi vanhemmat eivät olleet pitäneet yhteyttä lapseensa

²²⁷ Aer 2012: 92–93.

²²⁸ Araneva 2016: 369–370.

juurikaan, vaikka yhteydenpitoa ei ollut rajoitettu. Vanhemmat eivät olleet toiminnallaan osoittaneet systemaattisesti toivovansa huostaanoton lopettamista ja perheen jälleenyhdistämistä. Huostaanoton jatkaminen oli lapsen edun mukaista.

Huostaanotetun lapsen sijaishuoltopaikalla on merkitystä harkittaessa huostaanoton lopettamista. Jos lapsi on ollut sijoitettuna laitokseen, todennäköisesti hänelle ei ole muodostunut samanlaisia kiintymyssuhteita laitoksen työntekijöihin kuin jos hän on ollut sijoitettuna perheeseen, jossa lämpimien suhteiden muodostuminen on todennäköisempää.²²⁹ Sijaishuoltoperheessä lämpimien perhesuhteiden muodostuminen ei kuitenkaan ole ehdoton huostaanoton lopettamisen estävä seikka, vaikka lapsi olisi ollut samassa sijaisperheessä pienestä saakka. Jos lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa on pidetty yllä ja lapsen ja vanhempien välinen suhde on säilynyt lämpimänä, ei sijaishuollon pitkä kesto estä huostaanoton lopettamista. Sijaishuollon kestolla on sitä suurempi merkitys mitä pienempi lapsi on kyseessä, esimerkiksi vauvana kahdeksi vuodeksi sijoitettu on elänyt suurimman osan elämästään sijaishuoltopaikassa toisin kuin vastaavaksi ajaksi 10-vuotiaana sijoitettu lapsi.²³⁰

KHO 23.11.1999/3145 (FINLEX). Lapset otettiin huostaan perusturvalautakunnan päätöksellä perheessä ilmenneen henkisen ja fyysisen väkivallan, isän alkoholinkäytön ja kasvuolosuhteissa ilmenneiden puutteiden vuoksi, jotka uhkasivat vaarantaa lasten terveyden ja kehityksen. Isä valitti päätöksestä ja ilmoitti muuttaneensa pois perheen yhteisestä asunnosta. Lääninoikeus (nykyisin hallinto-oikeus) hylkäsi valituksen ja vahvisti huostaanoton. Lääninoikeuden päätöksen mukaan isän poismuuttaminen ei paranna lasten tilannetta riittäväällä tavalla.

Isä valitti korkeimpaan hallinto-oikeuteen ja perusteli valitustaan sillä, että lasten huostaanotto johtui ainoastaan hänestä johtuneista syistä eikä hän asu enää lasten äidin kanssa yhdessä. KHO:n päätöksessä todettiin, että huostaanotto ei johtunut ainoastaan isän alkoholin käytöstä vaan myöskään lasten äiti ei huolehtinut lapsista asianmukaisella tavalla. Vaikka vanhemmat ovat muuttaneet erilleen ja äidin olosuhteissa on tapahtunut myönteistä kehitystä, äidin olosuhteet eivät ole siinä määrin vakiintuneet, että huostaanottopäätös olisi isän valituksesta kumottava, koska huostaanoton edellytyksiä ei enää ole.

Tapauksessa lasten olosuhteiden ei katsottu riittävästi parantuneen, vaikka isä olikin muuttanut pois eikä siten osallistuisi lasten päivittäiseen elämään. Tapaus on mielenkiintoinen, sillä alkuperäiset huostaanottoperusteet mainitsivat erikseen ainoastaan isän

²²⁹ Rätty 2015: 454.

²³⁰ Araneva 2016: 374, 466.

huonon käytöksen, mutta ilmeisesti myös äidin kasvatuksessa oli moitittavaa, joten huostaanottoa tuli jatkaa. Tapaus on hyvä esimerkki siitä, että huostaanoton lopettamista harkittaessa tulee arvioida niitä olosuhteita, joihin lapset olisivat palaamassa. Vaikka alkuperäiset huostaanottoperusteet, isän toiminta, eivät olleet enää olemassa, olosuhteet olivat silti kokonaisvaltaisesti lapsille sopimattomat eivätkä lapset voineet palata kotiin.

KHO 16.04.2003/973 (FINLEX). Lapsen vanhemmat muuttivat erilleen tammikuussa 1997 ja lapsi jäi äidin luokse asumaan. Lapsi asui kesäkuusta lähtien isänsä luona, vaikka vanhemmat ja sosiaalilautakunta olivat tehneet sopimuksen, että lapsen huolto kuuluu äidille. Marraskuussa lapsi otettiin huostaan äidiltään ja sijoitettiin sijaishuoltoon isänsä luokse.

Vuonna 1999 äiti vaati huostassapidon lopettamista, mutta sosiaalilautakunta pysytti päätöksen, vaikka huostaanoton edellytykset eivät olleetkaan enää voimassa, mutta sen katsottiin olevan lapsen edun mukaista. Äiti valitti hallinto-oikeuteen ja hallinto-oikeus kumosi lautakunnan päätöksen ja lopetti huostassapidon perusteenaan, että lapsi asuu isänsä luona ja hänellä on turvalliset ja kehityksensä turvaavat olosuhteet. Hovioikeus oli aiemmin määrännyt vanhempien yhteishuollosta riippumatta lapsen asumaan isänsä luona.

14-vuotias lapsi valitti korkeimpaan hallinto-oikeuteen ja vaati huostassapidon jatkamista. Korkein hallinto-oikeus vahvisti huostaanoton päättyneen.

Lapsi itse vaati huostaanoton jatkamista, mutta korkein hallinto-oikeus jätti lapsen mielipiteen huomioimatta, sillä se korosti päätöksessään, että lapsella on turvallinen ja kehityksensä turvaava kasvuympäristö isänsä luona, joten lapsen etu on turvattu ja huostaanottoa ei ole syytä jatkaa. Kuten aiemmin on todettu, huostaanotto on viimesijainen toimenpide ja tässä tapauksessa lapselle pystyttiin takaamaan kehityksensä turvaava ja muutenkin turvallinen kasvuympäristö, joten huostaanotto ei ollut tarpeellinen ja se voitiin lopettaa. Lisäksi lapsi ilmeisesti halusi asua isänsä luona, sillä sinne hänet oltiin huostaanotolla sijoitettu, joten lapsen tahto toteutuu sinänsä, sillä lapsi jäi asumaan isänsä luokse.

4.1.2 Perheen jälleenyhdistämisen tavoite

Sijaishuoltoa toteutettaessa on tavoitteena perheen jälleenyhdistäminen (LSL 4.3 §). Viranomaisella on velvollisuus aktiivisesti pyrkiä tähän tavoitteeseen tarkistamalla huostaanoton perusteita säännöllisesti. Huostassapito on lopetettava heti, kun sijaishuollon

tarvetta ei enää ole.²³¹ Kun tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, se tarkoittaa sitä, että pysyvä huostaanotto ei ole muodollisesti mahdollinen, vaikka käytännössä huostaanotot voivat kestää vuosia tai jopa syntymästä täysi-ikäisyyteen saakka²³². Tavoite perheen jälleenyhdistämisestä voi toteutua ainoastaan sellaisissa tilanteissa, joissa se on lapsen edun mukaista. Tavoite tulee kuitenkin kaikkien sijaishuollossa olevien lasten kohdalla huomioida koko lapsen sijaishuollon keston ajan ja se tulee merkitä lapsen asiakassuunnitelmaan. Huotassapidon lopettamispäätöstä tehtäessä on löydettävä tasapaino mahdollisesti lapsen edun mukaisen huotassapidon jatkamisen ja toisaalta vanhempien intressissä olevan huotassapidon lopettamisen välillä.²³³

EIT tapaus K.A. v. Suomi 14.01.2003 (FINLEX). Tapauksessa oli kysymys siitä, oliko huostaanotto aiheellinen inestiepäilyjen vuoksi, kuultiinko vanhempia asiallisesti sekä siitä ryhtyivätkö viranomaiset riittäviin toimiin perheen jälleenyhdistämiseksi. Äiti oli mielenterveysongelmainen ja hänen epäiltiin käyttävän seksuaalisesti hyväksi lapsia ja lisäksi perheessä oli runsasta alkoholinkäyttöä. Isä ei pystynyt suojelemaan lapsia. Lapset otettiin kiireesti sosiaalilautakunnan huostaan. Lääninoikeus (nykyisin hallinto-oikeus) pysytti huostaanoton. Isä haki huostaanoton lopettamista tai tapaamisten lisäämistä ja samalla ilmoitti mahdollisesta avioerosta. Sosiaalilautakunta hylkäsi valituksen, samoin tekivät lääninoikeus ja korkein hallinto-oikeus.

EIT totesi ratkaisussaan, että huostaanottopäätökset tai päätöksentekomenettely eivät loukanneet perhe-elämän suojaa. Sen sijaan EIT katsoi, että sosiaaliviranomaiset eivät ryhtyneet jälleenyhdistämistä varten toimenpiteisiin aikana jolloin lapset olivat olleet huostassa. Jälleenyhdistämisen mahdollisuudet heikkenivät, ellei biologisten vanhempien ja lapsen tapaamisia sallita lainkaan tai jos ne sallitaan niin harvoin, että luonnollisen suhteen kehittyminen heidän välilleen ei ole todennäköistä. Tapaamisoikeudelle asetetut tiukat rajoitukset eivät osoittaneet tarkoitus yhdistää alkuperäistä perhettä. Perhe-elämän suojaa oli rikottu ja Suomi tuomittiin maksamaan korvauksia.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi, että huostaanottoa tulee normaalisti pitää väliaikaisena toimenpiteenä ja se on päätettävä niin pian kuin mahdollista. Lisäksi kaiken toiminnan tavoitteena tulee olla vanhemman ja lapsen jälleenyhdistäminen. Viranomaisilla on positiivinen velvollisuus ryhtyä toimenpiteisiin sen mahdollistamiseksi. Kotiutumistavoitteen saavuttamiseksi on jokaisen osapuolen tehtävä töitä ja toimittava niin, että lapsella on paikka, johon palata²³⁴. Viranomaiset eivät olleet pyrkineet huostaanoton lopettamiseen ja perheen jälleenyhdistämiseen, joten perhe-elämän suojaa oli lou-

²³¹ Rätty 2010: 369–374.

²³² Pösö 2016: 20.

²³³ Araneva 2016: 180–181.

²³⁴ Bardy & Heino 2012: 65.

kattu. Huostaanottopäätökset oli kuitenkin myös ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tehty perhe-elämän suojan sallimissa rajoissa.

Kuten aiemmin on todettu, huostaanottoa ei voida lopettaa ainoastaan sillä perusteella, että vanhempien olot ovat parantuneet. Jälleenyhdistämisen tavoite asettaa kuitenkin odotuksen, että vanhempien olosuhteet tulevat muuttumaan ja tilanne paranee, jolloin lapsi voi palata vanhempiensa luokse. Toisaalta kuitenkin korostetaan lapsen oikeutta pysyvyyteen varsinkin, jos huostaanotto on kestänyt jo pitkään, joten huostaanoton lopettamista harkittaessa tätä ristiriitaa joudutaan pohtimaan lapsen edun kannalta ja tekemään päätös sen mukaisesti.²³⁵ Huostaanottoa koskevaan ratkaisuun vaikuttaa olennaisesti myös lapsen ikä, koulunkäynti, harrastukset sekä sijaishuollon lopettamisen vaikutukset lapsen terveydelle.²³⁶ Huostaanoton lopettamista täytyy harkita kokonaisvaltaisesti.

Huostaanoton lopettamista tulee aina harkita lapsen edun kannalta ja huostassapitoa voidaan jatkaa vain jos sen lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua²³⁷.

KHO 27.12.2011 2011:113 (FINLEX). Tapauksessa vuonna 1998 syntynyt tyttö otettiin huostaan äidin päihde- ja mielenterveysongelmien vuoksi vuonna 2001 lapsen ollessa 3-vuotias. Lapsi oli sijoitettuna samaan sijaisperheeseen koko huostaanottonsa eli noin 10 vuoden ajan.

Sosiaaliviranomainen hylkäsi isän hakemuksen huostaanoton lopettamisesta, jolloin isä valitti hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeus totesi, että huostaanoton alkuperäiset syyt eivät ole enää voimassa, mutta on selvästi lapsen edun vastaista lopettaa huostaanotto. Hallinto-oikeus huomioi lapsen ja sijaisperheen kiintymyssuhteen, lapsen oman mielipiteen sekä lapsen huonon muutoksensietokyvyn.

Isä valitti päätöksestä ja korkein hallinto-oikeus kumosi hallinto-oikeuden päätöksen. Korkein hallinto-oikeus totesi, että huostaanotto on lähtökohtaisesti väliaikainen toimenpide. Lapsen huostaanotto oli kestänyt pääosan hänen elämästään ja lapselle oli muodostunut kiintymyssuhde sijaisvanhempiinsa, mutta isä on osoittanut pitkäaikaisella toiminnallaan vahvan halun lopettaa huostaanotto, eikä olosuhteissa ole mitään mikä osoittaisi, että huostaanoton lopettaminen on selvästi lapsen edun vastaista. Huostassapito oli lopettava.

²³⁵ Pösö 2016: 25–26.

²³⁶ Rätty 2015: 454.

²³⁷ Rätty 2010: 369–374.

Lapsen etua harkittaessa on otettava huomioon lapsen oma mielipide ikäänsä ja kehitystään vastaavalla tavalla. Korkeimman hallinto-oikeuden perusteluissa ei ollut mainintaa siitä kuinka paljon lapsen oma mielipide vaikutti asian ratkaisuun. Aluksi lapsi vastusti huostaanoton lopettamista, mutta tapaamisten lisääntyessä lapsen mielipide muuttui eikä hän enää varsinaisesti vastustanut isän luokse muuttamista. Osittain tämän johdosta KHO katsoi, että huostaanoton lopettaminen ei ole lapsen edun vastaista.

Tapaus on mielenkiintoinen, sillä huostaanotto oli kestänyt jo 10 vuotta. Lapsi oli ollut vain 3-vuotias huostaanoton alkaessa, joten oletettavasti lapsi ei muista ainakaan tarkasti elämäänsä ennen huostaanottoa. Isä ja lapsi eivät ilmeisesti olleet koko huostaanoton ajan pitäneet tiiviisti yhteyttä, sillä perusteluissa mainitaan ”tapaamisten lisääntyessä”. Lapsi ei lopulta enää vastustanut huostaanottoa, joten huostaanoton lopettaminen ei ollut lapsen edun vastaista. Huomattavaa on, että näissä KHO:n perusteluissa oli kysymys nimenomaan siitä, onko huostaanoton lopettaminen lapsen edun vastaista eikä siitä, onko huostaanoton lopettaminen lapsen edun mukaista. Tässä tapauksessa vaikuttaa siltä, että lapsen edun sijaan on korostettu enemmän perheen jälleenyhdistämistä.

Edellä mainittujen tapausten perusteella voidaan sanoa, että aina, kun tehdään päätöstä huostaanoton lopettamisesta, eri päätösvaihtoehtoja punnitaan lapsen edun näkökulmasta. Lapsen edun määrittelyn vaikeus näkyy myös oikeustapauksissa ja niistä annetuissa päätöksissä. Yhdessä tapauksessa päätös näyttää perustuneen pitkälti lapsen omaan mielipiteeseen, kun taas toisessa lapsen mielipide on jätetty kokonaan huomioimatta. Kuitenkin molemmissa päätöksissä pääpaino on ollut lapsen edun toteutumisella. Lapsen mielipiteen ei voi siis sanoa olevan kovinkaan merkityksellinen, jos lapsen edun katsotaan muuten olevan lapsen mielipiteen kanssa vastakkainen. Tämä huomio on ristiriitainen sen kanssa, että lapsen mielipide tulisi lastensuojelulainkin mukaan ottaa huomioon aina lasta koskevia päätöksiä tehtäessä.

Mielenkiintoisen asetelman oikeustapauksiin tuo myös perheen jälleenyhdistämisen periaatteen ja lapsen edun periaatteen yhdistäminen. Viimeisessä käsitellyssä tapauksessa huostaanoton lopettamisen ei katsottu olevan lapsen edun mukaista vaan ”ei lapsen edun vastaista”. Lapsen edun mukainen ja ei lapsen edun vastainen tarkoittavat toisaalta sa-

maa asiaa, mutta kun asiaa pohtii tarkemmin, niillä on selvästikin eroa. Perheen jälleenyhdistämisen periaate näyttäisi nousevan lapsen edun periaatteen rinnalle yhtä merkittäväksi periaatteeksi, silloin jos huostaanoton lopettaminen eli perheen jälleenyhdistäminen ei ole lapsen edun vastaista. Jos taas huostaanoton lopettaminen on lapsen edun vastaista, perheen jälleenyhdistämisen tavoite jää toissijaiseksi.

Tehtäessä päätöstä huostaanoton lopettamisesta lapsen edun periaatteen voidaan sanoa olevan kriteeri, johon päätös perustuu. Lapsen etu määritellään tapauskohtaisesti ja siihen vaikuttaa niin lapsen mielipide, olosuhteet, joihin lapsi joutuu palatessaan kotiin kuin myös perheen jälleenyhdistämisen tavoite. Huostaanoton lopettamispäätös tehdään kokonaisharkinnalla, siitäkkin huolimatta, että periaatteessa huostaanotto tulee lopettaa, jos huostaanoton edellytykset eivät ole enää olemassa.

4.2 Jälkihuolto

Sosiaalihuollon on järjestettävä lapselle jälkihuoltoa sijaishuollon päättymisen jälkeen siinä laajuudessa, kuin hän sitä tarvitsee. Jälkihuolto on subjektiivinen oikeus²³⁸, jota ei voida peruuttaa esimerkiksi määrärahojen loppumisen vuoksi. Ei ole kuitenkaan todettavissa täsmällisesti ja yksityiskohtaisesti mihin jälkihuoltovelvollisuus antaa lapselle oikeudet²³⁹. Huostassapidon tai sijaishuollon päättymisen jälkeen lapsi siirtyy välittömästi jälkihuoltoon. Jälkihuolto ei ole pelkästään taloudellista tukea, vaan lapsen kanssa tehtävää suunnitelmallista sosiaalityötä, jonka tarkoituksena on tukea lasta kasvussa aikuisuuteen ja vastuullisuuteen sekä antaa lapselle riittävät valmiudet itsenäiseen elämään.²⁴⁰ Jälkihuollon tavoitteena on saattaa lapsi takaisin kotiin tai ohjata nuori tulemaan omillaan toimeentulevaksi aikuiseksi, jolla on riittävä sosiaalinen verkosto tukeaan²⁴¹. Jälkihuollossa oleva täysi-ikäinen nuori on ensisijaisesti itse vastuussa sekä ta-

²³⁸ Lainsäädäntöön perustuva oikeus, jonka myöntämistä viranomaisen ei voi harkita, vaan se on toteutettava joka tapauksessa. Husa & Pohjolainen 2009: 34; Tuori & Kotkas 2008: 242–243, 268.

²³⁹ Aer 2012: 96.

²⁴⁰ Rätty 2010: 493–496.

²⁴¹ Taskinen 2010: 150–151; Saastamoinen 2009: 3–4.

loudellisista että muista valinnoistaan. Jälkihuollossa tukea on annettava yksilöllisen tilanteen ja tarpeen mukaan.²⁴²

Lastensuojelulain 75 § mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuoltoa sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on järjestettävä myös avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua sijoituksen päättymisen jälkeen tai viimeistään kun nuori täyttää 21 vuotta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava, että lapselle tehdään jälkihuoltosuunnitelma aina, kun huostaanotto lopetetaan²⁴³.

Jälkihuoltovelvoite voi keskeytyä, jos jälkihuollon tarvetta ei ole ja lapsen olosuhteet ja asiat ovat järjestyksessä. Lisäksi keskeytymisen voi aiheuttaa yli 12-vuotiaan lapsen kieltäytyminen jälkihuoltopalveluista. Jälkihuollon tarve voi ilmentyä myöhemmin uudelleen ja silloin lapsella on edelleen subjektiivinen oikeus jälkihuoltoon.²⁴⁴

Lastensuojelulain 76 § mukaan kunnan on järjestettävä jälkihuolto perustuen laadittuun asiakassuunnitelmaan tukemalla lasta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä muita mahdollisia kasvattajia. Suunnitelmaan on kirjattava lapsen erityiset tuen ja avun tarpeet sekä käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet, joita voivat olla mitä tahansa sosiaali- tai terveyshuollon palveluita. Vanhempien tukeminen voi olla taloudellista tukea tai muita avohuollon toimenpiteitä. Jälkihuoltoon sisältyy myös lapsen koulutuksen, mahdollisen työelämän ja itsenäisen asumisen tukemista.²⁴⁵ Lisäksi vertaistukiryhmät ovat tärkeitä sosiaalisen verkostojen kannalta ja niiden hankkimista voidaan tukea harrastustoiminnan tukemisella. Jälkihuollon suunnittelu täytyy aloittaa hyvissä ajoin ennen huostaanoton lopettamista ja suunnitelman pitää olla sellainen, johon lapsi tai nuori haluaa itse sitoutua.²⁴⁶

²⁴² Rätty 2015: 280.

²⁴³ Aer 2012: 95–96.

²⁴⁴ Rätty 2010: 497. Ks. Lastensuojelun keskusliitto ry 2004: 12–13.

²⁴⁵ Rätty 2010: 502–503.

²⁴⁶ Taskinen 2010: 152–153; Lastensuojelun keskusliitto ry 2004: 39–40.

Jälkihuolto voi siis sisältää esimerkiksi lapsen tai nuoren koulutuksen järjestämistä, opiskelupäivä- tai työpaikan etsimistä, taloudellista tukea opintoihin, harrastuksiin, henkilökohtaisiin tarpeisiin tai itsenäistymiseen sekä asumisen tai asunnon järjestämistä.²⁴⁷

Turun ja Porin LO 13.2.1997 75/2 (FINLEX). Huostassa ollut 15-vuotias oli huostaanoton päätyttyä hankkinut omilla varoillaan kevytmoottoripyörän ja oli varautunut maksamaan siitä aiheutuvia kuluja. Hänellä tai hänen huoltajallaan ei kuitenkaan ollut varaa maksaa ajokortin hankkimista. Lääninoikeus (nykyisin hallinto-oikeus) katsoi, että moottoripyöräily on tavanomainen harrastus tämän ikäiselle pojalle ja ajokortin saaminen edistää nuoren sosiaalista selviytymistä, ammatin hankkimista ja itsenäistymistä. Lääninoikeus velvoitti sosiaalilautakunnan tukemaan jälkihuollossa olevaa nuorta 3 300 markalla moottoripyöräkortin hankkimisessa. Kustannukset eivät ole kohtuuttomia verrattaessa niitä muihin sijais- ja jälkihuollon kustannuksiin.

Jälkihuollossa nuorta voidaan tukea rahallisesti harrastustoiminnassa, jotta hän voi luoda sosiaalisen verkoston. Yllämainitun tapauksen perusteella voi todeta, että harrastuksen ei tarvitse välttämättä olla niin sanotusti perinteistä harrastustoimintaa kuten urheileminen jossain urheiluseurassa vaan melkein mitä tahansa, jonka nuori kokee itselleen tärkeäksi harrastukseksi.

Jälkihuolto rakentuu sille, mitä lapsi tai nuori tarvitsee. Usein nuorille olisi luontevaa jatkaa sijoituspaikassaan vielä jonkin aikaa 18 vuotta täytettyäänkin, sillä harva nuori itsenäistyy täysin biologisesta perheestänsäkään heti täysi-ikäiseksi tultuaan. Jälkihuolto voidaan ulottaa siihen saakka, kunnes nuori täyttää 21 vuotta ja tämän mahdollistamisessa sijaisvanhemmatkin voivat olla tärkeässä roolissa myös jälkihuollossa.²⁴⁸

Edellä esitetyn perusteella uskon, että jälkihuolto huostaanoton lopettamisen jälkeen on todella tärkeää. Jos perheen tilanne on jo aiemmin ajautunut niin pahaksi, että lapsi on jouduttu ottamaan huostaan, perhe tarvitsee kaiken mahdollisen tuen, ettei tilanne kotona mene uudelleen siihen pisteeseen, että lapsen terveys ja kehitys ovat vaarassa. Oli huostaanoton perusteina sitten kasvuolosuhteet, lapsen oma käytös tai molemmat yhdessä, on varmasti lapsen edun mukaista, että sosiaalihuollon tuki jatkuu vielä huostaanoton lopettamisen jälkeenkin.

²⁴⁷ Taskinen 2010: 154.

²⁴⁸ Taskinen 2010: 152.

4.2.1 Itsenäistymisvarat

Lastensuojelulain 77 § säädetään itsenäistymisvaroista. Kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle, hänen itsenäistymistään varten on kalenterikuukausittain varattava määrä, joka vastaa vähintään 40 prosenttia hänen tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Jos lapsella tai nuorella ei ole tuloja, korvauksia tai saamia tai jos ne ovat riittämättömät, sosiaalihuollon on tuettava sijoituksen päättyessä nuorta menoissa tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla. Sosiaalihuollolla on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava jälkihuollon päättyessä taikka erityisestä syystä viimeistään nuoren täyttäessä 21 vuotta. Sosiaalihuollon on annettava selvitys itsenäistymisvaroista sitä pyydettyä myös sijoituksen aikana.

Uudenmaan LO 7.3.1995 353/2 (FINLEX). Huumausaineita käyttäneen nuoren huostasapito päättyi tämän täyttäessä 18 vuotta. Hän ei hyväksynyt sosiaalilautakunnan tarjoamaa jälkihuoltoa, vaan vaati sen huostassapidon aikana kertyneitä itsenäistymisvaroja vapaasti käytettäväksi. Sosiaalilautakunta ei luovuttanut varoja, sillä pelättiin, että nuori käyttää rahasumman huumeisiin. Lääninoikeus (nykyisin hallinto-oikeus) katsoi, ettei nuori ollut esittänyt selvitystä, että hän käyttäisi varat itsenäistymisensä tukemiseen. Lautakunnalla oli oikeus kieltäytyä luovuttamasta varoja nuoren vaatimalla tavalla.

Itsenäistymisvarat on käytettävä lapsen tai nuoren itsenäistymiseen ja siihen liittyviin hankintoihin, kuten asunnon kalustus, opiskelumateriaalit ja muut perustellut menot. Itsenäistymisvaroja ei ole tarkoitus käyttää perustarpeiden turvaamiseen, vaan ne on turvattava muilla jälkihuollon keinoilla.²⁴⁹ Tapauksessa sosiaalihuolto ei luovuttanut itsenäistymisvaroja nuoren omaan käyttöön, sillä epäiltiin, että nuori käyttää varat huumausaineisiin. Käytettävissä olevasta aineistosta ei selviä, minkälaiset perusteet epäilyille on. Ilmeisesti epäily oli riittävä varsinkin, kun nuori ei antanut selvitystä mihin hän varat käyttäisi.

Itsenäistymisvarat on tarkoitettu asumiseen, koulutukseen ja muihin itsenäistymiseen liittyviin menoihin. Esimerkiksi asunnon kalustus, työelämässä tarvittavan ajokortin hankinta ja opiskelumateriaalit ovat hyväksytyjä itsenäistymisvarojen käyttökohteita. Sosiaalihuollon on tuettava taloudellisesti itsenäistymässä olevaa nuorta, ellei hänellä

²⁴⁹ Rätty 2010: 504–509.

ole riittävästi omia tuloja tai varallisuutta. Laissa ei ole määritetty itsenäistymisvarojen suuruutta. Määrää harkittaessa pitää ottaa huomioon lapsen tai nuoren ikä sekä olosuhteet ja varojen käyttötarkoitus.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Huostassapidon lopettamispäätökset perustuvat lastensuojelulakiin ja huostaanoton lopettamisen edellytykset onkin lastensuojelulaissa määritelty näennäisen selkeästi: huostaanotto tulee lopettaa, kun huostaanoton edellytykset eivät ole enää olemassa eikä lopettaminen ole vastoin lapsen etua. Jo pelkästään yhdenkin huostaanoton edellytyksen poistuminen poistaa tarpeen lapsen huostassapidolle.

Kun edellytyksiä pohditaan tarkemmin, huomataan, että ne eivät ole lainkaan selkeästi määritelty. Lasta huostaan otettaessa on vaikea määrittellä milloin lapsen kasvuolosuhteet kotona ovat lapsen kehityksen kannalta niin epäsuotuisat, että huostaanotolla ja sijaishuoltoon sijoituksella pystytään turvaamaan paremmin lapsen etu. Ei ole yhtään sen helpompaa määrittellä, koska olosuhteet kotona ovat parantuneet niin paljon, että huostaanoton lopettamisen edellytykset täyttyvät ja lopettaminen on lapsen edun mukaista. Kaikki lastensuojeluun liittyvät käsitteet, kuten hyvät kasvuolosuhteet, on vaikea määrittellä ja niiden lisäksi päätökseen vaikuttaa vielä sekä lapsiin että vanhempiin liittyvät henkilökohtaiset ominaisuudet.

Tutkielmassa käytetyistä oikeustapauksista on nähtävissä, miltä viranomaisen laaja harkintavalta näyttää käytännössä. Mielestäni huostaanoton ja niiden lopettamispäätöksien oikeusvarmuus ja varsinkin ennakoitavuus eivät ole kovinkaan vahvoja. Tuomioistuintien ratkaisuja ei voi käyttää ennakkopäätöksinä ja tulkita niiden perusteella muita tapauksia. Päälepäin suurin piirtein samankaltaisissa tapauksissa päätökset voivat olla erilaisia. Koska lapsen etu määritellään tapauskohtaisesti ja kaikki lapset, perheet ja tilanteet ovat erilaisia, harvoin on ennakoitavissa, minkälainen päätös tulee olemaan. Lainsäädännössä tai muissakaan päätöksentekijän ohjeissa ei ole kerrottu mitä osa-alueita lapsen edusta tulee painottaa, joten se jää päätöksentekijän harkintavaltaan ja siten päätöksen ennustettavuus on huono. Ennustettavuutta on myös vaikea lähteä parantamaan, sillä on mahdoton puolueettomasti laittaa tärkeysjärjestykseen kaikki lapsen etuun vaikuttavat osa-alueet.

Lapsen edun periaate on johtava periaate lapsioikeudessa ja sille on annettava etusija muihin periaatteisiin nähden. Täysimääräinen lapsen oikeuksien toteutuminen vaatii sen, että päätökset tehdään lapsen edun mukaisesti. Lapsen etu on siis selkeästi merkittävä tekijä kaikissa lastensuojeluasioissa. Tutkielmaan otetuissa oikeustapauksissa päätöksen perusteluissa mainitaan lähes poikkeuksetta, että päätös tehdään lapsen edun mukaisesti. Ongelmaksi nouseekin lapsen etu – käsitteen määrittely. Käsitettä ei voida tyhjentävästi määritellä, vaikka tässäkin tutkielmassa lapsen etu -käsitteen määrittelyyn käytettiin useampi sivu. Tuntuu siltä, että mitä enemmän ja perusteellisemmin lapsen etua yritetään määritellä, sen kauemmas selkeä, yksinkertainen ja todellisia vastauksia tarjoava määritelmä karkaa. Koska lapsen etua on niin mahdoton määritellä, jokainen tapaus niin huostaanotosta kuin sen lopettamisestakin on harkittava aina tarkasti erikseen.

Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluasioita toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut takaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. Tämän Lastensuojelulain 4 §:ää tarkemmin ei mielestäni voi lainsäädännön tasolla lapsen etua määritellä ilman, että käsite laajenee liikaa.

Huostaanotto- ja huostaanoton lopettamispäätökset tehdään niin, että niiden ajatellaan olevan lapsen kannalta paras mahdollinen vaihtoehto. Päätöksiä tehtäessä lapsen mielipide tulee huomioida tämän iän ja kehitystason mukaisesti, mutta tarkkaa ikää tai mielipiteen merkitystä ei ole määritelty. Lapsen mielipide ei ole yhtä kuin lapsen etu. Päätöksentekijälle jää suuri harkintavalta, sillä päätöstä ei ole pakko tehdä lapsen mielipiteen mukaisesti. Huostaanottoa lopetettaessa lapsen mielipiteen lisäksi tulee arvioida paremmaksi muuttuneet kasvuolosuhteet sekä lapsen oma käytös ja näistä muodostaa päätös, joka on lapsen edun mukainen.

Huostaanottotapaukset ovat kaikki keskenään hyvin erilaisia aiemmin mainituista seikoista johtuen, joten selkeää ja yhtenäistä linjaa viranomaisille on varmasti vaikea luoda. Lapsen etu on kuitenkin huostaanoton ja huostaanoton lopettamisen edellytyksistä tärkein eikä siitä voida poiketa missään olosuhteissa. Rajatapauksissa voidaan aina miettiä, oliko päätös todellisuudessa lapsen edun mukainen, mutta lähtökohtaisesti pyritään siihen, että päätös turvaa aina lapsen edun parhaalla mahdollisella tavalla.

Vaikka huostaanoton lopettamispäätöksen tekemisen pitäisi olla yksinkertaisempaa ja helpompaa, jotta riski lapsen edun kannalta huonompaan päätökseen olisi pienempi, huostaanoton lopettamisen edellytysten selkeyttäminen lainsäädäntöön on vaikea tehtävä. On täysin mahdotonta säätää lastensuojelulakia, joka kattaa kaikki mahdolliset huostaanottotapaukset ja niihin vaikuttavat olosuhteet. Tulkinnanvaraa on pakko olla, jotta jokaisessa tapauksessa olosuhteet pystytään selvittämään ja harkitsemaan erityisen tarkasti. Huostaanoton lopettamisen edellytyksiä mietittäessä lapsen etu on tärkein edellytys ja jos lapsen etu ei toteudu, huostaanottoa ei voida missään tapauksessa lopettaa, vaikka vanhemmat toivoisivatkin perheen jälleenyhdistämistä.

LÄHDELUETTELO

- Aer, Janne (2012). Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki: Sanoma Pro.
- Arajärvi, Pentti (2011). Johdatus sosiaalioikeuteen. Helsinki: Talentum.
- Araneva, Mirjam (2016). Lapsen suojeleminen. Toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle. Alma Talent.
- Archard, David (2013). Children, adults, best interests and rights. *Medical Law International* 13(1) s.55–74.
- Bardy, Marjatta & Tarja Heino (2012). Lastensuojelun ytimessä: osattomuudesta osallisuuteen. Teoksessa: *Lapsen kaltoinkohtelu*, 62–73. Toim. Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio. Porvoo: Duodecim.
- Freeman, Michael D. A. (2007). *Article 3: The Best Interests of the Child*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- de Godzinsky, Virve-Maria (2012). Avustajat huostaanottoasioiden hallinto-oikeuskäsittelyssä. *Defensor Legis* 1/2012 s. 92-103.
- de Godzinsky, Virve-Maria (2012). Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa: Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna (2011). Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. *Defensor Legis* 2011/4 s. 510–525.
- Hallberg, Pekka, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen (2011). *Perusoikeudet*. Helsinki: WSOYPRO.

- Heino, Tarja (2016). Lastensuojelusta tietäminen – julkisen vallan vastuu. Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 72–102. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.
- Helavirta, Susanna (2016). Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. . Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 188–223. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.
- Huhtanen, Raija (2016). Vapaaehtoinen vai tahdonvastainen huostaanotto? Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 33–51. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.
- Husa, Jaakko & Teuvo Pohjolainen (2009). Julkisen vallan oikeudelliset perusteet – johdatus julkisoikeuteen. Helsinki: Talentum.
- Julin, Essi (2016). Lapsiin kohdistuva väkivalta – Evidenssi lastensuojelun ja poliisitutinnan välimaastossa. Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 141–154. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.
- Kajava, Mirva (1997). Lapsen etu huostaanottoprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kuokka, Pauliina & Tarja Pösö (2016). Huostaanotot hallinto-oikeudessa. Päätöksentekijät arvioivat vanhempien ja lasten osallisuutta. Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 52–71. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.
- Lastensuojelun keskusliitto ry (2004). Jälkihuolto opas. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 17. Toim. Sari Laaksonen. Helsinki: Gummerus.
- Mahkonen, Sami (2003). Lastensuojeluilmoitus. Jyväskylä: Edita.

Mahkonen, Sami (2010). Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.

Mtv.fi uutisartikkeli. 3-vuotiaaseen kohdistunut veriteko sai kauhistumaan lastensuojelun tilasta: ”Olisi pitänyt tehdä jotain kauan ennen tätä”. Saatavissa 14.11.2017: <https://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/3-vuotiaaseen-kohdistunut-veriteko-sai-kauhistumaan-lastensuojelun-tilasta-olisi-pitanyt-tehda-jotain-kauan-ennentata/6656928#gs.i=fS8Lo>.

Mtv.fi uutisartikkeli. Nämä asiat 3-vuotiaan surmasta tiedetään: Murhasta epäillyn isän veli kehotti äitiä vaihtamaan lukot. Saatavissa 14.11.2017: <https://www.mtv.fi/uutiset/rikos/artikkeli/nama-asiat-3-vuotiaan-surmasta-tiedetaan-vakivaltainen-isa-haadettiin-perheen-kodista-aiti-joutui-hakemaan-tyttarensa-karibialta/6656354#gs.2cpZjZg>.

Mäenpää, Marjatta (2001). Lapsen etu ja osallistumisoikeudet hallinto-oikeuden huostanotto-prosessissa. *Lakimies* 2001/6–7 s. 1135–1142.

Mäenpää, Olli (2017). Yleinen hallinto-oikeus. Alma Talent.

Nieminen, Liisa (1999). Teoksessa: *Perusoikeudet Suomessa*, 109–147. Toim. Liisa Nieminen. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

Nieminen, Liisa (2006). *Lapsuudesta vanhuuteen. Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa*. Helsinki: Edita.

Nieminen, Liisa (2001). *Tasa-arvo Euroopan unionin perusoikeuskirjassa*. Teoksessa: *Perusoikeudet EU:ssa*, 179–212. Toim. Liisa Nieminen. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

Nieminen, Liisa (2004). *Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia*. *Lakimies* 2004/4 s. 591–621.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2007. Lapsenhuoltolain uudistaminen – Työryhmän mietintö. Saatavissa 13.12.2017: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80751/OMML_47_2017_Lapsenhuolto.pdf.

Ojanen, Tuomas (2016). EU-oikeuden perusteita. Keuruu: Edita.

Oulasmaa, Petri (1994). Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa: Lapsen etu ja viidakon laki, 106–124. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Pajulammi, Henna (2014). Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.

Pekkarinen, Elina (2016). Toivottu, kiistelty ja torjuttu – Lastensuojelun avohuolto huostaanottoasiakirjoissa. Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 103-125. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.

Pelastakaa lapset ry (2010). Lastensuojelun edunvalvonta - lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja nro 15. Toim. Paula Marjomaa & Milja Laakso. Helsinki: Pelastakaa lapset ry.

Pellonpää, Matti, Monica Gullans, Pasi Pölönen & Antti Tapanila (2012). Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki: Talentum.

Pösö, Tarja (2016). Johdanto: Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä, 7-31. Toim. Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö. Tampere: Vastapaino.

Räty, Tapio (2007). Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.

Räty, Tapio (2010). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Räty, Tapio (2015). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, Kati (2010). Lapsen asema sijaishuollossa: Käsikirja arjen toimintaan. 2. painos. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, Kati (2009). Nuoren asema sijaishuollon jälkeen – itsenäistymisvarojen tarkoitus ja sen tarkoituksenmukainen toteutuminen. Edilex Asiantuntijakirjoitukset. Saatavissa 10.10.2017: <http://www.edilex.fi/artikkelit/5817.pdf>.

Salminen, Sakari (2008). Lapsioikeuden perusteet. Pääsykoekirja 3/2008. Helsinki: 2008.

Saraviita, Ilkka (2011). Perustuslaki. Helsinki: Talentum.

Savolainen, Matti (1984). Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki: Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy.

Skivenes, Marit (2010). Judging the Child's Best Interests - Rational Reasoning or Subjective Presumptions? Acta Sociologica December 2010 Vol 53(4): 339–353.

Suomen YK-liitto ry (2000). Lapsen oikeudet. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Toim. Jussi Honkanen ja Jaana Syrjälä. Helsinki: Suomen YK-liitto ry.

Taskinen, Sirpa (2010). Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOYpro.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Verkkojulkaisusarja. Saatavissa 29.9.2017: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>.

Tuori, Kaarlo & Toomas Kotkas (2008). Sosiaalioikeus. Juva: WSOYpro.

Tuori, Kaarlo & Toomas Kotkas (2016). Sosiaalioikeus. Helsinki: Talentum pro.

UNICEF Suomi (2011). Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. Toim. Inka Hetemäki.
Helsinki: Edita.

Valituksen tekeminen YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Saatavissa 13.12.2017:
<http://lapsiasia.fi/yhteystiedot/valitus-ykn-lapsen-oikeuksien-komitealle/>.

YK:n lapsen oikeuksien komitea. Yleiskommentti nro 12 – Lapsen oikeus tulla kuulluksi.
Saataavissa 13.12.2017: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf.

YK:n lapsen oikeuksien komitea. Yleiskommentti nro 14 lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. Saatavissa 13.12.2017: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf.

VIRALLISLÄHTEET

HE 225/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

OIKEUSTAPAUKSET

KKO:2004:118 (FINLEX)

KHO 19.5.1987/1907 1987-A-80 (FINLEX)

KHO 10.3.2000/530 (FINLEX)

KHO 28.12.2004/3391 2004:121 (FINLEX)

KHO:2017:81 15.5.2017/2277 (FINLEX)

KHO 27.12.2011 2011:113 (FINLEX)

KHO 16.04.2003/973 (FINLEX)

KHO 16.12.2013/3920 2013:196 (FINLEX)

KHO 22.8.2016/3458 (FINLEX)

KHO 23.11.1999/3145 (FINLEX)

Helsingin HAO 07/0294/2

Helsingin HAO 23.3.2011 11/0318/2 (FINLEX)

Hämeenlinnan HAO 06.06.2012 12/0212/4 (FINLEX).

Itä-Suomen HAO 29.03.2017 17/0116/2 (FINLEX)

Kuopion HAO 16.12.2010 10/0589/2 (FINLEX)

Turun HAO 26.03.2014 14/0175/2 (FINLEX)

Turun ja Porin LO 13.2.1997 75/2 (FINLEX)

Turun ja Porin LO 7.5.1997 207/2 (FINLEX)

Uudenmaan LO 7.3.1995 353/2 (FINLEX)

EIT tapaus J.R. v. Suomi 25.1.2001

EIT tapaus K. ja T v. Suomi 27.4.2000

EIT tapaus E. ja S v. Suomi 7.9.2000